

87746

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'E GÖRE İLETİŞİM

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yusuf BATAR

VAN-1999

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'E GÖRE İLETİŞİM

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yusuf BATAR

Danışman:
Yrd.Doç.Dr.Bahattin DARTMA

VAN-1999

T.C. YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DOKÜMANLAMA VE KÜTÜPHANE BÖLÜMÜ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma, jürimiz..... tarafından

..... Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Üye Yrd. Doç. Dr. Bahattin DARTMA

Üye Doç. Dr. Necati KARA

Üye Yrd. Doç. Dr. A. Baki GÜNEŞ

Üye.....

İmza

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

ONAY: Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../1999

Yrd. Doç. Dr. M. Faik KEŞER

İÇİNDEKİLER

	Sayfa:
Önsöz	IV
Giriş.....	1
I.BÖLÜM: GENEL OLARAK İLETİŞİM	4
A-İletişimin Tanımı.....	4
B-İletişim Süreci	7
1-Kaynaktan Hedefe.....	8
a) Anlamlandırma Süreci	8
b) Kodlama Süreci.....	9
c) Mesajların Gönderiliş Süreci	9
2-Hedeften Kaynağa	9
a) Algılama Süreci.....	9
b) Kod Açma Süreci	10
c) Yorumlama Süreci.....	10
d) Kodlama ve Geri Besleme Süreci.....	10
C-İletişim Sürecinin Öğeleri.....	13
1-Kaynak	13
2-Mesaj (=er-Risale=Message)	19
3-Kanal (=Araç=al-Vesile=Media).....	22
4-Hedef (=Alıcı=al-Mustakbil=Receiver)	23
5-Etki (al-Te'sir=Effects)	24
6-Tepki (Reddu'l-Fiil-Feedback=Geri Besleme).....	25
D-İletişimin Fonksiyonları	28
1-İletişimin Psikolojik Fonksiyonları	28
2-Haberdar Etme/Bilgilendirme Fonksiyonu.....	31
3-İnandırma ve İkna Etme Fonksiyonu.....	38
4-Çevre Üzerinde Etkin Olma Fonksiyonu	42
5-Gündem Oluşturma Fonksiyonu	45
6-Kültür İletimi Fonksiyonu.....	46
7-Toplumsallaşma Fonksiyonu.....	50
E-İletişim Tarihi	53
İletişimin Önemi ve Gerekliliği.....	56
G-İletişim Türleri	67
1-Kişi İçi İletişim.....	68
2-Kişilerarası İletişim.....	70
3-Kitle İletişimi.....	73

II.BÖLÜM: KUR'AN-I KERİM VE İLETİŞİM

A-Kur'an-ı Kerim'in İletişimci Yönü	75
B-Kur'an'da Geçen İletişimle İlgili Kavramlar	76
1-Okuma-Dinleme-Anlama (Kıraat-İstima'-Fehm)	78
2-Kalem-Yazı Kavramları	79
3-İlim-İ'lam-İttisal Kavramları	79
4-İ'lân Kavramı	83
5-Tebliğ-Davet-Kavramları	84
6-Haber-Nebe'-Kıssa Kavramları	86
a-Haberlerin Hususi Fonksiyonları	87
b-Haberlerin Umumi Fonksiyonları	88
7-Kitap-Sahife Kavramları	92
8-Kelam-Kavl-Hadis Kavramları	93
9-Teâruf Kavramı	94
10-Beyân Kavramı	94
11-Ezân Kavramı	94
12-Şâyia ve İzâe Kavramları	96
C-Kur'an'da İletişim Alanları	98
1-Allah-İnsan İletişimi	98
a) Sözlü Allah-İnsan İletişimi	98
aa) Vahyin İşâret Anlamı	99
ab) Vahyin Kitâbet Anlamı	99
ac) Vahyin Risâlet Anlamı	100
ad) Vahyin İlham Anlamı	100
ae) Vahyin Gizli Söz Anlamı	102
af) Vahyin Emretmek Anlamı	102
ag) Vahyin Vesvese Anlamı	102
ağ) Vahyin Sadık ve Salih Rüya Anlamı	103
b) Sözsüz Allah-İnsan İletişimi	107
2-Allah ve Diğer Varlıkların İletişimi	112
3-İnsan-İnsan İletişimi	113
a-Kişisel İletişim	116
b-Kişilerarası İletişim	117
c-Kitle İletişimi	123
4-İnsanın Diğer Yaratıklarla İletişimi	125

III.BÖLÜM: KUR'AN'IN ORTAYA KOYDUĞU İLETİŞİM MODELİ

A-Kur'an-ı Kerim İletişimde Neleri Öngörür?	128
1-Uzlaşma Yollarının Aranması	128
2-Fert ve Cemiyet	130
3-Dünya ve Ahiret	132
B-Kur'an'ın İletişimde Kullandığı Materyaller	134
1-Psikolojik Materyaller	135
2-Mantıki Deliller	137
3-Misaller	139
4-Kıssalar	144
5-Tartışma ve Diyalog	146
6-Sual	151
C-Kur'an'ın Öngördüğü İletişim Ortamı	155
D-Mesajların Düzenlenmesi ve Sunulması	159
E-Kur'an'ın Öngördüğü İfade Biçimi	164
F-Kur'an Mesajlarının Odaklandığı Azalar	166
1-Kalbe Hitap	167
2-Göze Hitap	168
3-Kulağa Hitap	168
G-Emredilen Okuma Adabının İletişimdeki Rolü	170
H-Besleyici Tepki (Feed Back)	172
Sonuç	175
Bibliyografya	177

ÖNSÖZ

Kavimlerine yaratılış gayelerini hatırlatmak üzere gönderilen her peygambere risalet görevini desteklemek ve Peygamberliğini ispatlamak için kendilerine değişik mucizeler gösterme imkânı Allah tarafından bahşedilmiştir. Peygamberlerin gösterdiği mucizelerde dikkat çekici bir yön de bu mucizelerin o dönemde gelişmiş olan alanlarla ilgili olmasıdır.

Mesela sihrin çok fazla geliştiği bir dönemde gönderilen Hz.Musa (a.s)'nın sihri iptal edici mucizeler göstermesi, Hz.İsa (a.s)'ın kendi döneminde gelişmiş olan tıp alanıyla ilgili mucizeler göstermesi bu konuya verilebilecek örneklerdendir.

Söz sanatının ve şiirin hârikulade gelişmeler gösterdiği, şairlerin toplumları tarafından âdeta kutsandığı bir dönemde risalet zincirinin son halkası olarak gönderilen Hz.Muhammed (a.s)'a verilen Kur'an mucizesine baktığımızda onun da hem içerik hem de anlatım üslubuyla mucizliğini en azılı muhalifleri dahil herkese kabul ettirdiğini görmekteyiz.

Kur'an-ı Kerim'in daha önceki peygamberlere verilen mucizelerden en önemli farkı, kendisine gönderildiği peygamber gibi kıyamete dek mucizliğini sürdürecektir nitelikte olmasıdır.

Allah-İnsan iletişiminin kitaplaşmış son ve mükemmel şekli olan Kur'an-ı Kerim'i muciz kılan önemli unsurlarından olan anlatım tarzı, bir kitap olarak sahip olduğu özellikler davetçilerin, tebliğcilerin, yazarların v.s bütün iletişimcilerin üzerinde önemle durması gereken konulardır.

Kur'an ve iletişim ilişkisini incelediğimiz bu çalışmada öncelikle iletişim konusunu, tanımı, tarihi ve değişik unsurları açısından ele alacağız. Daha sonra iki bölüm halinde Kur'an-ı Kerim ve iletişimin ilişkisini inceleyerek Kur'an'ın iletişimci boyutunu tahlil etmeye çalışacağız. Bir iletişim aracı olarak taşıdığı özellikler, değişik âyetlerde geçen iletişimle ilgili kavramlar ve hepsi somut birer iletişim

sahnesini canlandıran değişik diyalog örnekleriyle Kur'an'ın öngördüğü iletişim tarzını anlamaya çalışacağız. Böylece Kur'an'ın iletişim modeli hakkında bir takım ilkelere ulaşmak mümkün olacaktır.

Çalışmalarım esnasında kaynak temininde ve özellikle iletişimle ilgili bazı konuları sistematize etmede bana yardımcı olan Doç. Dr. Sedat Cereci ve Kemal Özkurt'a müteşekkirim.

Araştırmalarımın her aşamasında bana yardımcı olan yol gösterici tavsiyelerinden yararlandığım, tezimle ilgili her konuda danışmanlığından istifade ettiğim muhterem hocam Yrd. Doç. Dr. Bahattin Dartma'ya kalbi teşekkürlerimi sunarım.

Yusuf BATAR

VAN

KISALTMALAR

s.a.v : Sallallahu aleyhi ve sellem.

a.s. : Aleyhisselâm

b. : İbn

r.a : Radiyallahû anh

a.g.e. : Adı geçen eser

bkz. : Bakınız

nşr : Neşreden

Çev. : Çeviren

trc. : Tercüme eden

vd : Ve devamı

Vef : Vefatı

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

En yalın ifadeyle karşılıklı mesaj alış veriş süreci olarak tanımlanabilecek olan iletişim, bütün canlıların yaşamlarını sürdürebilmelerinde ihtiyaç duydukları bir vakıadır. İletişim bütün canlılar için önemlidir; çünkü insanlarınkiyle kıyaslanamayacak derecede farklı olmakla beraber hayvanların da kendi aralarında ve insanlarla iletişim içerisinde oldukları inkâr edilemez bir gerçektir.

Gerekliliğini hayati öneminden alan iletişim ilk insanla beraber başlayıp nitelik ve nicelik olarak sürekli gelişen, değişen, her geçen gün daha etkili araçlara sahip olan bir olgudur.

Sağlıklı ve tatminkâr bir yaşam sürdürmede insanların en fazla ihtiyaç duydukları hususlardan biri de etkili ve sıhhatli bir iletişim düzeyidir. Bunun yanında sürekli olarak araştıran, soran, haber almak isteyen insan bu isteğini de ancak fonksiyonel bir iletişim içerisine girerek karşılayabilir.

İletişim teknolojisindeki baş döndürücü gelişmeler insanoğlunun bu meseleye verdiği önemin en bariz göstergesidir.

Kendi toplumlarına öncülük eden insanların ve başka toplumlara hükmeden güçlü toplumların en önemli özelliklerinden biri de etkili iletişim imkanlarına sahip olmalarıdır. Peygamberler, liderler, propagandacılar v.s.'nin hepsinin ortak özelliği güçlü bir iletişim kurma yeteneğine sahip olmalarıdır.

Aynı zamanda insanların fert ve toplum olarak yaşadıkları birçok sorunda da iletişimsizlik veya iletişim hatalarının rolünü görmek mümkündür.

İlk insandan itibaren bütün insanlığın fiili olarak içiçe olduğu iletişim gerçeğini bilimsel olarak tahlil eden çalışmalar ancak 19.yy'dan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bir taraftan iletişim teknolojisini geliştirmeye ve hızlandırmaya matuf çalışmalar diğer yandan iletişim hukukunu, ahlakını, sosyolojisini, psikolojisini v.s

**TC YÜKSEK ÖĞRETİM BAKANLIĞI
DOKÜMAN İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ**

sistematize etmeye yönelik bir çok çalışma yapılmaktadır. Bütün bu uğraşlar daha etkili ve daha sağlıklı bir iletişim seviyesinin oluşmasına büyük katkılar sağlamaktadır.

İletişim ile ilgili çalışmalarda, konunun tabiatı gereği insanı çevreleyen ve onu etkileyen her şeyden istifade etmek gerekir; tabii çevreden, psikolojiden, sosyolojiden, ekonomiden, tarihten; tarihte iz bırakmış düşünce ekollerinden, dinlerden, Peygamberlerden, kitaplardan v.b hususlardan yararlanarak meseleyi araştırmak gerekir.

Kur'an-ı Kerim iletişim konusunu değişik açılardan işlemek isteyenler için tahlil edilmeyi bekleyen önemli mesajlar sunmaktadır. Bu hususları birkaç cümleyle özetlemeye çalışalım.

Allah-insan iletişiminin Allah'tan insana doğru olan yönünü teşkil eden en mükemmel şekli olarak yazıya dökülmüş haliyle bir iletişim aracının ne tür özelliklere sahip olması gerektiğine dair önemli ipuçları vermektedir.

Allah-insan, Allah-diğer varlıklar, insan-insan ve insan-diğer varlıkların iletişimden bahseden ayetleriyle bütün varlıkların iletişim düzenini formüle etmektedir.

Dile getirdiği bazı psikolojik unsurlar, ahlâki-hukuki kurallar ve üslup tarzlarıyla sağlıklı bir iletişim düzeninin yollarını göstermektedir.

İletişim teknolojisi ve imkânları açısından fevkalâde mesafeler katetmesine rağmen, iletişimsizlikten, iletişim hatalarından muzdarip olan insanımızın bu mesajlar üzerinde hassasiyetle durmaya ve onları tahlil etmeye büyük ihtiyacı vardır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Kur'an perspektifinden iletişim konusunu incelemek için yukarıda sıraladığımız hususların her birisinin ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı Kur'an'ı bir iletişim aracı olarak tahlil edip bir iletişim aracında bulunması gereken özellikler açısından değerlendirmek, etkili ve sağlıklı bir iletişim için dikkat edilmesi gereken hususlarla ilgili dile getirdiği ilkeler ve özellikle Peygamberlerin kavimleriyle olan diyaloglarıyla ilgili verdiği somut örneklerden bazı değerlendirmelere gitmektir. Böylece iletişimin temel unsurları olan kaynak, hedef (muhatap) ve iletişim aracında sağlıklı bir iletişim için bulunması gereken temel özelliklere ulaşmak mümkün olmaktadır.

İlgili eserlerden iletişim konusunu ana hatlarıyla ortaya koyduktan sonra bu konularla alakalı âyetler ve tefsir kaynaklarında yapılan yorumlar ışığında iletişimi etkin ve sağlıklı kılabilecek önemli dinamikleri tespit etmeye çalışacağız.

İlgili ayetlerin tahliline geçmeden önce Kur'an-ı Kerim'de geçen iletişimle ilgili kavramların sözlük ve ıstılahi anlamlarını temel sözlük eserlerinden ortaya koyacağız. Ayrıca bu kavramların iletişim biliminde ne tür bir süreci ifade ettikleri hususu üzerinde durulacaktır.

Ele aldığımız âyetlerle ilgili olarak klasik tefsir kaynaklarında araştırdığımız konu açısından pek fazla açıklamaya rastlamadığımız için daha çok çağdaş tefsirlerden, İslami iletişimle ilgili çalışmalardan ve Kur'an'ı iletişim açısından inceleyen çalışmalardan istifade ettik.

Ana hatlarıyla Kur'an-iletişim ilişkisini ve iletişimi etkin kılmada dikkat edilecek psikolojik unsurlar ve üslup konularını incelemeye çalıştığımız bu konuda meselenin hukuki ve ahlaki boyutu başta olmak üzere daha değişik bir çok çalışma yapılabilir.

I. BÖLÜM

GENEL OLARAK İLETİŞİM

A- İletişimin Tanımı:

İletişimin farklı yönleri dikkate alınarak çeşitli tarifleri yapılmıştır. Hatta bu tariflerin iki yüze ulaştığı söylenmektedir.¹

Yapılan bu tanımlardan bazılarını aktaralım:

1- “İletişim, en genel anlamıyla, kültürün insan topluluklarına dağıtım sürecidir.”²

2- “Nitelikleri ne olursa olsun, iki sistem arasındaki bilgi alış verişini iletişim kabul edebiliriz.”

Bu sistemler; iki insan, iki hayvan, iki makina, ya da bir insan ile bir hayvan, bir insan ile bir makine (örneğin bilgisayar) olabilir.³

3- “İletişim, insanlar arasında ileti alışverişinden de öte anlamların paylaşımıdır.”⁴

4- Türk Dil Kurumunun yaptığı tanıma göre İletişim; “Duygu, düşünce ya da bilgilerin usa gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim,

¹Mutlu, Erol, İletişim Sözlüğü; Ankara. 1. Basım, 1994; s.998, Ayrıca Farklı İletişim tanımları için bkz. a.g.e., s.98-99.

²Yumlu, konca, Kitle İletişim Araştırmaları. İzmir, 1990. s.27.

³Dökmen, Üstün, Sanatla ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati, İstanbul, 4. Basım, 1996, s,19.

⁴Zıllıoğlu, Merih, İletişim Nedir? İstanbul, 1. Baskı, 1993, s.249, Ayrıca farklı tanımlar için bkz., a.g.e., s.4-5.

haberleşme... Telefon, telgraf, televizyon, radyo gibi aygıtlardan yararlanarak yürütülen bilgi alışverişi, bildirişim haberleşme...”⁵ demektir.

5- “İletişim, iki birim arasında birbiriyle ilişkili mesaj alışverişidir.”⁶

6- “İletişim, iki kişiyi ilişki içine sokan psikososyal bir süreçtir.”⁷

Görüldüğü gibi çok genel bir alanı kapsayan özelliğinden dolayı yapılan iletişim tanımlarının bazılarında çok geniş bir genelleme, bir kısmında bazı şeylerin karşılıklı paylaşımı, bazılarında ise psikolojik yön öne çıkarılmıştır.

Aslında İletişim sırf insanlar arası gerçekleşen bir etkileşim değil; aynı zamanda hem diğer canlılar hem de cansız unsurlar arası etkileşim için kullanılmaktadır. Bu yüzden insanlararası iletişimi diğerlerinden ayırt edecek bir şekilde şöyle tanımlayabiliriz:

“İnsan iletişimi, anlamlarında uzlaşmış simgeler aracılığı ile bilgilerin, düşüncelerin, duyguların biriktirilip aktarılmasının ve alışverişinin hem ortak hem de değişik zaman ve mekan boyutlarında gerçekleştirilmesidir.”⁸

İletişim, Lâtincide communis (ortak) kelimesinden türetilen “communication” ile ifade edilmektedir.

Kişi bir bildirişimde bulunduğu zaman, karşısındakiyle bir “ortaklaşma” yaratmak istemektedir. Yani ikisi birlikte aynı bilgilere aynı düşünceye veya aynı tutuma sahip olmayı, paylaşmayı istemektedir.⁹

Latince’den gelme komünikasyon’un Türkçe en uygun karşılığı “haberleşme” ve “iletişim” kelimeleridir.¹⁰

⁵TDK, Türkçe Sözlük; Ankara. 7. Bas., 1983, I, 578.

⁶Cüceloğlu. Doğan, “İnsan İnsana”, İstanbul. 13. Bas., 1996. s.68.

⁷Cüceloğlu. “İnsan İnsana”, s.13.

⁸Zıllıoğlu. İletişim Nedir, s.67.

⁹Gcerci, Sedat. İletişiverelim. İstanbul, 1997. s.16.

¹⁰Şenyapılı. Önder, Toplum ve İletişim, Ankara, 1981, s.11.

İletişimin, Arapça'daki karşılığı olarak ise, i'lâm, tebliğ, ittisal gibi kelimeler kullanılmaktadır.*

İlam en az iki taraf arasında gerçekleşen bir hadisedir. Bir taraf i'lâmın kaynağı, yani bir haberi, tanımı ya da bir görüşü dile getirmektedir. Diğer tarafta ise bildirileni alma durumunda olan bir hedef vardır. Aynı zamanda "Ta'lîm"den farklıdır; "Ta'lîm" öğrenen kişide kalabilmesi için tekrara ve mümareseye ihtiyaç duyar. Fakat "İ'lâm" sadece bildirmekle yetinip tekrara bilgi akışının olmasıdır.¹¹

İstılahta ise İ'lam; "bir vasıtayla kişilerarası bilgi intikali" manasına gelir. Başka bir ifadeyle, "toplumun zihniyetini, psikolojisini, meyillerini ve içsel yönelimlerini objektif olarak ortaya koyan bir tabirdir."¹²

Arapça'da iletişimi karşılamada bir kaç kelimenin kullanılageldiğini işaret eden Hüseyin Atay ise, bunların en uygununun Kur'an-ı Kerim'in kullandığı tebliğ ifadesi olduğunu ileri sürmektedir. Atay, sebep olarak da şunları söylemektedir:

İletişimde önce iletme sonra onun etkisinin geri dönmesi ile iki tarafın etkisi ve işi söz konusudur. Söylenilen söze karşı taraf cevap vermektedir. Cevap alınmıyorsa iletişim olmamış demektir. Cevabın olumlu veya olumsuz olması ayrı bir konudur. Tebliğ kelimesi de belağat, buluğ'dan türetilmiştir. Bunun kökünde bulğa; "hedef, amaç, ulaşılmak istenen anlam" mevcuttur. Tebliğ karşıya, bir fikir, haber, bilgi ulaştırmak, karşıyı bilgilendirme demektir. İnsanın başkasına ulaştırıp cevap vermesini beklediği, onun da bilgiye katılıp katılmamasını öğrenmek istemesine iletişim ve tebliğ denir.¹³

İletişimin değişik tanımlarından bahsederken değindiğimiz gibi, eğer iki taraf arasında herhangi bir yolla duygu, düşünce ya da bilgi alış-verişi oluyorsa bu

* İletişimi ifade eden değişik kavramlar üzerinde ileride durulacaktır.

¹¹ el-Ğalayini, Muhammed Muveffik, Vesâil'ul İ'lam ve Eseruhâ fi Vahdet'il Ümme: 1985, Cidde, 1. Bas.. s.39,40.

¹² el-Ğalayini, Vesailul İ'lam, s.40,41.

¹³ Atay, Hüseyin, Siyah Beyaz Gazetesi, 22.1.1997.

sürecin genel adı iletişimdir. Bunun dışında kalan i'lam, ittisal, tebliğ, davet, propaganda vs. gibi ifâdelerin her biri kendi içinde değişik iletişim süreçlerini barındıran kavramlar olup, özel olarak bir takım psikolojik, sosyal ve kültürel unsurları ve değerleri öne çıkarmaktadırlar. Başka bir ifadeyle bu kavramların kendisine ad olduğu etkinlikler aslında birer iletişim amelesidir, ama bunların hiç birisi tek başına iletişimin karşılığı değildir.

B- İletişim Süreci:¹⁴

Kuşkusuz iletişim belirli bazı safhalardan geçerek bir sonuca ulaşan, insanın ve toplumun fiziki, kültürel ve sosyal çevresi ile ilişkilerine göre değişip gelişen ve buna karşılık insanı değiştiren bir süreçtir.

İletişim bir süreçtir: Çünkü, oluşum ve gelişim açısından yazıyı söz ve çizimden, tiyatroyu müzikten, sözsüz iletişimi sözlü iletişimden, propagandayı da söz sanatından bağımsız olarak düşünemeyeceğimiz gibi, bunları da toplumsal/kültürel değişim ve gelişmelerden ayrı ele alamayız. Bu nedenle iletişim; toplumsal/kültürel gelişim ve değişim süreçleriyle bağlantılı, onların hem sonucu hem de nedeni olan bir süreçtir, diyebiliriz.

Birey açısından düşünüldüğünde de iletişim bir süreçtir. Herhangi bir anda ve durumda iletişimde bulunduğumuzda hem geçmişteki yaşantılarımız, hem de gelecekte beklediğimiz, umutlarımız etkisini gösterir.

Kısaca, iletişim bireyin bilgi edinmesini ve buna göre tutum ve davranışlarıyla tepki geliştirmesini sağlayan bir süreçtir.¹⁵

İletişim Biliminin ortaya koyduğu temel iletişim süreci üç ögeyi içermektedir; kaynak, mesaj ve hedef.

¹⁴ Süreç: Bir olayın düzenli olarak ve birbirini izleyen değişimlerle gelişmesi, başka bir olaya dönüşmesidir. Ö. Ozankaya, Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü Ter. Sözl., Ankara, 1984, 5. Baş, s.110.

¹⁵ Zılhoğlu, İletişim Nedir, s.94.95.

İletişim sürecinin bu üç temel unsuruna Aristoteles (M.Ö. 384-322)'in "Konuşma sanatı"ndan (Rhetoric) söz ederken değindiğini görmekteyiz. Aristo, iletişimin "olmazsa olmaz" üç temel ögesini şöyle sıralamaktadır:

1) Konuşmacı, 2) Konuşma, 3) Dinleyiciler.¹⁶

Bahsettiğimiz iletişim sürecinin işleyişi şu aşamalardan geçerek gerçekleşmektedir.

1) İlk Aşama: Kaynaktan Hedefe

Bu aşamada anlamlandırma ve kodlama ile iletilerin gönderilişi etkin rol oynar.

a- Anlamlandırma Süreci:

Kaynak birisi ya da birileriyle iletişimde bulunmak istediğinde, zorunda kaldığında, önce içinde bulunduğu durumu değerlendirip sonra amacına uygun mesajları zihinsel olarak oluşturur. Bu zihinsel oluşum süreci insanın beyinde gerçekleştiği için, buna merkez diyoruz. Merkezde gerçekleşen anlamlandırma süreci, kişinin referans çevresine göre belirlenir.¹⁷

Referans çevresi, belirli bir anda bir psikolojik hadisenin kendine has özellikler (algı, yargı, duyarlık gibi) belirlemek üzere işleyen, birbiriyle ilişkili ve etkileşim içinde olan tüm etkenleri içerir.¹⁸

Bu bağlamda, iletişim sırasında kaynağın referans çerçevesini belirleyen iki grup etkiden söz edilebilir; bunlardan bir bölümü kişinin tecrübi alanını oluşturan iç etkenler, bir bölümü de iletişim ortamı ile ilgili dış etkenlerdir. İç etkenler denildiğinde iletişimin gerçekleştiği ortamın koşulları ne olursa olsun, izafi olarak

¹⁶ Zıllıoğlu. İletişim Nedir? s.92.

¹⁷ Zıllıoğlu. İ. Nedir? s.226.

¹⁸ D. Krech ve R. S. Crutchfeld. Sosyal Psikoloji. (Çev: e. Güçbilmez, O. Onaran), Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., S.İ. Serisi, No: 12, 1967, s.115.

uzun süreli /değişmez olanları kastedilir; bunlar, kişinin geçmiş yaşantıları, değer yargıları, inançları, tutumları ve değişmez temel ihtiyaçlarıdır.¹⁹

Yine bu çerçevede üzerinde müessir olan fiziksel çevrenin özellikleri, bu çevrede yer alan tüm olaylar, tarafların o anki fizyolojik ve psikolojik durum ve gereksinimleri, rol ve statü ilişkileri, bunlara bağlı beklentileri, grup normları, zaman ve mekan koşulları gibi değişen dış etkenler iletişim ortamını belirlerler.

b- Kodlama Süreci:

Kodlama süreci, başka bir ifadeyle kaynağın merkezî sinir sisteminde oluşan düşüncelerini başkaları tarafından algılanabilir ve anlaşılabilir simge ve rumuz vasıtalarına (kodlara) dönüştürmesi işlemi, iletişimin başarısında en önemli hususiyetlerinden biridir.²⁰

c- Mesajların Gönderiliş Süreci:

İletilerin muhtevasını ve biçimini seçen, hangi kodlardan yararlanacağına karar veren kaynak, hedefle hangi kanallar ve araçlarla iletişimde bulunacağını da belirlemek zorundadır.

Kısaca, kaynağın belirlediği vasıta ve araçlar genelde iletilerde sürekliliği sağlamaya, verilmek istenen anlamları pekiştirmeye, böylece de iletilerdeki anlaşılabilirliği artırmaya yöneliktir.²¹

2) İkinci Aşama: Hedeften Kaynağa:

a- Algılama Süreci:

Algılama hissi uyarıcıların seçilmesi ve örgütlenmesi ile anlamlı bir bütün haline getirilmesi sürecidir; insanın “gerçeklere” ilişkin bilgileri bu süreçte oluşur.

¹⁹ Zıllıoğlu, İletişim Nedir, s.226.227.

²⁰ Zıllıoğlu, İletişim Nedir? s, 203.

²¹ Zıllıoğlu, İletişim Nedir? s. 233.234.

Algılama hem uyarıcıların hem de algılayan kişinin özelliklerine bağlı olarak gelişen bir süreçtir. Bu nedenle iletişimde, iletilerin, hedefin alıcı kanalları bakımından uygun fiziki özelliklere sahip olup olmamaları kadar, hedefin referans çerçevesi de algılamanın gerçekleşebilmesinde önemli rol oynar.

İletişimde algılamanın başlangıcı dikkattir. Bu bilginin ilk şartı sözlü ya da sözsüz iletilerin, kişinin duyumu eşliğini aşabilmesidir. Ayrıca kaynağın güvenilirliği, saygınlığı, fiziki özellikleri, hedefin meyilleri ve ihtiyaçları dikkatin teşekkülünde belirleyici rol oynarlar.

b- Kod Açma Süreci:

Algılama sürecinde mesajların şu veya bu sebeple farkına varan hedefin aldığı işaretleri anlamlı rumuzlara dönüştürme sürecidir.²²

c- Yorumlama Süreci

Kod açma sürecinde oluşturulan iletilerin, hedefin referans çevresine göre bir kez daha anlamlandırma sürecidir.

Yorumlama, bir kişinin geçmiş yaşantılarına, bilgi ve kültür düzeyine, değer, tutum ve inançlarına, temel psikolojik gereksinimlerine göre yaptığı bir seçiciliği içerir.

O andaki psikolojik durum, kullanılan dil, karşılıklı jest ve mimikler, fikri durum vs. etkili olur.²³

d- Kodlama ve Geri Besleme Süreci (Feed Back):

Geri besleme, bir göndericinin mesajına alıcı tarafından gösterilen bir tepki olarak tanımlanabilir.²⁴ Yani alıcının algıladığı veya yorumladığı iletilere sözlü-sözsüz her türlü tepkisine geri besleme denir.

²²Zıllıoğlu, İletişim Nedir? s. 237.

²³Zıllıoğlu, İletişim Nedir? s. 241.245.

²⁴Mutlu, Erol, İletişim Sözlüğü, s.72.

İletişimde geri besleme sürecinden söz edilebilmesi için kaynağın, iletilerini muhatapta meydana getirdiği tepkilerden er-geç mutlaka haberdar olması gerekir.

Hedefin kaynağa verdiği cevap her zaman sözlü olmayıp, susma, baş çevirme, bulunulan yeri terk etme, baş sallama ve el-kol işaretleri şeklinde de olabilir.²⁵

İletişim sürecinin işleyişiyle ilgili özellikle Peygamberlerin kıssalarından bahseden ayetlerde bir çok örnek gösterilebilir. Mesela Hz. Mus'a'nın Firavun'a yönelik tebliğinden bahseden şu ayetlerde gerçekleşen bir iletişim sürecini görebiliriz: *"Kutsal vadi Tuva'da Rabbi ona seslenmişti: Firavun'a git! Çünkü o çok azdı. De ki: Arınmayı ve seni Rabbinin yoluna iletmemi ister misin? Böylece ondan korkarsın. Ve ona büyük mucizeyi gösterdi. (O ise) hemen yalanladı ve isyan etti. Sonra (inkar için) olanca çabasını göstererek sırtını döndü. Derhal (adamlarını) topladı ve (onlara) bağırdı: Ben, sizin en yüce Rabbinizim! dedi."*²⁶

Ayetlerde görüldüğü gibi kaynak durumunda olan Hz. Musa, risalet görevine, Firavun ve o anki ortama uygun bir şekilde mesajını oluşturup sunmaktadır. *"Arınmayı ve seni Rabbinin yoluna iletmemi ister misin? Böylece ondan korkarsın."*

Hz. Mûsa mesajını sözlü olarak sunduğu gibi onu destekleyici olarak bir de mucize göstermektedir. Bu da mesajını hem inandırıcı kılmakta hem de pekiştirmektedir. Başka bir ifadeyle Hz. Musa mesajını sözlü ve görsel araçlarla sunmaktadır: *"Ve ona büyük mucizeyi gösterdi."* Söz deliline kulak vermeyince, *fiil olarak bunu gösterdi.*²⁷

Sürecin ikinci aşaması olan hedeften kaynağa doğru gerçekleşen sürece baktığımızda: Firavunun ortaya koyduğu tepkiden de anlaşılıyor ki O, Hz.

²⁵Zıllıoğlu, İletişim Nedir? s.248.

²⁶Nâzi'ât, (79), 17-24.

²⁷Yazır; Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, ist, trs, by.y, VIII, 243.

Musa'nın mesajını çok iyi algılamış, sunulan mesajların kendisi için ne anlama geldiğini çok iyi yorumlayabilmiş ve tepkisini ortaya koymuştur: *“(O ise) hemen yalanladı ve isyan etti. sonra (inkar için) olanca çabasını göstererek sırtını döndü.”* Firavun'un mesajı algıladığını şu ifadelerinden de anlamak mümkündür: *“Bırakın beni, şu Musa'yı öldüreyim; o da Rabbine dua etsin, çünkü ben, onun sizin dininizi değiştireceğinden veya yeryüzünde bir fesat çıkaracağından korkuyorum.”*²⁸

²⁸Mü'min (40), 26.

C- İletişim Sürecinin Öğeleri

İletişim sürecinin öğeleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1- Kaynak, (Verici, al-Masdar = al-Mursil=Source)

2- İleti, Mesaj = (ar-Risale = Message)

3- Kanal, (=Araç=al-Vesile=Media)

4- Hedef (Alıcı=al-Mustakbil=Receiver)²⁹

5- Etki (al-Te'sir = Effects)

6- Tepki (Reddu'l-Fiil = Feed back = Geri besleme)³⁰

Şimdi sıralamış olduğunuz bu öğeler üzerinde kısaca duralım.

1- Kaynak

Mesajları üreten kişi, grup, örgüt ya da araca verilen addır.³¹

Başka bir tanımlamaya göre kaynak, algılama, tercih etme, düşünme ve yorumlama süreçleride ürettiği anlamlı mesajları simgeler vasıtasıyla gönderen kişi ya da kişilerdir.³²

İletişimdeki etkinlik bakımından kaynak unsuru, diğer unsurlardan daha önemlidir. Çünkü iletişim sürecini asıl başlatan, onun nasıl bir minval üzere devam edeceğini belirleyecek ve sonucu etkileyecek olan kaynağın niteliğidir.

İletişim sürecinde böylesine önemli olan kaynak öğesinin iletişim kurmada ve kurduğu iletişimle hedeflediği amaca ulaşması için öncelikle kendisinde bazı özelliklerin bulunması gerekmektedir.

²⁹Werner j. "Severin, James W. Tankard, Wr., İletişim Kuramları, (Çev: Dr. Ali Atıf Bir, Arş. Gr. N. Sedar Sever), Anadolu Üniv. Yayınları, 1. Baskı, Eskişehir, 1994, I. Baskı, s.67.

³⁰Türkmen, Ali. İslâm İletişim Hukuku, Samsun, 1996, s.204.

³¹ Mutlu, Erol. a.g.e. s.126.

³² Zıllıoğlu, İletişim Nedir? s.98.

a) *Kendini Tanımak*: İyi bir iletişim kurabilmek için her şeyden önce kendimizi tanımamız gerekir. Bu meyanda bir Amerikalı psikoloğun şu sözü oldukça manidardır: “Eğer bedenimin bana söylediklerini anlarsam, en derin duygularımı bilirim ve ne yapacağıma o zaman karar verebilirim. Kendimi tam anlamıyla tanıyorsam, yaşamımı kendim yönetebilirim.”³³

Yükleneceği risalet görevi dolayısıyla insanlarla yoğun bir iletişime girecek olan Allah Elçisinin (s.a.v.) vahiy gelmesine yakın günlerdeki uzlet ve tefekkür süreci bu anlamda değerlendirilebilir.

Kur'an'da insanın en mükemmel ve en üstün varlık olarak³⁴ bizzat Allah'ın eliyle yaratılması,³⁵ Allah'ın ona ruhundan üflemesi,³⁶ iyiyi ve kötüyü seçebilme yeteneği verilen³⁷ heva ve heves sahibi olması,³⁸ halifelik göreviyle mükellef tutulması,³⁹ her şeyin kendisinin hizmetine sunulması,⁴⁰ bütün bunların yanında insanın aceleciliği,⁴¹ nankörlüğü⁴² vs. gibi niteliklerinden bahsedilerek insanın kendisini tanıması sağlanmıştır.⁴³

b) *Bilgililik ve Araştırmacılık*: Çevremizdeki insanlarla sağlıklı iletişim kurabilmek ve bu iletişimleri sürdürebilmek için, güçlü ve zengin bir bilgi donanımına ihtiyaç vardır.⁴⁴

Kur'an-ı Kerim'de kaynaklık veya aracılık edeceğimiz herhangi bir bilgiyle ilgili araştırma yapmamız ve hakkında bilgimiz olmayan bir bilgiyle ilgili araştırma yapmamız ve hakkında bilgimiz olmayan şeyin peşine düşmememiz istenmektedir.

³³ Cüceloğlu, Doğan, Yeniden İnsan İnsana, s.93.

³⁴ İn Şirah (94), 4.

³⁵ Sad (38), 75.

³⁶ Secde (32), 9.

³⁷ Şems (91), 7-10.

³⁸ Furkan (25), 43-44.

³⁹ Bakara (2), 30.

⁴⁰ Hucc (22), 65; Lokman (31), 20.

⁴¹ Enbiya (21), 37.

⁴² İsrâ (17), 89.

⁴³ Karagöz, İsmail, Kur'an'a Göre İnsana Verilen Değer ve Görev, İstanbul, 1996, s.

⁴⁴ Dökmen, Üstün, İletişim Çatışmaları ve Empati, 4. Baskı, İst., 1996, s.84.

“Ey insanlar! Eğer yoldan çıkmışın biri size bir haber getirirse, onun iç yüzünü araştırm, yoksa bilmeden bir millete fenalık edersiniz de sonra ettiğimize pişman olurumuz.”⁴⁵

“Bilmediğın şeyin ardına düşme; doğrusu kulak, göz ve kalp bunların hepsi o şeyden sorumlu olur.”⁴⁶

c) *Güvenilirlik ve İnanırlık:* Güvenilirlik oluşturmak şöyle tanımlanmaktadır: “İletişimcilerin başkalarını kendilerini daha olumlu olarak algılamaya ikna etmek amacıyla simgesel güdüleyicileri kullanma sürecidir.”⁴⁷

Doğru kaynağın iletinin etkinliğini arttırabileceğine ilişkin yaygın bir kanaat vardır.⁴⁸ Kaynağın inanırlığı, alıcıların kaynağa attetikleri bir niteliktir.⁴⁹

Güvenilir ve İnanılır olmak iki açıdan ele alınmaktadır; birincisi sözkonusu kaynağın konusunda uzman olup olmadığı hususu, ikincisi ise o iletişimi yapmaktaki maksadının muhatabını aldatmak mı yoksa sadece var olan gerçeği bildirmek mi olduğu hususudur.⁵⁰

Bireylerarası iletişimde olduğu gibi kamusal iletişimde de kitle üzerinde etkili olabilmek için; insanların, kaynağın kendisine ve sözlerine güvenmeleri, ayrıca onların samimiyetlerine ve tasarruflarına güven duymaları gerekmektedir.⁵¹

Yapılan bazı gözlemlerde, kaynağın güvenilirliği yüksek olduğundan iletinin savunduğu yönde, kaynağın güvenirligi düşük olduğu zamana göre daha büyük düşünce değişikliğinin olduğu tespit edilmiştir.⁵²

⁴⁵ Hucurât (49).

⁴⁶ İsra (17). 36.

⁴⁷ Mutlu, Erol. İletişim Sözlüğü, s.84.

⁴⁸ Wernre J. Severin, James W. Tankard, Wr. İletişim Kuramları, s.268.

⁴⁹ Mutlu, erol, a.g.e., s.111.

⁵⁰ Kağıtçıbaşı, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar. İstanbul, 1988, s.168-170.

⁵¹ el-Kiylani, Musa Zeyd, el-İ’lamu’s-Siyasiyyu ve’l İslâm, Beyrut, 1. Bas, 1985, s.55.

⁵² İletişim Kuramları, s.46 vd.

Görüş farkına rağmen inanılabilir kaynağın tutum değişikliği yapabilmesinin de bir sınırı vardır. Eğer görüş farkı bu sınırı aşarsa, büyük bir ihtimalle tutum değişikliği azalmaya başlar.⁵³

Bu hususa verilebilecek en güzel örnek, Peygamber Efendimizi “Muhammed’ul Emin” olarak niteledikleri halde, onun dile getirdiği hususları kabul edip arzuladığı yönde bir tutum değişikliğine gitmemede direnen müşriklerdir. Görüş farkı söz konusu sınırı aşmış olacak ki kaynağın güvenilirliğine rağmen onlarda her hangi bir tutum değişikliği husule gelmemiştir.

Kur'an-ı Kerim’de de, Peygamberlerin şahsında güvenilirlik ve inanırlık hususları dile getirilerek, onların toplum içinde güvenilen kişiler oldukları ve yaptıkları tebliğle de hiç bir kişisel çıkar elde etme peşinde olmadıkları sık sık vurgulanmaktadır.⁵⁴

“Kardeşleri Lût, onlara: “Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Doğrusu ben size gönderilmiş bir elçiyim. Artık Allah’tan sakının ve bana itaat edin. Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum; benim ecrim ancak âlemlerin Rabbine aittir.”⁵⁵

Ey Muhammed! Kitabta İbrahim’e dair anlattıklarımızı da an; o şüphesiz dosdoğru bir peygamberdi.⁵⁶

Ey Muhammed! Kitab’ta İsmail’e dair anlattıklarımızı da an; çünkü o, sözünde doğru bir kimseydi.⁵⁷

Risaletle görevlendiği ilk dönemlerde, doğruluğunu kavmine tasdik ettirmek için; “*Şu dağın arkasından düşman ordusu “size doğru geliyor desem, bana*

⁵³ J.L. Freedman; D. G. Sears; J.M. Carlsmith; Sosyal Psikoloji, (Çev: Ali Dönmez), Ank. s.361.

⁵⁴ Mesela bkz: En’am (6), 90; Hüd, (11), 29; 51; Furkan (25), 57; Sûd (38), 86.

⁵⁵ Şuara 26/161-164.

⁵⁶ Meryem, 19/41.

⁵⁷ Meryem, 19/54.

inanır mısınız?” sorusuna, istisnasız “Evet, inanırız.”⁵⁸ cevabını alan Peygamber Efendimizin durumu, doğruluğunu ve güvenilirliğini en güzel şekilde ortaya koymaktadır.

d) Sevilmek:

Bir iletişim kaynağının muhatapları üzerinde etkili olabilmesinde, söz konusu muhatapları tarafından sevilmesinin önemli ölçüde etkisi vardır.⁵⁹

Topluma kendini kabullendirmiş insanlara baktığımızda, bu tür insanların toplum tarafından sevilen insanlar olduklarını da görmekteyiz. Bu nedenle, herhangi bir propaganda veya reklam programında genellikle toplum tarafından sevilen kişilerden istifade edilir.

Kur'an-ı Kerim; kavimlerine ilahi daveti ileten peygamberlerden bahsederken, hiçbir toplumun onların toplum içerisinde sevilmeyen sayılmayan kişiler olduklarını iddia ettiklerinden bahsetmez. Bilakis kavimleriyle girdikleri diyaloglarda, peygamberlerin şahıs olarak kavimleri tarafından genelde sevilen kişiler oldukları görülür.

Mesela Hz. Salih'in kavminin: *“Ey Salih! Sen bundan önce içimizde ümit beslenen birisiydin”*⁶⁰ şeklindeki sözleri bunun en güzel misallerinden biridir.

Peygamber Efendimizin toplum içinde ne kadar sevildiğini ve bütün toplumun ona nasıl bir değer verdiğini de siret kitaplarında çok açık bir şekilde görmekteyiz.

e) Tarafsızlık ve Âdillik:

⁵⁸ İbn İshak; Muhammed b. İshak b. Yesar: Siretu İbn İshak; Konya. 1981. s.188.

⁵⁹ Kağıtçıbaşı. İnsan ve İnsanlar. s.172.

⁶⁰ Hüd (11), 62.

Adâlet ilkelerini hiçe sayan bir tarafgirlik varsa ve bu durum muhatab tarafından biliniyorsa, verilen mesaj haklı ve doğru bile olsa şüpheyle karşılanacak ve kolay kolay kabul görmeyecektir.

Bu hususta Kur'an-ı Kerim'in getirdiği çok genel bir kâide bulunmaktadır: *"Ey İnananlar! Allah için adaleti ayakta tutup gözeten şahidler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sürüklemesin; adil olun; bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'tan sakının doğrusu Allah işlediklerinizden haberdardır."*⁶¹

Resulullah'ın hayatında da bunun misallerini görmek mümkündür. Müslümanlardan görünen bir münafıkla anlaşmazlığa giren Yahudinin, ayrı dinden olmasına rağmen adâletine ve tarafsızlığına güvendiği için özellikle Peygamberimiz tarafından muhakeme olunmayı istemesi oldukça manidardır.⁶²

5- Anlayış ve İleri Görüşlülük:

Olayları olduğu gibi görebilmek, basiretle tahlil edebilmek ve isabetli bir metot geliştirebilmek, iletişim kaynağının etkinliğine önemli ölçüde etki eder.

İletişim sürecinde kaynağın, insan psikolojisini etkileyen tüm unsurları hedef alması, muhataba uygun olan konuları seçebilmesi, onun seviyesini dikkate alması, fikri durumunu, hatta yaşını bile göz önünde bulundurması gerekir.⁶³ Ayrıca kime ne deneceğini ve her konuda bunun uygun bir şekilde nasıl söyleneceğini de bilmesi gerekir.⁶⁴

Peygamber Efendimiz (a.s.) bu hususta şöyle buyurmuştur: "Bir kavme akıllarının almadığı bir şey anlatma ki bu, bazıları için fitneye sebep olmasın."⁶⁵

⁶¹ Maide(5). 8.

⁶² Elmalılı: Hak Dini Kur'an Dili: II, 541.

⁶³ el-Ğalayini, Muhammed Muvaffık Vesail'ul-İ'lam, s.102, 103.

⁶⁴ Mutlu, Erol. İletişim Sözlüğü, s.107.

⁶⁵ Müslim, Mukaddime. 8.

Bir iletişim kaynağında bulunması gereken hususiyetlere İslâm'ın verdiği önemi anlamak için, bütün peygamberlerle ilgili kur'an ayetlerinden yola çıkılarak sıralanmış belli başlı vasıflara bakmak faydalı olur kanaatindeyim. Kelam kitaplarında peygamberlerle ilgili bu vasıflar maddeler halinde sıralanır:

- 1- Emânet (güvenilir olmak)
- 2- İsmet (her türlü çirkinlik ve ahlâki zafiyetten beri olmak)
- 3- Sıdk (doğruluk)
- 4- Fetânet (zeki ve uyanık olma; şartların gereğini bilmek),
- 5- Tebliğ (insanlara bildirmekle emrolunduğu şeyleri mutlak surette ulaştırma sorumluluğu).⁶⁶

Bu vasıfları, iletişim biliminin bir iletişim kaynağında bulunması gereken temel özellikler olarak saydığı vasıflarla karşılaştırdığımızda ilginç bir paralellik görülmektedir.

2- İleti, Mesaj (Risâle: Message)

İleti, bir alıcı için uyarıcı işlevi gören bir sinyal ya da sinyaller birleşimidir. İletişim sürecinde iletilen şey demektir.⁶⁷ Başka bir tanımlamayla mesaj, alıcıya iletilmek istenen her türlü muhteva, ifâde, işitsel veya görsel tüm işaretlerdir.⁶⁸

Mesaj, bir şeyi aktarmayı iletmeyi isteyen kaynağın ürettiği görsel/görsel-ışitsel bir üründür. İletinin iki önemli ögesi vardır: İçerik ve yapı. İçerik anlamla, yapı simgeler ve kodlarla ilgilidir.⁶⁹

Mesajlar iki türdür: Sözlü iletişim akıl, mantık ve düşünceyi, sözsüz iletişim duyguları ve ilişkileri en etkili ifâde etme aracıdır.⁷⁰

⁶⁶ er-Rifai, Abdulkerim, el-Ma'rife fi beyâni akîdeti'l Müslimi, 2. Baskı, Şam, 1990. s.75 vd.

⁶⁷ Mutlu, Erol; İletişim Sözlüğü. s.155.

⁶⁸ Gökçe; Orhan, İletişim Bilimine Giriş. Ankara, 1993. s.17.

⁶⁹ Zıllıoğlu, Merih, İletişim Nedir? s.99.

⁷⁰ Cüceloğlu, Doğan, Yeniden İnsan İnsana. s.24.

Dile dayalı sözlü iletişimin yanında, içinde jest ve mimikleri, giyim tarzını, sesin kullanılma biçimini vs. bireyler arası iletişimde karşı tarafa mesaj verici herşeyi kapsayan sözsüz iletişim de mesaj iletiminde önemli bir yere sahiptir. Mesajın bu iki şeklini ileride daha detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

Mesajın niteliğiyle ilgili şu hususu da vurgulamakta fayda vardır. Kişiler arası iletişimde bazen kişilerin kendilerine ait özellikleri değil, ürettikleri ve birbirlerine ilettikleri mesajlar etkili olur. Bu mesajların niteliği, yani taşıdıkları anlam, çatışma kaynağı olabilir. Örneğin karşıımızdaki kişi, doğruluğundan kendimizce emin olduğumuz ve alışa gediğimiz bir bilgiden farklı bir bilgi sunarsa, onunla çatışabiliriz.⁷¹ Bu nedenle olmalı ki, kavimleri içinde mümtaz bir yere sahip olan bütün Peygamberler, sırf sundukları tevhid mesajından dolayı kavimleriyle çatışmaya girmişlerdir: *“Allah tek olarak anıldığı zaman, ahirete inanmayanların kalpleri nefretle çarpar, ama Allah'tan başka putlar anıldığı zaman hemen yüzleri güler.”*⁷²

*“Elçiler: Doğrusu Rabbimiz bizim size gönderildiğimizi bilir; bize düşen ancak apaçık tebliğidir” demişlerdi. Kasabalılar: Doğrusu sizin yüzümüzden uğursuzluğa uğradık; vazgeçmezseniz andolsun ki sizi taşılayacağız ve bizden size can yakıcı bir azab dokunacaktır demişlerdi.”*⁷³

İletilen mesaj genellikle çatışmaya sebep olurken sayıca az olsalar da bazılarıyla tam tersine uzlaşma ve anlaşmaya sebep olabilir. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz Yasin suresinin ayetlerini okumaya devam ettiğimizde, söz konusu elçilerin getirdiği mesajı kabullenen ve çatışma durumundaki kavmine karşı getirilen mesajları tasdik edici bir tavra giren farklı bir şahsiyetle karşılaşırız: *“Şehrin öbür ucundan koşarak bir adam gelmiş ve şöyle demişti: “Ey Milletim! Gönderilen elçilere uyun.” “Sizden bir ücret istemeyenlere uyun, onlar doğru*

⁷¹ Dökmen, Üstün, İletişim Çatışmaları. s.134.

⁷² Zümer (39), 45.

⁷³ Yâ-sin, 36/17-18.

yoldadır. Beni yaratana ne diye kulluk etmeyeyim Siz de O'na döneceksiniz. O'nu bırakıp da tanrılar edinir miyim? Eğer Rahman olan Allah bana bir zarar vermek isterse, o tanrıların şefaati bana fayda vermez beni kurtaramazlar. Doğrusu o taktirde apaçık bir sapıklık içinde olurum. Şüphesiz ben Rabbinize inandım, beni dinleyin. Ona “cennete gir” denince, “Keşke milletim Rabbinin beni bağışladığını ve beni ikrâma mazhar olanlardan kıldığını bilseydi! demişti.”⁷⁴

Mesaj için yapılan tanımlardan birisi mesajın bu niteliğini ortaya koymaktadır: Mesaj, mesajı alanlar tarafından ona yüklenen anlamdır.⁷⁵ Demek ki muhatab, iletişim sürecinde aktif hale geliyor ve sunduğunuz mesaja kendince bir anlam yükleyerek olumlu veya olumsuz bir tavır sergileyebiliyor.

Bir mesajın etkin olabilmesi ve muhatab üzerinde arzulanan tesiri meydana getirebilmesi için bazı niteliklere sahip olması gerekmektedir. Bu nitelikleri şöylece sıralamak mümkündür:

- a) Zamanlılık
- b) Ölçülülük
- c) Önemlilik
- d) Tamlık
- e) Doğruluk
- f) Açıklık
- g) İlginçlik
- h) Faydalılık⁷⁶

⁷⁴ Yâ-sin. 36/20/27.

⁷⁵ Mutlu. Erol. İletişim Sözlüğü s.155.

⁷⁶ Geniş bilgi için bkz: Çapman, Nedim, Kitle Haberleşmesi, İzmir, 1970, s.20; Tokgöz; Oya, Temel Gazetecilik, Ankara, 1994, s.138 vd.

3- Kanal, (=Araç=el-Vesile=Media)

“Bir iletişim mesajını verili bir kanal boyunca iletilebilir bir sinyale çeviren teknik ya da fiziksel otama denir.”⁷⁷

İletişimde kanal dendiğinde, ışık dalgaları, radyo dalgaları, ses dalgaları, telefon kabloları, sinir sistemi gibi iletiyi taşıyan fizik araçları kastedilmektedir. Bunlar duyu organlarını uyarabilecek ve belli fiziksel özellikleri olan araçlardır. Bunları uyardıkları duyular açısından işitsel, görsel, dokunmayla, koklamayla, tad almayla ilgili kanallar olarak sınıflandırmak mümkündür.⁷⁸

Kur'an-ı Kerim, kendisi Allah-İnsan iletişiminin bir aracı olarak değerlendirilebileceği gibi, dikkatli bir tetkikten geçirildiği takdirde o'nun iletişim araçlarına ve bu araçlarda bulunması gereken bazı hususiyetlere de işaret ettiğini görmek mümkündür.

Herşeyden önce inen ilk ayetin 'oku' emriyle başlaması, onu tanımlayan birçok ismi (belâğu'l mubin, en-Nur el-hiday vs.) Kur'an-ı Kerim'in bu yönüne delalet etmektedir.⁷⁹

“Bu kur'an, onunla uyarılınsınlar ve tek bir Tanrı bulunduğumu bilsinler ve akıl sahipleri, öğüt alsınlar diye insanlara tebliğ edilmiştir.”⁸⁰ (Belâğu'n Mubîn).

“Belâğun mubin” ifadesi kendi içinde barındırdığı üç temel anlam (ulaştırma, tanımlama, ikna) ile iletişimin üç temel esasını kapsamaktadır;

1- Etkili İletişim, 2- Bilgi Verme, yayma, 3- Mantîki delil.⁸¹

⁷⁷ Mutlu, Erol. İletişim Sözlüğü, s.12.

⁷⁸ Tamer, K. “İletişim” Davranış bilimleri (2). Eskişehir: Anadolu üniv. A.Ö.F. Yay.. No:59. 1986, s.73.

⁷⁹ Kur'an-ı Kerim'in 'İletişim Aracı' olmasıyla ilgili husus. ileride ayrı bir konu olarak işlenecektir.

⁸⁰ İbrahim (149 52. Ayrıca bkz: şuara 26/193-195.

⁸¹ el-Ğalayini. M. Muvaffik, Vesailu'l İ'lam, s.52.

4- Hedef (=Alıcı=el-Mustakbil=Receiver)

Kaynaktan gelen iletileri belli biyolojik ve psiko-sosyal süreçlerden alıp yorumlayan ve bunlara sözlü sözsüz tepkide bulunan kişi ya da gruplardır.”⁸²

İletişim sürecinin işleyişinde, olumlu yada olumsuz sonuçlar vermesinde alıcı konumunda olan tarafın da etkisi neredeyse iletişim kaynağının etkisi kadardır. Denilebilir ki, “dinleme ahlâkı”, “konuşma ahlâkından” daha önemlidir.

Burada dinlemek, bir insanın, rahatça oturup ses dalgalarının kulaklarına girmesine müsaade etmesi demek değildir. İyi bir şekilde dinlemek; faal bir iştirak demektir. Burada önemli olan dinleme hızını, düşünme hızına aralayabilmektir.⁸³

Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde, bir ileti karşısında alıcının-dinleyicinin takınması gereken tavırdan bahsedilerek konunun önemine işaret edilmiştir.

Ancak (samimiyetle) dinleyenler daveti kabul eder. Ölülere gelince, Allah onları diriltecek, sonrada o'na döndürülecekler.⁸⁴

İbn kesir (Vef: 777-1372) bu ayeti kerimenin tefsirini şu şekilde yapmaktadır: “Resulullah (s.a.v.) bütün insanların iman etmesini ve kendisine tabi olmasını istiyordu. Allahu Teâla bunun imkânsızlığını haber veriyor ve ayete icabet edecek o alanların da ancak söyleneni dinleyen, onu anlayan ve kavrayanlar olabileceklerini haber veriyor. Ayrıca ayet-i kerimede geçen ölüler'den kastın da kafirler olduğunu; çünkü onlar kalben ölü olduklarından ölülere ve cesetlere benzetildiklerini belirtmektedir.”⁸⁵

Bir başka ayeti kerimede ‘işitmedikleri halde işittik diyenler gibi olmayın’⁸⁶ denilerek aktif bir dinleyicilikten, anlayarak ve kavrayarak dinlemekten

⁸² Zıllıoğlu, Merih, İletişim Nedir, s.98.

⁸³ Türkmen, Ali, a.g.e., s.296.

⁸⁴ En'am (6) 36.

⁸⁵ Ebu'l Fida, İsmail İbn Kesir el-Kureşî. Tefsiru'l Kur'ani'l Azim. Beyrut, 1988, 2. Baskı, II, s.135.

⁸⁶ Enfal (8) 21.

bahsedilmektedir. Allah-İnsan iletişiminin son ve mükemmel şekli olan Kur'an-ı Kerim'de: “Kuran okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin”⁸⁷ buyrularak meselenin ehemmiyetine işaret edilmiştir.

Dinlemenin önemine ve gerekliliğine işaret eden Süleyman Ateş; herkesin alış veriş ettiği çarşı pazarda, sokaklarda yüksek sesle okunursa, insanlar durup da kur'an dinlemeyecekleri için bu durumun Kur'an'a karşı saygısızlığa sebep olacağını belirtmektedir.⁸⁸ Demek ki uygun bir dinleme atmosferi oluşmadan sunulan mesajların hedefine ulaşması oldukça zor olmaktadır.

*“Ey Muhammed! Dinleyip de, en güzel söze uyan kullarımı müjdele. İşte Allah'ın doğru yola eriştirdiği onlardır. İşte onlar akıl sahipleridir.”*⁸⁹ buyrularak etkili bir iletişimin ancak iyi bir dinlemeyle mümkün olabileceğine işaret edilmektedir.

5- Etki (el-Te'sir=effects)

İletişim karşılıklı bir etkileşim süreci olduğundan, kaynaktan çıkan iletinin “alıcı”da yani hedefte ne tür bir etki yaptığı da önem taşımaktadır. Etkileşim olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilir. Olumlu etkileşim, genelde şu şekillerde tezahür eder.

- a) Verilen mesaj, alıcının ilgisini çekebilir,
- b) Alıcı mesajı onaylayabilir,
- c) Alıcı mesajı yorumlayabilir,
- d) Alıcı mesajı ileride kullanmak üzere muhafaza edebilir.⁹⁰

⁸⁷ A'raf (7), 204.

⁸⁸ Zümer, (3). 18.

⁸⁹ Ateş; Süleyman, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri”, İst, 1989, III, 436.

⁹⁰ Aziz, Aysel, Radyo ve Televizyona Giriş, Ankara, 1876. s.3.

6- Tepki (Raddu'l Fiil = Feedback = Geri besleme)

Bir göndericinin iletişimine alıcı tarafından gösterilen bir tepki. İlk mesaja tepki olarak beklenen ve yorumlanan ikinci tür iletişimler. Örneğin, telefonda bir mesaj alan tarafın zaman zaman “evet, “tamam”, “peki” gibi söylenenlere tepki vermesi gendirciye veya dergilerdeki okuyucu mektupları. Genellikle göndericiye iletilen ve fiilen ulaşan tepkiler geri besleme olarak kabul edilir.⁹¹

Geri besleme iki farklı şekilde tezahür eder:

a) *Olumlu Geribesleme*: Bir davranışı zaten ilerlemekte olduğu yönde destekleyen ya da pekiştiren geri besleme; örneğin irticali konuşma sırasındaki alkışlar. Kabullenme durumu.

b) *Olumsuz Geribesleme*: Kaynağın mesajının amaçlandığı şekilde alınmadığını bildirmek suretiyle tashih edici bir işlev gören geribesleme-reddetme veya umursamama şeklinde tezahür eder.

Olumsuz geribesleme, kaynağın davranışını yeniden yönlendirmesine hizmet eder/vesile olur.

Sıkıntı dolu bakışlar, itiraz dolu haykırışlar, gazete politikasını eleştiren mektuplar olumsuz geribesleme örnekleridir.⁹²

Sağlıklı bir iletişim kurabilmek, yanlış anlamaların önüne geçebilmek için geri-iletim gereklidir. Geri beslemenin olduğu iletişimde aktif bir dinleme sözkonusudur; Konuştuğumuz kişinin ne demek istediğiyle bizim anladığımızın aynı olup olmadığını denetleme imkanı vardır.⁹³

⁹¹ Mutlu, Erol, İletişim Sözlüğü, s.72.73.

⁹² Mutlu, Erol, İletişim Sözlüğü, s.72-73.

⁹³ Cüceloğlu, Doğan, Yeniden İnsan İnsana, s.174.

Kur'an-ı Kerim'de, bireyler arası iletişimin sürekli olmasına yönelik olarak gelen iletilere besleyici tepki verilmesi istendiği gibi özellikle ilahi mesajlara karşı insanların gösterebileceği olumlu ve olumsuz tepki türlerine de işaret edilmektedir.

Bu konuyu daha teferruatlı bir şekilde inceliyeceğimiz için, konuyla ilgili bir kaç ayet nakletmekle yetineceğiz.

“Bir selam ile selamlandığınız zaman siz de ondan daha güzeli ile selamlayın: yahut aynısı ile karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını arayanıdır.”⁹⁴

“Kendilerine Rablerinin ayetleri hatırlatıldığında ise, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar.”⁹⁵

“Âyetlerimiz açık açık kendilerine okunduğuda, kâfirlerin suratlarında, hoşnutsuzluk sezersin. Onlar, kendilerine âyetlerimizi okuyanların neredeyse üzerlerine saldırırlar.”⁹⁶

Bir iletişim sürecinde saydığımız bu altı öge mutlaka bulunur. ister bireyler arası, isterse kitle iletişimi şeklinde gerçekleşsin, bütün iletişim etkileşimlerinde bu öğeleri görebiliriz.

Saydığımız unsurları göz önüne alarak, Kuran'dan pratik örnekler olarak mükellef kılındıkları risalet görevi dolayısıyla toplumlarıyla sürekli bir iletişim içinde olan Peygamberlerin daveti ve kavimlerinin tepkisiyle ilgili birçok örneğe rastlayabiliriz, Naziat suresinde Hz. Musa'nın başından geçen bu türden bir olay anlatılmaktadır.

“Ey Muhammed! Musa'nın başından geçen olay sana geldi mi? Tuvâ'da, kutsal bir vadide, Rabbi ona şöyle hitabetmişti: “Firavun'a git; doğrusu o azmıştır.” O'na dedi ki: Arınmaya niyetin var mı?” “Rabbine giden yolu

⁹⁴ Nisa (4). 86.

⁹⁵ Furkan (25). 73.

⁹⁶ Hacc (22). 72.

göstereyim ki O'na saygı duyup korkasın.” Bunun üzerine ona en büyük mucizeyi gösterdi. Bunun üzerine Firavun onu yalanladı ve başkaldırdı. Geri dönüp yürüdü. Adamlarını toplayıp seslendi: “Sizin en yüce rabbiniz benim” dedi.⁹⁷

Âyet-i kerimelerde iletişim sürecinin tüm unsurlarını görmek mümkün:

Kaynak: Peygamber (Hz. Musa)

Mesaj: Ne dedi? (Arınmağa niyetin var mı? Rabbine giden yolu göstereyim ki o'na saygı duyup korkasın.)

Araç: ne ile dedi? (Hem sözlü uyarıda bulunuyor, hem de, davetinin hak olduğunu ispatlayacak büyük mucize⁹⁸sini gösteriyor)

Hedef (Alıcı): Kime dedi? (Firavun'a hitaben söyledi)

Etki: Ne etki yaptı? (Olumsuz teki yaptığı görülüyor)

Tepki: Nasıl bir tepki gösterdi? (Gösterilen tepkinin dolumsuz olduğu görülmektedir).

⁹⁷ Naziat, 79/15-24.

⁹⁸ Ayet-i Kerime'de geçen büyük mucizeden kastın 'yılana dönüşen asa olduğu tefsirlerde zikredilmektedir (Bkz: Mevdudi: Tefhimu'l Kur'an. VII. 28).

D- İletişimin Fonksiyonları:

İletişim, ferdi ve ictimai planda insanlar üzerinde çok çeşitli etkileri olan bir etkileşim türüdür. Psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçların adeta insanı mecbur kıldığı, su ve hava gibi hayati bir ihtiyaçtır. Farklı mizaç ve karaktere sahip insanlar ve değişik kültürel değerlere sahip toplumsal yapılar oranında çeşitli ve karmaşıktır. Bunun da ötesinde, iletişimde bulunanlar tarafından arzulanan ve sonuçları kendilerince öngörülen tarafların ne istedikleri, ne de farkında oldukları örtülü etkiler de vardır. Tıpkı sıcak bir “selam”ın “yine ne isteyecek, belki de borç para...” düşüncesine yol açması gibi.⁹⁹

Böylesine karmaşık olmasına rağmen biz yine de genel hatlarıyla bir tasnife gitmeye çalışacağız.

1- İletişimin Psikolojik Fonksiyonları:

İletişimin her türü esâsen bireyin psikolojik ihtiyaçları ile ilgilidir.¹⁰⁰ Dünyada insana en ağır gelen şey belkide iletişimsizliktir. Hapishanelerin caydırıcılığının temelinde insanın iletişim alanının sınırlaması olsa gerektir.

Mevlana'ya atf edilen şu söz iletişimin psikolojik fonksiyonunu ortaya koymaktadır. “Can, tecrübelerle sabittir ki haberdar olmaktan ibarettir. Kim daha fazla haberdarsa, daha fazla canlıdır.”¹⁰¹

Bilimsel araştırmalarla da tespit olunmuştur ki, insan psikolojik olarak sürekli bir yerlerden haber alma ihtiyacı hisseden, fikirle aydınlanan, güzel ses ve suretten hoşlanan bir varlıktır.¹⁰²

⁹⁹ Zıllıoğlu, İletişim Nedir, s.73,74.

¹⁰⁰ Zıllıoğlu, İletişim Nedir, s.75.

¹⁰¹ İzlenim Dergisi, 1996, Sayı: 30, s.12.

¹⁰² el-Kiyani, Musa Zeyd, el-İ'lâmu, s-siyasiyyu ve'l İslâm. 1. Bas., Beyrut, 1985. s.12.

İletişim imkânlarındaki bu baş döndürücü gelişmelerde, belki de insanın psikolojik olarak iletişime duyduğu ihtiyacın büyük payı vardır. Bu psikolojik ihtiyacı, iletişim bilimci Nabi Avcı bir tür tiryakilik olarak ifadelendirmektedir.¹⁰³

Bazı bilim adamları günümüz toplumlarında yaşanan ferdi ve ictimai krizlerin önemli sebeplerinden biri olarak psikolojik bir ihtiyaç olan bireyler arası sağlıklı iletişimin gerçekleşmemesini göstermektedirler.¹⁰⁴

Konunun başında da belirttiğimiz gibi aslında kişinin gerçekleştirdiği her türlü iletişimde bahsettiğimiz psikolojik gereksinmelerin önemli etkisi vardır. Yalnız olduğumuzda; korku, keyif, sıkıntı vb. duygularla dolduğumuzda, ısıklık çalmak, şarkı söylemek, yüksek sesle konuşmak gibi kendi kendimize iletişim biçimleri en azından birkaç kez başımıza gelmiştir. Bu tür iletişim daha çok “Ben merkezli” bir iletişimdir.

Bir de insanın başkalarından kendi isteklerine uygun davranış değişikliği elde etmek için iletişime başvurduğu araç işlevi gören iletişim vardır.¹⁰⁵

İletişimin şekli ne olursa olsun temelinde psikolojik ihtiyaçları görmek mümkündür; insanların bilgi edinme, haberdar olma isteği, duygusal olarak çevresiyle iletişim kurma arzusu, toplum içinde kendine göre bir yer edinme çabası, sosyal bütünleşmeye yönelik bağları güçlendirme uğraşısı vs. gibi onları çevreleriyle iletişim kurmaya sevkeden bütün amillerde bahsetmiş olduğumuz psikolojik yön mevcuttur

İnsan kelimesinin kendinden türediği etimolojik kökte de insanın bu yönü görülebilir; üns; ‘ünsiyet’ yakınlık demektir. Bu ‘yakınlık, yaklaşma duygusu’, bir yandan hemcinsleriyle bir arada yaşama durumunda olan insanın başka insanlara

¹⁰³Avcı, Nabi, Kitle Kültürü Enformatik Cehalet. 2. Bas, Ankara, 1990, s.93.

¹⁰⁴Sözen, Edibe, Medyatik Hafıza, İst. 1997, 1. Bas, s.73.

¹⁰⁵Zıllıoğlu, İletişim Nedir? s.76,77.

karşı yakınlığını, bir yandan da Allah'a bütün varlıkların üstünde olan yakınlığı ifade eder.¹⁰⁶

Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı ayetler, insanın fitraten muhtaç olduğu başkalarıyla etkileşim kurma, tek başına edememe yönlerine işaret etmektedir.

*"Allah size kendi nefsinizden eşler yarattı ve size eşlerinizden de çocuklar ve torunlar yarattı ve sizi güzel şeylerden rızıklandırdı."*¹⁰⁷

*"Onda 'sükûn bulup-durulmanız' için, size kendi nefislerinizden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet kılması da O'nun ayetlerindedir. Hiç şüphe yok, bunda, düşünebilmekte olan bir kavim için gerçekten ayetler vardır."*¹⁰⁸

Mevdudi bu ayetin tefsirini yaparken şu hususun üzerinde durmaktadır: "Yaratıcının bir hikmeti mucibince insan, bir tek cins olarak değil, insan olarak bir birine eşit, figür ve form olarak aynı temel formüle sahip fakat farklı fiziksel yapıya, farklı zihni ve psikolojik niteliklere, farklı duygu ve arzulara sahip olan iki ayrı cins halinde yaratılmıştır. Daha sonra bu ikisi arasında o denli mükemmel bir ahenk yaratılmıştır ki her ikisi de birbirine mükemmel bir eş olur. Birisinin fiziksel ve psikolojik ihtiyaçları tam anlamıyla diğerinin fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarına karşıt gelir. Bu sükunet ve huzur arzusu, onları birlikte bir yuva kurmaya zorlamıştır. yine bu arzu, aileleri ve kabileleri oluşturmuş ve insan için sosyal hayatı mümkün kılmıştır."¹⁰⁹

*"Allah, sizi topraktan yarattı, sonra da bir damla sudan. sonra da sizi çift kıldı."*¹¹⁰

¹⁰⁶Ünal. Ali. Kur'an'da Temel Kavramları. 1. Baskı. 1986. İst. s.267.268.

¹⁰⁷Nahl (16). 72.

¹⁰⁸Rum 830). 21.

¹⁰⁹Mevdudi. Ebu'l Al'a. Tefhimu'l Kur'an. (Trc: M. Han Kayani ve arkadaşları) istanbul. 1996, IV, s.293-294.

¹¹⁰Fatır (35). 11.

Kur'an-ı Kerim'in 70'ten fazla yerde bahsettiği zevciyyet çift olma durumu içinde taşıdığı, erkek-kadın anlamı, nefslerdeki ters karakterler (zalim-merhametli, cesur-korkak,cömert-cimri) anlamı benzeyen fakat değer hükmü zıt olan hasletler (vahşet-cesaret, mudara-riya, yumuşaklık-cahillik) anlam¹¹¹ gibi zıt kutuplu anlamlarıyla insanlar arası iletişimin temelinde yatan psikolojik sebeplere işaret etmektedir.

2- Haberdar etme / Bilgilendirme Fonksiyonu

İletişim, toplumsal yaşamın işleyişini sağlayacak iletileri aktaracak, tehlikeleri bildirerek, olup bitenleri duyurarak toplumsal çevrenin gözetimi işlevini yerine getirir. Böylece bir yanda bilgi ve haberlerin belli kaynaklarda toplanması, bir yandan da bu kaynaklardan çevreye yayılması iletişimle gerçekleşir.¹¹²

İletişim bilimcilerden bazıları bilgilendirme ve haber sağlamayı iletişimin ilk işlevi olarak kabul etmektedirler. Bu işlevi gerçekleştirirken iletişim araçları toplumu ilgilendiren önemli siyasi, sosyal, ekonomik ve tabii gelişmeler hakkında gerekli haberleri verir.¹¹³

İletişimde haberdar etme ve bilgilendirme birbirini tamamlayan iki cüz olarak düşünülmeli. Bir konu hakkında salt haber vermekle yetinmeyip o konunun mahiyeti hakkında etraflı bilgiler de vererek muhatabı bilgilendirme gerekmektedir. Bu meyanda önemli bir kitle iletişim aracı olarak gazetecilikten bahsedilirken, olayların anlamını bunların önemi üzerinde yorumlar yaparak açığa çıkarmaya da duyurulan olayların karşılığı olan toplumsal olaylar veya politikalar üzerinde yorumlar yaparak okura yeni düşünce boyutları açmaktan bahsedilmektedir.¹¹⁴

¹¹¹ Öztürk, Yaşar Nuri. Kur'an'ın Temel Kavramları. İst. 1997. s.660.

¹¹² Zıllıoğlu. İletişim Nedir? s.81.

¹¹³ İletişim Kuramları. s.511.

¹¹⁴ Akdoğan, Yalçın. Görsel İktidar. İst., 1995. s.93. (William Pfaff'tan alıntı)

İletişim, haberdar etme ve bilgilendirme fonksiyonunu, “güdüleme”, “fark ettirme”, “duyarlılaştırma”, “bilgi dağarcığında genişletme”, gibi yöntemlerle gerçekleştirir.

Güdüleme, bir bireyi bir amaçla bağlantılı olarak belli biçimlerde davranmaya yönelten ya da uyaran durumu veya süreci tanımlamakta kullanılan bir yöntemdir.¹¹⁵ İnsanın bu şekilde güdülenebilmesi için onu bir hedefi gerçekleştirmeye ya da bir nesneyi ede etmeye doğru yönelten veya uyaran içsel bir gücü (güdüyü) onda uyarmak gerekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in de vereceği herhangi bir hüküm veya bir konuyu teşvikle ilgili olarak insanda önce bu içsel gücü uyardığını daha sonra da mesajını verdiğini görmekteyiz.

“Ey iman edenler! sizi can yakıcı bir azaptan kurtaracak, kazançlı bir yolu size göstereyim mi? Allah'a ve Peygamberine inanırsınız: Allah yolunda canlarınızla, mallarınızla cihat edersiniz, bilseniz, bu sizin için en iyi yoldur. Böyle yaparsanız, Allah günahlarınızı size bağışlar, sizi içlerinden ırmaklar akan cennetlere, adn cennetlerinde hoş yerlere koyar. Büyük kurtuluş budur.”¹¹⁶

İbn Kesir (V.774/1372)'in naklettiğine göre, Sahabe, Resulullah (s.a.v.)'den Allah (c.c.)'a en sevili gelen amelin hangisi olduğunu öğrenip o ameli işlemek istiyorlardı. O sırada ayet-i kerime nazil oldu.¹¹⁷

Sahabe, psikolojik olarak nazil olan âyetin bildireceği hususları yerine getirmeye hazır hale gelmişti. Onları bu psikolojiye sokan temel güdüleyici şeylerin neler olduğunu âyet-i kerimeden rahatlıkla çıkarabiliriz sürekli olarak korkutuldukları cehennem azabından korunma isteği, günahlarının bağışlanmasına dair iştiyakları ve cennet ni'metine nail olma arzusu.

¹¹⁵Mutlu, Erol. İletişim Sözlüğü, s.81.

¹¹⁶Saff, 61/10-12.

¹¹⁷İbn Kesir, Tefsiri'l Kurani'l azim, IV, s.376.

Kur'an-ı Kerim, insanları bir takım şeyleri yapmaya güdülerken sadece uhrevi unsurları kullanmakla yetinmeyip, dünyevi bir takım nimetleri de teşvik edici unsurlar olarak kullanmaktadır: “*Ve seveceğiniz bir başka (nimet) daha var, Allah'tan yardım ve zafer (musret) ve yakın bir fetih; Mü'minleri müjdele.*”¹¹⁸

Sözkonusu âyetlerde de görüldüğü gibi, önce uhrevi kazançlardan bahsedilmesi, dünyevi kazançların ise sonraya bırakılması, Kur'an'a göre bir mü'min için uhrevi amaçların dünyevi kazançlardan daha önemli ve öncelikli olduğu manasına gelir.¹¹⁹

Kur'an'ın haber verdiği dünyevi kazançlar (zafer, yakın fetih ve ganimetler), hemen bu surenin inişinden sonra vuku bulan hudeybiye Barışı, Hayber vak'ası ve sonraki olaylarla bir bir gerçekleşmeye başlamıştır. Hiç şüphesiz Kur'an'ın haber verdiği dünya ödülleri nasıl gerçekleşmiş ise mü'minlere söz verilen âhiret ödülleri de öyle gerçekleşecektir.¹²⁰

Bilgilendirmede istifade edilen yöntemlerden biri de “farkettirme”dir. İnsanda potansiyel olarak varolup çeşitli sebeplerden dolayı farkında olmadığı birtakım meyillerini ve eksikliklerini kendisine hissettirmek, sezdirmek şeklinde gerçekleşen ‘farkettirme’ olayı, yeni şeyler öğrenme arzusunu çok güçlü bir şekilde harekete geçirir.

Yapılan bazı araştırmalarla, özellikle inanç sistemlerinde yer alan tutarsızlıkları görmeye zorlanan insanların kedilerinde bazı tatminsizlikler hissedeceklerini ve bunun da yeniden kazanıma ve değişime neden olacağı tespit edilmiştir.¹²¹

¹¹⁸Saff (61). 13.

¹¹⁹Mevdudi. Tefhim. VI. 290.

¹²⁰Ateş. Çağdaş Tefsir. IX. 419.

¹²¹İletişim Kuramları. s.455.

Kur'an-ı Kerim'de müşriklere hitabeden âyetlere baktığımızda bu yöntemin çokça kullanıldığını görmemiz mümkündür. Örnek olarak Hz. İbrâhim'in kıssasından bahseden ayetlerden bazılarını aktaralım:

“Allah kendisine hükümrânlık verdi diye İbrahim ile rabbi hakkında tartışanı görmedin mi? İbrahim: “Rabbim, diriltir ve öldürür” demişti. “Ben de diriltir ve öldürürüm” dedi. İbrâhim, “Şüphesiz Allah güneşi doğudan getiriyor, sen de batıdan getirsene” dedi. İnkâr eden şaşırıp kaldı. Allah zulüm eden kimseleri doğru yola eriştirmez.”¹²²

“Ey Muhammed! Kitabda İbrahim'e dair anlattıklarımı da an; o şüphesiz dosdoğru bir Peygamberdi. Babasına şöyle demişti. “Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?” “Babacığım! Doğrusu, sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy, seni doğru yola eriştireyim.”¹²³

“İbrahim gelince, ona: “Ey İbrâhim! Bunu tanrularımıza sen mi yaptın?” dediler. İbrâhim: “Belki onu şu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorlarsa onlara sorun” dedi. Kendi kendilerine “Doğrusu siz haksızsınız”, sonra kafalarında olan eski inançlarına dönerek: “Ey İbrâhim! Bunların konuşmayacağını and olsun ki, bilirsin” dediler.

İbrahim: “O halde, Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyecek olan putlara ne diye taparsınız? Size de, Allah'ı bırakıp tapdıklarınıza da yazıklar olsun! Akletmiyor musunuz?” dedi.¹²⁴

Zikrettiğimiz bu âyetlere benzer daha bir çok ayette ve özellikle Peygamberlerin kavimleriyle olan münasebetlerinden bahsedilen yerlerde, gaflet içerisinde yüzüp giden müşriklerin inanç sistemlerindeki tutarsızlıklar ve asıl kulluk

¹²² Bakara (2). 258.

¹²³ Meryem (19). 62-67.

¹²⁴ Enbiya (21). 62-67.

edilmesi gerekenin Allah Tealâ olduğunu anlamaya yarayacak hakikatler insanların bilgisine sunulmaktadır.

Hz. İbrâhim'in kavmine söyledikleri; hasımlarının kendi kendilerine tefekkür edip, şuursuz ve dilsiz bir taş parçası olan putlara tapmakla asıl kendilerinin haksız olduklarını anlamalarına ve kendi içlerinde bunu itiraf etmelerine sebep olmuştur.

İletişim araçlarının halkı ve belli toplumsal kümeleri toplumu ilgilendiren bazı eylemlerin gerçekleşmesine veya bazılarının da gerçekleşme olasılığına karşı uyanık tutma süreci¹²⁵ olarak tanımlanan duyarlılaştırma işlemi de bilgilendirmede kullanılan bir yöntemdir.

Duyarlılaştırmayla ilgili yukarıda yapılan tanım, daha çok kitle iletişim araçlarını dikkate alarak yapılan bir tanım olduğu için duyarlılaştırma ameliyesini de toplumsal bazda ele almıştır. Halbuki ferdi planda da insanlar bir takım konular hakkında duyarlı hale getirilebilirler. Ayrıca insanları duyarlı hale getireceğimiz konular da sırf toplumsal mahiyet arz eden olaylardan müteşekkil değildir.

Kur'an-ı Kerim, insanları ferdi ve ictimai manada karşılaşabilecekleri dünyevi ve uhrevi birçok şeye karşı duyarlı hale getirmeye yönelik ayetlerle doludur. Hatta Kur'an-ı Kerim'i, inzar edici, uyarıcı, korkutucu, haber verici özelliklerden hareketle başlı başına bir duyarlılaştırma aracı olarak incelemek mümkündür.

Pratik bir örnek olması ve bütün insanları ilgilendirmesi açısından şeytanla ilgili uyarılarını bir duyarlılaştırma örneği olarak inceleyebiliriz.

Allah Teâlâ ilk insandan itibaren kullarını, dünyevi ve uhrevi hayatlarının şekillenmesinde önemli oranda etkili olabilecek şeytan unsuru hakkında bazı bilgiler vererek duyarlı hale getirmiştir.

¹²⁵Mutlu; İ. Sözlüğü, s.49.

Şeytanın varlık nedeninden, vasıflarından ve insanlar üzerinde hakimiyet kurma yöntemlerinden bahsedildiği gibi, bu bilgiler müşahhas bazı örneklerle desteklenerek insanların iyice duyarlı hale gelmesi sağlanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de İblis ve Şeytan olarak adlandırılan bu esrarengiz varlığın, ateşten yaratılan bir cin olduğu¹²⁶, Allah'ın Âdeme secde etmesiyle ilgili emrine cahilce bir kıyas yapıp karşı geldiği böylece Allah'ın rahmetinden kovulduğu değişik âyetlerde dile getirilerek nasıl ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Bir misal olarak şeytanın rahmetten kovulmasına sebebiyet veren insana olan düşmanlığı ve onu kendi yoluna çekmek için ne tür yollara başvurabileceği kendi dilinden şöyle anlatılmaktadır:

-“Bana tekrar dirilecekleri güne kadar süre ver.”

-“Haydi, sen süre verilmişlerdensin”

-“Beni azdırmana karşılık, andolsun, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üzerine oturacağım. sonra önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım ve çocuklarını şükredenlerden bulamayacaksın.”¹²⁷

“Beni azdırmadan ötürü, andolsun onlara süsleyeceğim de süsleyeceğim ve onların hepsini azdıracacağım.”¹²⁸

Bazı yerlerde İblis'in neler yapacağı, Allah'ın beyanları halinde verilmektedir. “Ey İblis! İnsanlardan güç yetirebildiklerini sesinle ayart, onları süvari ve piyade askerleriyle şaşırtıp çel, onlara mallarda ve çocuklarda ortak ol, onlara vaatlerde bulun. Ama şu bir gerçek ki, benim kullarım üzerinde senin sultan ve egemenliğin yoktur.”¹²⁹

¹²⁶ Kehf (18), 50.

¹²⁷ A`raf. (7). 14-17.

¹²⁸ Hicr, (15). 39.

¹²⁹ İsra (17), 61-65.

Şeytanın insanın karşısına ne tür tekliflerle ve ne şekilde çıkacağı genel hatlarıyla haber verilmiştir. Bu hususlara, fazla ayrıntıya girmeden Kur'an ayetleri çerçevesinde göz atalım.

Şeytan insanın içine sürekli olarak vehimler, hayaller, zanlar eker; onu hiç bırakmaz ve bütün hayra yönelik girişimlerinden alıkoymaya çalıştığı gibi, her şerli işe de sürüklemeye çalışır. Allah'ın vahyine mukabil o da insana fısıldayarak etkinlik kurmaya çalışır.¹³⁰ O insanlara her türlü ahlaksızlığı emreder,¹³¹ onları birbirlerine karşı haksızlık ve zulümlere iter,¹³² onlara Allah'ı hatırlamayı ve o'nun kitabına yönelmeyi de unutturur.¹³³

Bütün bu hîle ve aldatmaların sonu ise, insanın rezil ve perişan olmasıdır: *"Şeytan, insanı rezil ve perişan eden bir varlıktır."*¹³⁴

Özetle verdiğimiz bu bilgileri Kur'an-ı Kerim'den öğrenen bir insan, şeytana karşı çok güçlü bir duyarlılık kazanacaktır.¹³⁵

Bilgilendirmede istifade edilen yöntemlerden biri de, bilgi dağıtıcısında genişletme yapmaktır. İletişim araçları ve bireyler arası iletişim yolu ile bilgi ileterek insanların zihin dünyasına, bilgi dağıtıcısına yeni bilgiler ve fikirler eklemek şeklinde gerçekleşir. Mesela yıllar önce 'çevre' konusu çok bilinen ve yaygın ilgi alanlarında biri değildi. Günümüzde ise özellikle kitle iletişim araçlarının kullanımı sonucu çevre birçok insanın ilgi alanına girmiştir.¹³⁶

¹³⁰ En'am (6). 121; Şuara. (26). 221.222.

¹³¹ Bakara (2). 268; Maide. (5). 90.91.

¹³² Bakara (2). 208.

¹³³ Yusuf (12). 42; Zuhuf. (43). 36.

¹³⁴ Furkan (25). 29.

¹³⁵ Şeytan konusunda daha geniş bilgi için. bkz.. Ünal, Ali, Kur'an'da Temel Kavramlar, s.231-240; Öztürk, Kur'an'ın Temel Kavramları, s.527-539.

¹³⁶ Mutlu: İ. Sözlüğü, s.72.

Afâki ve enfûsi âyetlerden bahseden Kur'ani ifadeler, insanı kâinat ve Yaratıcı kudret hakkında bilmediği, çok sınırlı bir bilgiye sahip olduğu konularda yeni yeni bilgilerle donatarak ufkunun açılmasını sağlamıştır.

“Oku!” emriyle başlayan 23 yıllık vahiy süreci boyunca, kendi elleriyle yaptıkları putlara tapacak kadar dar bir bilgiye ve anlayışa sahip ola insanlar, yol bilmez iken doğru yola iletildiler,¹³⁷ kitap nedir, iman nedir bilmezler iken kur'an muruyla hidayet buldular.¹³⁸

Kur'an-ı Kerim insanlardan, bilgi dağarcıklarını genişletmek için tenzili âyetler üzerinde tefekkür etmesini istediği gibi tekvini âyetler üzerinde de araştırmalar yapmalarını istemektedir. Meseleye bu zaviyeden bakınca atık herşey insanın zihin dünyasını açan, ufkunu genişleten birer âyet olmaktadır; ilah vahiyler, peygamberler, gökler, yeryüzü, gece, gündüz, diller, renkler, tarihi kalıntılar, böcekler, fosiller, göz yaşı, keder, sevinç, rüzgâr, yağmur, hayat, memnat, sevgi, nefret vs. hep birer âyet olup incelenmeye değerler.¹³⁹

Kur'an-ı Kerim, tedricen inen her ayetiyle ilk muhataplarının gündemlerine yeni yeni şeyler sokarak, bir taraftan insanların bilgilerine bilgi katarken, diğer taraftan onları daha önce hiç düşünmedikleri konularda duyarlı hale getiriyordu. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in bu özeliği, üzerinde tefekkür edildikçe yeni şeyler öğrenilen engin manaları içeren ifadeleriyle kıyamete dek devam edecektir. Bu da onun mucizeliğinin bir yönüdür.

3- İnandırma ve İkna Etme Fonksiyonu

Hedef alınan kişi veya kişilerin akıl ve duygularına hitap eden mesajlarla onların düşünce inanış ve davranışlarını değiştirmek için çaba harcama durumudur.¹⁴⁰

¹³⁷Duha (93). 7.

¹³⁸Şuara (26). 52.

¹³⁹Öztürk, Kur'an'ın Temel Kavramları, s.46.

¹⁴⁰Mutlu, İ. Sözlüğü, s.111.

İkna etme süreci şu üç yoldan biriyle gerçekleşir:

- a) Muhatapta yeni bir tutum geliştirmek.
- b) Muhatabın varolan tutumunun şiddetini arttırmak.
- c) Muhatabın varolan tutumunu değiştirmek, olumlu tutumu olumsuz, ya da olumsuz olan tutumu olumlu hale getirmek.¹⁴¹

İknada gözönünde bulundurulması gereken temel husus muhatabın aklına ve duygularına hitap edebilmektir.

Kur'an-ı Kerim Peygamber (a.s.)'ın şahsında ikna edici bir mesajın nasıl olması gerektiğini şu şekilde beyan ediyor: *“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel bir biçimde mücadele et.”*¹⁴²

Ayet-i Kerime’de sözü edilen “hikmet” ve “güzel öğüt” bir mesajın niteliklerini ortaya koymaktadır.

Hikmet, gerçeği, ilim ve akılla ortaya çıkarmak, söz ve işte en iyiyi yakalamak veya olması gerekeni farketmek, “kesin delil”¹⁴³ gibi anlamlarıyla hitap edilen kişinin zihin, yetenek ve şartlarının gözönünde bulundurulmasını ve mesajın bunlara uygun bir şekilde iletilmesini gerektirir. Bununla beraber aynı metot herkese veya her gruba uygulanmamalı, aksine önce muhatabın hastalığı teşhis edilmeli, ona göre zihin ve kalbi uyarılarak tedavi edilmelidir.

Ayette geçen “güzel öğüt”de iki nokta vurgulanmaktadır.

1) Kişi muhatabını sadece mantıki ikna metotlarıyla değil aynı zamanda duygularını cezbederek de inandırmaya çalışmalıdır. Aynı şekilde kişi sadece sapıklık ve kötülükleri yasak olduğu konusu üzerinde durmamalı, aynı zamanda insan tabiatında varolan kötülük aleyhtarı tutumu, muhatabında da uyandırmaya

¹⁴¹Kâğıtçıbaşı. Çiğdem, insan ve İnsanlar. s.75.

¹⁴² Nahl (16). 125.

¹⁴³Öztürk. Y. Nuri. Kur'an'ın Temel Kavramları. s.184 vd.

çalışmalıdır. Bununla beraber hidayetini ve iyi amellerin mükemmel ve doğru olduğunu mantıken kabullendirmeye çalışmakla kalmayıp, aynı zamanda onu sevdirmeye de gayret etmelidir.

2) Öğüt, karşısındakinin mutluluğu ve saadetini düşündüğünü gösterir bir tarzda olmalıdır. Birşeyleri zorla ve dayatmayla kabullendirmeye çalışıyormuş gibi bir intiba kesinlikle uyandırılmamalıdır.¹⁴⁴

Burada dikkat edilecek husus şudur: Allah yoluna sadece hikmetle güzel öğütle davet emredilmiştir. çünkü mücadele, davet metodu değildir. Mücadelenin amacı karşıdakini susturmaktır. Hasım cevap vermeyip susabilir, ama gönlü kabul etmez. Onun için âyette mücâdele yani cedel, davet metodu yapılmamış, Allah yoluna sadece hikmetle ve güzel öğütle çağrılması ve en yüzel biçimde mücâdele edilmesi buyurulmuştur.¹⁴⁵

Kur'an-ı Kerim, insanın aklına ve duygularına hitabeden mesajlarında, Allahu Tealanın uluhiyyetine delalet eden afâki ve enfusî âyetler üzerinde düşünmemizi isterken, va'd ve vaid içerikli ifadelerle de duygularımızı harekete geçirmektedir.

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahiplerine şüphesiz deliller vardır. Onlar ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın, sen münezzehsin bizi ateşin azabından koru” derler. “Rabbimiz! Sen ateşe kimi sokarsan, onu şüphesiz rezil etmiş olursun, zulmedenlerin hiç yardımcıları yoktur.”¹⁴⁶

“İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi ki hemen apaçık bir hasım kesilir ve kendi yaratılışını unuttur da: “Çürümüş kemikleri kim yaratacak”

¹⁴⁴Mevdudi. Ebu'l Al'a, Tefhimu'l Kuran, III. s.70-71.

¹⁴⁵er-Râzi, Fahreddin, Mefâtihu'l-ğayb: Tahran, trs. XX. 139-140, krş. Ateş, Çağdaş Tefsir. V. 159.

¹⁴⁶Al-i İmran (3). 190-192.

diyerek bize misal vermeye kalkar? Ey Muhammed! De ki: “Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı bilendir. Yaş ağaçtan size ateş çıkarandır. Ondan ateş yakarsınız. Gökleri ve yeri yaratan, kendilerinin benzerini yaratmaya Kâdir olmaz mı? elbette olur; çünkü o, yaratan ve bilendir. Bir şeyi dilediği zaman, O’nun buyruğu sâdece, o şeye “Ol” demektir hemen olur. Her şeyin hükümrânlığı elinde olan ve sizinde kendisine döneceğiniz Allah münezzehtir.”¹⁴⁷

Zikrettiğimiz âyetlere benzer birçok ayette, tevhidi ve kulluk sorumluluğunu bu şekilde dile getiren ikna edici delile rastlamak mümkündür. Bazı ayetlerde de hislere yönelik hitabın daha çok ağırlık kazandığını görmekteyiz:

“Ey Muhammed! Allah’a eş koşunlara sor: kendilerini yaratmak mı daha zordur, yoksa Bizim yarattığımız gökleri yaratmak mı? Aslında Biz kendilerini özlü ve yapışkan çamurdan yaratmışızdır. Ey Muhammed! Evet; sen onlara şaşıyorsun, onlar da seni alaya alıyorlar. Onlara öğüt verildiğin de öğüt dinlemezler. Bir mûcize gördüklerinde onu eğlenceye alırlar. “Bu apaçık bir sihirdir; öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman, önceki babalarımız yahud biz mi dirileceğiz?” derler. Ey Muhammed de ki: “Evet hem de zelil ve hakir olarak.” Tek bir çığlık Hemen bakıp kalırlar. Şöyle derler: Vay bize! İşte bu ceza günüdür. Onlara “İşte bu, yalanladığınız hüküm günüdür” denir. ilgililere şöyle emredilir. “Zulmedenleri, onlarla işbirliği edenleri ve Allah’ı bırakıp da taptıklarını derleyin. Onları cehennem yoluna koyun.” Onları durdurun; çünkü kendilerinden daha da sorulacaktır.”¹⁴⁸

¹⁴⁷Yâ-sin 836), 78-83.

¹⁴⁸Sâffât, (3’), 11-24.

4- Çevre Üzerinde Etkin Olma Fonksiyonu:

İnsanı başkalarıyla iletişim kurmaya iten temel sebeplerde biri de çevre üzerinde etkin olmak, başkalarının tutum ve davranışlarını istediği yönde geliştirmek ve değiştirmek arzusudur.¹⁴⁹

Toplum içinde etkin olmanın, kendini kabullendirmenin en tesirli yolu hiç şüphesiz etkileyici ve güçlü bir iletişim kurabilmektir. Hatta toplum içerisinde sıyrılıp öne çıkan, lider konumuna gelen kişilere baktığımızda bu tip insanların kendi toplumları içinde iletişim konusunda en faal, başarılı ve en etkili olan kimseler olduklarını görmekteyiz. Çünkü insanlar daha ziyade kendi dilleriyle konuşan, benzer değer yargıları olan, kendilerine benzediği için rahat bir şekilde iletişim kurabilecekleri kimseleri kendilerine lider olarak seçme eğilimindedirler.¹⁵⁰

İletişim teknolojisindeki baş döndürücü gelişmelerle dünyanın âdeta küçüldüğü çağımızda toplum içinde ve toplumlar üzerinde tekin olmanın, hakimiyet sağlamanın sahip olunan iletişim imkan ve gücüyle ne derecede bağlantılı olduğunu rahatlıkla görebilmekteyiz. Artık toplumlara yön veren güçler arasında medyayı birinci sırada sayanlar bile vardır.

İletişimin bu güçlü etkisini ticari hayatta da görmemiz mümkündür. Piyasalara arz edilen bir mal veya hizmetin kalitesi kadar reklamı ve tanıtımı da üretilen mal veya hizmete yönelik talepte belirleyici olmaktadır.

Hangi konuyla ilgili olursa olsun kendi tezlerinizi çevrenize kabul ettirmeniz büyük oranda insanlarla kuracağınız iletişimin etkinliğine bağlıdır.

Bu konuyla ilgili olarak insanlık tarihinin bilinen her döneminden örnek verilebilir. Mesela Kur'an-ı Kerim'in nazil olmaya başladığı devirde Arap toplumu

¹⁴⁹Zıllıoğlu, İletişim Nedir? s.13.

¹⁵⁰Çaplı, Orhan, İnsanın İç Dünyası, Ankara, 1992, s.Bas, s.127-132.

içinde bir kesim vardı ki bunlar bütün insanların saygınlığını kazanmış ve sözü dinlenen kimselerdi. Kur'an'da da bahsi geçen bu kesim şairlerdi.¹⁵¹

Şairler, nazm ettikleri beyitlerle, ortaya koydukları söz sanatlarıyla o devir insanları için adeta süper bir güç olarak değerlendiriliyorlardı; onlara geleceği ve gizlilikleri okuyabilen, ötelere haber alabilen yarı kutsal birer varlık gözüyle bakılıyordu.

Kur'an, taklidi imkânsız mucizevi beyânıyla nazil olmaya başlayınca bütün söz ustalarının, şuarânın âdeta sihirlere bozuldu ve inen her ayet düzdükleri beyitleri yutan birer asây-ı Musa gibi onları çaresiz bıraktı. Kur'an'ın meydan okumalarına karşı onun benzerini getirmekten aciz kaldılar. Hatta bazı putperest şairler inanmadıkları halde Kur'an beyanının üstün güzelliği karşısında secdelere kapanmaktan kendilerini alamadılar.

Bu şekilde muarızları tarafından bile mucizliği tasdik olunan Kur'an-ı Kerim, inen her âyetiyle insanların gündemini şekillendirmeye başladı ve çevresi üzerinde çok kısa bir sürede köklü tesirler bırakma hususunda Allah Resulunun (a.s.) en büyük yardımcısı oldu. Tüm engellemelere rağmen insanlar o eşsiz beyânın nağmelerini dinlemekten ve dirilten nefhalarına içlerini açmaktan kendilerini alamıyorlardı. Müşriklerin ileri gelenleri bile insanları onu dilemekten alıkoymaya çalıştıkları halde, kendileri gizli gizli gidip dinliyorlardı.¹⁵²

Kendine has özellikleriyle insanlar üzerinde böylesine etkili olan Kur'an-ı Kerim, bir çok yerde de insanın çevresi üzerinde etkili olabilmesinin etrafındakilerle kuracağı iletişime bağlı olduğuna işaret etmektedir. *“Doğrusu ben, kendini Allah'a verenlerdenim” diyen, yararlı iş işleyen ve Allah'a çağıran kimseden daha güzel sözlü kim vardır? İyilik ve fenâlık bir değildir. Ey inanan kişi: Sen, fenâlığı en*

¹⁵¹Yâ-sin (36). 69: şuara (26). 224-227.

¹⁵²İbn Hişam. Ebu Muhammed Abdu'l Melik: es-Siretu'n-nebeviyye. Mısır. trs.I.218.

*güzel şekilde sav. o zaman, seninle arasında düşmanlık bulunan kişinin yakın bir dost gibi olduğumu görürsün.*¹⁵³

Davetin gerekliliği ve üslubundan bahseden bu ayetler özellikle herhangi bir davaya sahip olan kişinin, sözkonusu davetini çevresine benimsetebilmesinin, kendini topluma kabullendirebilmesinin sürekli ve hikmetli bir davete, diyaloga bağlı olduğuna işaret etmektedirler.

¹⁵³Fussilet (41), 33-34.

5-Gündem Oluşturma Fonksiyonu:

İletişim araçları, insanların hangi mesele hakkında düşünecekleri, birçok konu içerisinde hangisine öncelik tanıyacakları hususunda etkili olur. Buna iletişim araçlarının gündem oluşturma fonksiyonu denmektedir.¹⁵⁴

İletişim araçlarının ağırlık verip üzerinde yoğunlaştığı konular kısa sürede halkın üzerinde en çok konuştuğu konular haline gelmektedir. Buna mukabil iletişim araçlarınca pek fazla işlenmeyen, ağırlık verilmeyen konular da halk nezdinde önemsiz olarak algılanmaktadır.

Örneğin Amerika'da yapılan bir araştırmaya göre, halk ve kamu görevlilerinin suç öyküleri gazetelerde daha fazla yayınlandığı için suç olayını sorun olarak görmeye başladıklarını ve böylece bir gündemin oluştuğu tespit edilmiştir.¹⁵⁵

Ülkemizde de bunun daha açık örneklerini her zaman görmekteyiz. Ülke gündeminin medya vasıtasıyla bir anda nasıl oluşturulduğunu, hiç gündemimizde yokken kendimizi birden içinde bulduğumuz tartışmaların ortaya çıkma ve yaygınlaşma sebeplerini irdelediğimizde bunu rahatlıkla görebiliriz.

Peygamberler tebliğ etmekle mükellef kılındıkları hususları toplum nezdinde sürekli bir şekilde dile getirerek kavimlerinin gündemini oluşturmuşlardır. Böylece kavimlerinin üzerinde düşünecekleri konular, öne alacakları meseleler Peygamberleri tarafından belirlenmekte ve gündem adeta onlara bağlanmaktaydı.

Gelen her yeni mesaj yeni bir gündem konusu olmakta ve tabiri caiz ise toplumun nabzını peygamberleri tutmaktaydı. Bu arada gösterdikleri mucizelerle bu süreci daha da etkili kılıyorlardı.

Mesela, Allah'ın ayetleriyle Fir'avun ve erkanına gönderilen Hz.Musa'nın, onların gündemini nasıl oluşturduğunu şu ayet-i kerimeler ortaya koymaktadır.

¹⁵⁴ Mutlu, İ. Sözlüğü, s.81.

¹⁵⁵ İletişim Kurumları, s.364.

Fir'avun milletinin ileri gelenleri, “Doğrusu bu bilgin bir sihirbazdır, sizi memleketinizden çıkarmak istiyor, dediler. Fir'avun: ne buyurursumuz? dedi. “Onu ve kardeşini egle: şehirlere toplayıcılar gönder, bütün bilgin sihirbazları sana getirsinler” dediler.¹⁵⁶

H.z.Musa'nın tebliğ başlanması bir anda başta ileri gelenler olmak üzere toplumun gündemini oluşturuyor ve yöneticiler meseleyi görüşmek üzere toplanma gereği duyuyorlar. Çözüm yolu olarak Fir'avun'a sundukları tekliften de anlaşılıyor ki, H.z.Musa'nın daveti sadece ileri gelenlerin değil bütün toplumun gündemini oluşturmaktadır. Çünkü bütün toplumun huzurunda H.z.Musa'yı yenilgiye uğratmak için geniş katımlı bir ihtifal düzenleniyor ve sihirbazlarla Allah elçisi karşı karşıya geliyorlar.

6-Kültür İletimi Fonksiyonu:

İletişim, bilgiyi, toplumsal kuralları ve diğer kültürel değerleri toplum fertleri arasında yayarak ve bir kuşaktan diğerine aktararak kültür ileticiliği işlevini yerine getirir.¹⁵⁷

Değişik iletişim vasıtalarıyla toplumla temasa geçen bireyler toplumsal olarak kabul edilebilir davranışları edindikleri gibi, farklı yapılara sahip toplumlar da birbirleriyle girdikleri temas sonucunda birbirlerinden etkilenmekte ve ilgili taraflar kısmen veya tamamen kültürel değişime uğrayabilmektedir. Değişik iletişim süreçleri sonucunda gerçekleşen bu değişim, kültürlenme diye ifade edilmektedir.¹⁵⁸

Demek ki, bireyin toplumla ve toplumların da birbirleriyle yaşadıkları iletişim sonucunda;

- a) Ferdin toplumsal kültürü edinmesi,
- b) Aynı dönemde yaşayan toplumların birbirlerinin kültüründen etkilenmesi,

¹⁵⁶ Arâf (7). 109-112.

¹⁵⁷ İletişim Kuramları, s.514.

¹⁵⁸ Mutlu; İ. Sözlüğü, s.155.

c) Sonradan gelen kuşakların kendilerinden önceki toplumların kültürünü edinmesi şeklinde süreçler yaşanmaktadır.

Teknolojik olarak çok büyük gelişmeler kateden iletişim, kültürü şekillendiren bir sistem haline gelmiş, özellikle gelişmiş ülkelerde kültürün en önemli yayılma aracı olmuştur. İletişim, az gelişmiş ülkeler için de kültürel gelişmeyi hızlandırıcı bir vasıta, toplumsal kültür teşekkülünde bir çıkış yolu olarak düşünülmektedir.¹⁵⁹

İslamın cemaatleşmeye verdiği önem ve toplumsal dokuyu zedeleyecek her türlü davranışı kerih görmesi diğer bir çok faydası yanında müslümanların kendilerine has ortak bir kültürlerinin oluşmasına büyük katkı sağlamıştır.

“Ey İnananlar! Hep birden barışa girin, şeytana ayak uydurmayın, o sizin apaçık düşmanınızdır.”¹⁶⁰

“Toptan Allah’ın ipine sarılın, ayrılmayın. Allah’ın size olan nimetini anın.”¹⁶¹

“Onlar öyle (fasıklar) ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah’ın ziyaret edilip hal ve hatırının sorulmasını istediği kimseleri ziyaretten vazgeçerler ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar. İşte onlar gerçekten zarara uğrayalardır.”¹⁶²

Bir toplumun kendine ait bir kültür oluşturabilmesi ve topluma katılan her yeni ferdini o kültürle tanıştırmayı sağlayabilmesi yukarıda geçen ayetlerde de belirtildiği gibi insanların birbirleriyle sağlıklı ilişkiler kurabilmesine bağlıdır.

Son zikrettiğimiz ayette bahsedilen koparılmaması gereken ilişkilerin manası; iki insan arasındaki ilişkiden, uluslararası ilişkilere kadar tüm alanları

¹⁵⁹ Cereci, Sedat. İletişiverelim, İstanbul. 1997. s.24-25.

¹⁶⁰ Bakara (2). 208.

¹⁶¹ Al-i İmrân (3). 103.

¹⁶² Bakara (2), 27.

kapsayacak genişliktedir.¹⁶³ Bu ilişkiler kesildiği zaman toplumu ayakta tutan ortak kültürel değerler zayıflayacağından topluma kaos ve fesat hakim olur.

Ayetlerin öngördüğü ölçülerde bir birliktelik oluşturan mü'minler, ilahi emirlere teslim olmakla, öyle mükemmel bir sosyal birlik ve görünüm, öyle muntazam bir islam yurdu oluştururlar ki, aralarında isyandan, çekişme ve ayrılıktan, birbirlerine eziyet vermekten, eğrilikten, Allah'ın ve kulların haklarına tecavüzden; kısacası Allah'ın rızasına aykırı hareketlerden eser bulunmaz ve herkes güvenilir ve karşılıklı muhabbet, asayiş ve tam bir huzur içinde vazifesiyle meşgul olur.¹⁶⁴

Risalet göreviyle mükellef kılındığı andan itibaren müslüman bir cemaat oluşturma çabalarına girişen Peygamber Efendimiz (a.s), cemaatla namaz, sürekli istişare gibi uygulamalarla müslümanların çok sık bir diyalog geliştirmelerini sağlamıştır. Ayrıca selam verme adabından, giyim-kuşam tarzına kadar her konuda müslümanlara has ölçüler getirerek ortak bir kültürün zeminini oluşturmuştur.

Medine'ye hicret eder etmez ilk iş olarak müslüman toplumun birlikteliğini sağlayacak, diyaloglarını devamlı kılacak bir mescid yapmayı gündeme alması üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Böylece müslümanlar, ehli kitabın değerleriyle yoğrulmuş, çoğunlukla kendilerine yabancı bir kültüre karşı kendi kültürlerinin asimilasyona uğramasını engellemiş oldukları gibi temsilciliğini yaptıkları islami kültürü de etraflarındaki insanlara taşımış oldular.

Kendi içinde kurduğu sağlam ve sürekli iletişim ağlarıyla özgün bir kültür oluşturan islam toplumu, bir takım iletişim vasıtalarını kullanarak başka toplumlara da islam kültürünü taşımıştır.

Herşeyden önce müslümanların ümmet olması, cemaat olma şuuru,¹⁶⁵ İslam kültürünü ilişki içerisine girdikleri diğer toplumlara karşı canlı olarak temsil etme

¹⁶³ Mevdudi; Tefhim, I, 59.

¹⁶⁴ Yazır; Hak Dini K.Dili, II, 45.

¹⁶⁵ Mesela bkz; Al-i İmran, (3). 104. 110.

imkanını vermiştir. Böylece değişik vesilelerle islam toplumuyla ilişkiye giren civar kabileler ve topluluklar islam kültürüyle tanışmış oluyorlar ve ondan önemli ölçüde etkileniyorlardı.

Toplumlararası kültürel etkileşim hususunda, Kur'an-ı Kerim'in getirdiği bakış açısı bu etkileşimi en canlı bir şekilde gerçekleştirmeye dönüktür. İnsanların farklı dillere, renklere, mizaçlara vs. sahip olmasını birer ayetullah olarak değerlendirdiği gibi, insanlık aleminin bu farklılıkları teâruf zemininde bir zenginliğe, tekâmüle dönüştürmesini de istemektedir:

“Gökleri ve yeri yaratması; dillerinizin ve renklerinizin değişik olması. O'nun varlığının belgeleridir. Doğrusu bunlarda bilenler için dersler vardır.”¹⁶⁶

“Ey İnsanlar! Doğrusu biz sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şüphesiz Allah katında en değerliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Allah bilendir haberdardır.”¹⁶⁷

Ayet-i Kerime'de dile getirildiği şekilde kabilelerarası bir tanışmanın olabilmesi, o kabilelerin birbirleriyle iletişim kurmalarıyla mümkündür. Zemaşeri (538/1143) nin de belirttiği gibi sözü edilen farklılıklar insanların birbirleriyle değişik münasebetler kurabilmeleri ve tanışabilmeleri açısından önemli unsurlardır.¹⁶⁸ Tanışmanın da ötesinde sosyal yardımlaşma ve dayanışma gibi değişik maslahatların gerçekleşebilmesinde de bu farklılıklar yardımcı etkenlerdir.¹⁶⁹

Kültürlerarası iletişim konusunda şu hususa da dikkat çekmek gerekir ki, Kur'an-ı Kerim müslüman toplumları kendi kültürel değerlerini özellikle islami

¹⁶⁶ Rum (30), 22.

¹⁶⁷ Hucurât, (49), 13.

¹⁶⁸ ez-Zemâşeri: Ebu'l Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer; el-Keşşâf an haka'ikit tenzil ve Uyûni'l ekâvil, Daru'l fikr. 1983. I.baş. III, 569.

¹⁶⁹ el-Merâği: Ahmed Mustafa; Tefsiru'l Merâği, Daru'l Fikri, b.y.y. trs. IX, 142.

olmayan kültürel değerlere karşı korumalarını istemiş ve müslümanları kültürel yozlaşmaya, asimilasyona karşı uyarmıştır.

Müslümanların ibret almaları için Ben-i İsrailin değişik durumlarından bahseden Kur'an-ı Kerim, onların kendi değerlerine olan sadakatsizliklerinden ve karşılaştıkları, toplumlardan hemen etkilendiklerinden bahsediyor: *“İsrailoğullarının denizden geçmelerini sağladık, Puta gönülden tapan bir millete rastladılar. “Ey Musa! Onların tanrıları gibi bize de bir tanrı yap” dediler. Musa: “Doğrusu siz bilgisiz bir milletsiniz, bunlar yok olacaklar ve işledikleri boşa gidecektir” dedi.”*¹⁷⁰

İsrailoğullarının bu kör taklitçilikleri sonunda onların bir çoğunu puta tapar hale getirmiştir. Hz.Musa'nın bir anlık onlardan ayrılması üzerine, ziynet takımlarından, canlıymış gibi böğüren bir buzağı heykeli yaparak onu tanrı edindiler.¹⁷¹

Müslümanların yapması gereken, İslamın ruhuna aykırı olmayan şeyleri almak ve aykırı olanlara karşı ise korunmaktır. Kur'an-ı Kerim kafirlere ve kitab ehline ittiba etmekten, onları velî edinmekten müslümanları men ederek her türlü yozlaşmanın da önünü tıkamıştır.¹⁷²

7.Toplumsallaşma Fonksiyonu:

İletişim, bazı konuların toplum içinde yaygınlık kazanmasını ve toplum tarafından sahiplenir bir hale gelmesini sağladığı gibi, fertlerin de ait oldukları toplumun örfünü, adetlerini ve değerlerini edinmesini sağlar.

Bu şekilde bir toplumsallaşma sürecinde bir yandan toplumun maziye ait muvaffakiyetleri ve değerleri canlı tutulurken, diğer yandan gelenekler ve kültürel kimlik muhafaza edilmeye çalışılır. Ayrıca yeni yeni gündeme gelen düşünceler ve

¹⁷⁰ A'râf (7), 138-139.

¹⁷¹ Bkz; A'râf (7), 148.

¹⁷² Mesela bkz: Nisa (4), 115; Maide (5), 48-49,77; A'râf (7), 3; Şûra (42), 15.

değerler yaygınlaştırılarak toplumsal ve kültürel sistemlerin değişim sürecinde yeniden ihya edilmesi sağlanır.

Öte yandan iletişim, cemiyet fertleri arasında sağladığı etkileşimle fikirlerde, değerlerde, amaçlarda ve davranışlarda hedef birliği imkanlarını artırır. Böylece insanları bazı müşterekler etrafında birleştirerek, onların toplumsal örgütlenmeler gerçekleştirilebilmeleri imkanını oluşturur.¹⁷³

Görülüyor ki toplumsallaşma sürecinin etki alanı şu hususları içermektedir:

- a) Bazı konuların veya değerlerin toplumun ortak kabulüne kazandırılması,
- b) Fertlerin toplumsal değerleri edinmesi,
- c) Sağlam bir toplumsal bünyenin oluşturulması ve idamesi.

Ulaştığı herkesi uyarmak için vahyedilen¹⁷⁴ Allah-insan iletişiminin en mükemmel şekli olan Kur'an-ı Kerim nazil olmaya başladığı andan itibaren hassasiyetle üzerinde durduğu temel bazı değerlerin ve konuların toplumsallaşmasını sağladığı gibi, ortaya koyduğu ölçülerle yapılanan topluma verdiği kolektif şuurla da kendilerine katılan fertlerin sözü edilen değerleri benimsemelerini ve Kur'an merkezli dinamikler etrafında örgütlenen toplumsal bir bünyenin oluşmasını sağlamıştır.

Birçok yerde ümmet olmaya yönelik vurgu ve toplum içinde hayrı yaygınlaştırma mükellefiyetinin müslümanların toplumsal bir görevi olarak değerlendirilmesi Kur'an-ı Kerim'in bu konuya verdiği önemi göstermektedir.

“Toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın. Allah'ın size olan nimetini anın: Düşmandınız, kalblerinizin arasını uzlaştırdı da onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Bir ateş çukurumun kenarında idiniz sizi oradan kurtardı. Allah, doğru yola erişesiniz diye böylece ayetlerini açıklar.

¹⁷³ Zıllıoğlu. İ.Nedir?, s.62, 63.

¹⁷⁴ En'am (6). 19.

“Sizden, iyiye çağıran, doğruluğu emreden ve fenalıktan meneden bir cemaat olsun. İşte başarıya erişenler yalnız onlardır.”¹⁷⁵

“Siz, insanlar için ortaya çıkarılan, doğruluğu emreden, fenalıktan alıkoyan, Allah’a inanan hayırlı bir ümmetsiniz.”¹⁷⁶

Müslümanları Allah’ın ipine (İslama-Kur’an’a) ittiba etmeye çağırın ifadelerde üzerinde önemle durulan bir konu da, bu bağlanmanın topluca olması; Ehl-i Kitap gibi bir takım ihtilaflar sebebiyle tefrikaya düşmemek ve cahiliyye dönemindeki gibi kabileler arası savaşlara fırsat vermemek için azami gayret gösterilmesidir. Aynı zamanda tefrikaya sebebiyet verecek ve müslümanların içinde buldukları ülfet havasını bozacak konuşma ve tartışmalardan da sakınmaktır.

Toplumsal barışı bozacak davranışlardan men edilen müslümanlar, bunun yerine birbirlerinin noksanlıklarını gidermek ve birbirlerini irşâd etmekle emrolunmaktadırlar. Burada “hayra çağırın bir ümmet oluşturma sorumluluğunun bütün müslümanlara tevcih edilmiş olması ve bu işi üstlenecek bir cemaatten bahsedilmesi bu vazifenin farz-ı kifaye olduğuna delalet etmektedir.¹⁷⁷ Demek ki, emr-i bi’l mârûf ve nehy-i ani’l münker görevini üstlenecek bir cemaatı kendi içinde teşekkül ettirmek bütün müslümanların sorumluluklarına girmekte ama bu işi bizzat ve sürekli yapma işi de seçilen kişilere düşmektedir. Eğer toplum içinde bu mekanizma işlemiyorsa bu durumda toplumun bütün fertleri sorumlu olurlar.

¹⁷⁵ Al-i İmran (3), 103-104.

¹⁷⁶ Al-i İmran (3), 110.

¹⁷⁷ Ebu’s-Suûd: Muhammed b. Muhammed el-Amârî: İrşâdu’l Akli’s-Selîm ilâ Mezeya’l Kur’ani’l Kerim, Beyrut, 199, 2.bas, II, 67.

E. İletişim Tarihi

İletişim tarihi, insanlıkla başlayan bir süreçtir. Bu süreç yeryüzündeki ilk iki insanın serüveniyle başlar ve dünyanın artan nüfusuyla birlikte insan toplulukları içinde sürekli yeniden yapılanarak devam edip gider.¹⁷⁸

Yapılan antropolojik incelemeler, tüm toplumların kendi yaşamları için gerekli simge (iletişim) sistemlerini geliştirdiklerini ortaya koymuştur.¹⁷⁹

Kur'an-ı Kerim'e göre insanların iletişimi, ilk insanla başlamıştır. Çünkü Hz.Adem'den bahseden ayetlerde onun Rabbi, Melekler, Havva ve şeytanla olan konuşmalarından bahsedilmektedir.

İlk insandan bahseden ayetlerde hayatın bir bakıma iletişimle başladığını görmekteyiz; insanın yaratılması, halifelik göreviyle mükellef kılınması, cennet hayatı, dünya hayatı, şeytanla tanışması vs. yaşanan her anda iletişimi görmek mümkündür.

Önce Allah-u Teala Meleklerle; “Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim” dedi, ve iletişim meleklerle başladı. Melekler, “Yeryüzünde fesat çıkaracak birini mi var edeceksin?” dediler. Daha sonra Rabbi tarafından Adem'e yeryüzü hayatında karşılaşacağı şeylerle belirli bir iletitime gireceğinden dolayı kendisine esma öğretildi. Esmânın öğretilmesi de mahiyetini bilmediğimiz bir tür iletişimle gerçekleşti.

Adem yaratıldıktan sonra da, Allah Melekler ve Adem arasında ortak bir iletişim olayı meydana geldi. Allah'u Teala, Meleklerle eşyanın isimlerini sordu, onlar bilmediklerini itiraf ettiler. Bunun üzerine Adem'e yönelerek eşyanın isimlerini kendilerine haber vermesini istedi. Böylece Adem meleklerle “esma”yı

¹⁷⁸ Cereci, Sedat. İletişiverelim, s.22.

¹⁷⁹ Zillioğlu, Merih: İletişim Nedir?. s.9.

haber vererek onlarla iletişime girmiş oldu.¹⁸⁰ es-Semerkândi (Miladi Vef.375/1143) bahsi geçen ve Hz. Adem'in yaratılışından bahseden bir âyetten (Bakara (2)31) hareketle tevhid ilminden sonra ilk öğrenilmesi gereken şeyin lugat ilmi olduğundan bahsetmektedir. Çünkü Allah Tealâ Ademin üstünlüğünü lugat ilmiyle ispatlamıştır. Yine aynı yerde geçen bir başka görüşe göre de, Allahu Teala Adem'e esmâyı ve onda gizli olan hikmeti öğretti, böylece esmâya ve onda bulunan hikmete dair bilgisi dolayısıyla Adem'in üstünlüğü ortaya çıkmış oldu.¹⁸¹

Daha sonra Adem ve Havva'nın şeytanla muhatap olmaları ve şeytanın kendilerine yasaklanan ağaçtan yedirme çabaları esnasında onunla da iletişim kurmaya başlamış oldular.

Kur'an-ı Kerim'in değişik surelerine serpiştirilerek anlatılan ilk insanın yaratılış serüveninden bahseden ifadelerden¹⁸² anlıyoruz ki; insanın iletişimi, ilk insanla beraber başlamış, ilk önce Rabbiyle iletişime girmiş, daha sonra -kendisine öğretilen esma yardımıyla- yaşadığı çevreyle iletişim faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir.

İlk insanla beraber başlayan iletişim, insanlığın geliştirdiği imkanlar ölçüsünde gelişerek devam etmiştir. Önceleri söze dayalı bir iletişimden bahsedilirken, yazının icad edilmesiyle birlikte çok önemli bir merhale katetmiştir. İletişimdeki en büyük değişim ise yaklaşık 500 yıl önce matbaanın icadıyla olmuştur.

Haberleşme ve ulaşım alanlarındaki gelişmelerle birlikte sürekli gelişen iletişim 20.yüzyılın başlarından itibaren fotoğraf, radyo, TV, uydu gibi iletişim araçlarının icadıyla birlikte keyfiyet ve kemiyet olarak büyük gelişmeler gösterdi.¹⁸³

¹⁸⁰ Hz.Adem'in yaratılışıyla ilgili bkz. Bakara (2). 30-39; A'râf (7). 11-17. 189; Hicr (15) 28-42; İsra (17). 61-65; Kehf (18). 51-52; Ta-hâ (20). 115.

¹⁸¹ es-Semerkândi. Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim: Bahru'l Ulûm, Beyrut, 1993, I, 109.

¹⁸² Hz.Adem'in yaratılışıyla ilgili bkz. Bakara (2). 30-39; A'râf (7). 11-17. 189; Hicr (15) 28-42; İsra (17). 61-65; Kehf (18). 51-52; Ta-hâ (20). 115.

¹⁸³ Daha geniş bilgi için bkz: İnuğur; M.Nuri, Basın ve Yayın Tarihi, İst. 1982, s.25, vd.

Öyle ki dünya adeta “Küçük bir köy” olarak nitelendirilmeye başlandı.¹⁸⁴

Çağımızda iletişimin ulaştığı seviyeyi anlamak için genel kabul gören şu üç temel ilkeyi zikretmekte fayda vardır:

- a) Çabuk haber alma
- b) Hızlı basma
- c) Çabuk iletme.¹⁸⁵

İletişim teknolojisinin günümüzde gelmiş olduğu bu seviye dolayısıyla çağımız “iletişim çağı” olarak adlandırılır hale gelmiştir.

¹⁸⁴ el-Ğalayini, Vesail’ul İ’lâm. s.95.

¹⁸⁵ İnuğur, M.Nuri, Basın ve Yayın Tarihi, İst., 1982, s.116.

F-İletişimin Önemi ve Gerekliliği:

İletişim, önem ve gereklilik itibariyle hayati birer ihtiyaç olan su ve hava gibidir. Hayatiyet arzeden bir organizmanın iletişimsizliğinden bahsetmek mümkün değildir. Hayvanların, hatta bitkilerin bile kendilerine has bir iletişimlerinin olduğundan bahsedildiği bir zamanda iletişimin önemi üzerinde daha çok durmak gerekmektedir.

İletişimin fonksiyonlarından bahsederken değindiğimiz gibi iletişim hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan insanın temel bir ihtiyacıdır. Dolayısıyla aynı sosyal ortam içinde yer alan kişilerin mutlak surette bir iletişim içinde olmaları düşünülmelidir.¹⁸⁶ İnsan, bütün çevresiyle iletişim içinde olmaya fitratı gereği muhtaç hatta mecburdur.

Herşeyden önce insanların fert olarak, çevreleriyle ilişkiye girmek, çevrelerinde olup biteni anlamak gibi fitri bir eğilimleri vardır. Başka türlü insanın, ne varlığını sürdürmesi, ne de kendini tanıyıp geliştirmesi mümkün olabilir. İnsan için iletişim önce bir organizma olarak varoluşun, sonra da psikolojik ve kültürel bir varlık olarak toplumsal ve kültürel çevreyi tanımanın ve kendisini bu çevre içinde konumlandırmanın temelidir. İletişim insanın kendisini çevreleyen 'dünya' ile ilişkisini sağlar.¹⁸⁷

Kendinin farkında olmak, varlığını sürdürebilmek önemli oranda iletişimle mümkündür.

Çevresiyle sağlıklı bir iletişim kurabilen insan; herşeyden önce kendisini tanıyan ve kendine değer veren bir

Çevresiyle yeterli bir iletişim kurmayan insan sorunludur. Bu tür bir insanın anlamlı bir hayat sürdürmesi mümkün değildir. Bu durumdaki insanlar, biyolojik olarak yaşıyor olsalar da ruhen canlılıklarını yitirmişlerdir.

İletişim bireysel bir ihtiyaç olarak görüldüğü gibi sosyal yaşamda da hayati bir öneme sahiptir. Toplum içerisindeki bağların kurulması ve geliştirilmesi, toplum yaşamla beraber ortaya çıkan sorunların çözülmesi insanların düşünce alışverişinde bulunmaları sağlıklı bir iletişim kurabilmeleriyle mümkündür. Medeni bir konuşma ve tartışma becerisinin geliştirilmemiş olduğu toplumda, herhangi bir meseleyi halletmek için başlatılan etkileşim, kısa sürede sürtüşme ve çatışmaya dönüşür. Böylece, varolanı çözmek şöyle dursun, soruna yenileri eklenir; dünyanın birçok ülkesinde görülen kanlı çatışmaların kökeninde, bilinçsiz koşullar altında tezahür eden sosyal ortamdaki iletişim düzensizliği yatar.¹⁸⁹ Daha özlü bir ifadeyle, “Sözün bittiği yerde kavga başlar.”

İletişim teknolojisindeki baş döndürücü gelişmelere rağmen Batı Toplumlari’da dahil olmak üzere birçok ülke insanının bir türlü yakalayamadığı sosyal barışın önemli nedenlerinden biri de toplum içinde sıhhatli bir iletişimin gerçekleşmeyişidir. Bu konunun önemine dikkat çeken ve iletişim problemini batı toplumu için temel bir problem olarak kabul eden Frankfurt ekolünün yaşayan etkili düşünürlerinden Habermas, batı toplumunun kurtuluşunu, insanlar arasında bir ideal iletişim durumunun oluşturulması şartına bağlamaktadır.¹⁹⁰ Aynı şeyleri, içinde yaşadığımız ve canlı birer şahidi olduğumuz kendi toplumumuz için de söylememiz mümkündür. Toplum içindeki kutuplaşmaların, zaman zaman şiddete varan çatışmaların sebepleri araştırılırsa, insanlarımızın iletişimsizliğinin bu problemde oynadığı rol rahatlıkla görülebilir.

İletişimin fert ve toplum olarak insanlar üzerindeki etkisini, tarih boyunca insanlar üzerinde etkili olan iktidarların, insanların, düşüncelerin ve dinlerin bu

¹⁸⁹ Cüceloğlu, Doğan; Yeniden İnsan İnsana, s.12.

¹⁹⁰ Sözen, Edibe; Medyatik Hâfıza, İst., 1997, 1.Bas, s.73.

konuya verdikleri ihtimama bakarak da görmek mümkündür. İktidarların, dinlerin ve ideolojilerin istediği üç özellikten bahsedilmektedir:

Kalıcılık,

Evrensellik

Değişmezlik.¹⁹¹

İstenen bu üç özelliğin gerçekleşmesinde iletişimin çok önemli bir yeri vardır. Çünkü bir şeyin toplum içinde yaygınlık kazanıp topluma malolması ve toplumun derinliklerine kök salması ancak o şeyin etkili bir şekilde topluma tanıtılması ve benimsetilmesiyle olur. Bunun da tek yolu insanlarla iletişim kurmaktır.

Dünya üzerinde devlet veya büyük topluluklar şeklinde tezahür eden kuvvetlerin çıkmasına ve gelişmesine sebep olan önemli hususlardan bahsederken İbn Haldun iki temel unsuru zikretmektedir:

-İnançların doğru bir şekilde yayınlanması ve

-İnsicam (asabiyyet).

Dinlerin yayılmasında da bu iletişimin rolünün çok büyük olduğu görülmektedir. Özellikle semavi dinlerin yayılması ve yaşaması, “tebliğ” dediğimiz yüzyüze iletişim yoluyla mümkün olabilmıştır. Peygamberlerin, “rasûl” ve “nebi” (elçi ve haber veren) olarak isimlendirilmeleri, temel görevlerinin de tebliğ olarak belirlenmesi din ve iletişimin birbiriyle ne kadar ilgili olduğunu gösteren hususlardır.

En mükemmel din olan İslam dininin de iletişime önem verdiğine ve iletişim yoluyla kısa bir sürede yayıldığına tarih şahittir.

İnsanlığı geniş anlamda tek bir ümmet gören anlayışla ve insanların tek bir hücreden yaratılıp çoğaltıldıklarına dair vurgusuyla¹⁹² Kur’an-ı Kerim; insanların

¹⁹¹ Özkök, Ertuğrul, Sanat, İletişim ve İktidar, Ankara, 1982, s.48.

¹⁹² Mesela bkz; Nisa (4),1; Hucurat (49), 13; A’raf (7), 189.

farklı milliyet ve aşiretler halinde yaratılmış olmalarını, insanların birbiriyle çok yönlü iletişim düzeni içinde hayat sürmeleri¹⁹³ hikmetine dayandırmaktadır.

İletişime genel manada böyle bir alan belirleyen islamın bu konuya verdiği önemi değişik açılardan inceleyebiliriz.

Öncelikle islam davetinin bir ön adımı olarak iletişim, başta peygamberler olmak üzere bütün davetçilerin önem verdiği bir husustur. Böylece ilahi davet en ücra yerlere kadar yayılmıştır. Bu yayılma ne kılıçla, ne güç-kuvvetle, ne de sömürge ve zorbalıkla olmuştur. Bilakis güzel sözle, güzel mücadeleyle ve ikna edici yöntemlerle olmuştur.¹⁹⁴

Peygamberler kendilerine gönderilmiş oldukları insanlarla hiçbir şart ve durumda iletişimlerini kesmemişlerdir. Topluluklarıyla iletişim kurabilecekleri meşru olan her türlü imkanı da değerlendirmişlerdir.

Örnek olarak Hz.Nuh'un kavmiyle olan mücadelesini anlatan ayetlerden birkaçını zikretmekte fayda vardır: "Nûh dedi ki: *"Rabbim! Doğrusu ben, milletimi gece gündüz çağırardım. Fakat benim çağırmam, sadece benden uzaklıklarını arttırdı. Doğrusu ben Senin onları bağışlaman için kendilerini her çağırışımda, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, direndiler, büyüklendikçe büyüklendiler. Sonra doğrusu ben onları açıkça çağırardım. Sonra onlara açıktan açığa gizliden gizliye de söyledim."*¹⁹⁵

Ayetlerde değişik davet şekillerinden bahsedilmektedir. Taberi (Vef.310/922) bu davet şekillerini ifade eden kavramların üzerinde ayrı ayrı durmaktadır: "el-Cihâru": ilan edilen kelam, "a'lentu": yüksek sesle çağırardım, "esrartu": gizlice onlara söyledim...¹⁹⁶

¹⁹³ Hucurat (49), 13.

¹⁹⁴ Mesela bkz; Bakara (2), 256; Nahl (16), 125. Geniş bilgi için bkz. Feyzullah, Muhammed Fevzi; el-Va'yu'l İslâmiyyu (Dergi) Sayı:315. Şevval, 1412. Ekim, 1992, Kuveyt.

¹⁹⁵ Nûh (71), 5-9.

¹⁹⁶ Taberi: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir: Câmî'ul Beyân an Te'vili Ayill Kur'an, Beyrut, 1988, XIV, 92.

Hz.Nuh'un gayesi onlarla sağlıklı bir diyalog kurup mesajını onlara ulaştırmaktı. Bunun için etkili olabileceğini zannettiği her türlü söyleyiş tarzını denemekteydi: İnsanların topluca buldukları ortamlarda yüksek sesle, çağrısına kulak verme hususunda kavimlerinden çekinenlere gizlice anlatarak onları etkilemeye çalışıyordu.¹⁹⁷

Bu konuya verilebilecek bir diğer örnek de Hz.Yunus'un kıssasıdır. Konuyla ilgili ayetlere baktığımızda, Hz.Yunus'un, kavminin duyarsızlığına ve muhalefetine sabredemeyip onlarla iletişimini kesmesi, adeta onlara küsmesi üzerine uğradığı musibetlerle hatasını anladığını ve kavmine geri döndüğünü görüyoruz. "Ey Muhammed! Sen Rabbinin hükmüne kadar sabret; balık sahibi Yûnus gibi olma, o pek üzgün olarak Rabbine seslenmişti. Rabbinin katından ona bir nimet ulaşmasaydı, kınanmış olarak sahile atılacaktı."¹⁹⁸

İslam Dini'nin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in, nazım ve üslubuyla başlı başına bir iletişim mucizesi oluşu islamın iletişime verdiği önemin bir göstergesidir. Kur'an-ı Kerim, "Oku" emriyle insanı hem Kur'an'dan ayetler okumaya, hem de gözlem ve tefekkürle keşfine çıktığı kainatı okumaya teşvik ederek insanı bir iletişim ağının içerisine sokmuştur.¹⁹⁹

İnsanı Rabbiyle ve tüm kainatla iletişim kurmaya teşvik eden Kur'an-ı Kerim; "*Ve (onlar) Allah'ın birleştirmesini istediği bir şeyi birleştirirler.*"²⁰⁰ emr-i ilahisiyle de sosyal iletişime verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki ayette sözü edilen birleştirilmesi emredilen şeyden, akrabalık bağları, müminleri kardeş kılan iman bağı ve bu bağlar dolayısıyla herkesin imkanları nisbetinde birbirine ihsanda bulunması, yardım etmesi, merhametli davranması, nasihat etmesi, tefrikaya neden olacak davranışlardan kaçınması, selam

¹⁹⁷ İbn Aşûr: Muhammed Tahir, Tefsiru't Tahrîr ve't Tenvîr, b.y.y. trs., XXIX, 197.

¹⁹⁸ Kalem (68), 48-49.

¹⁹⁹ Karaman, Hayrettin, İzlenim Dergisi, 96, Sayı:30. s.32.

²⁰⁰ Rad (13), 21.

vermesi, hasta ziyaretinde bulunması, ta'ziyede bulunması gibi sorumluluklar anlaşılabilir. Aynı zamanda arkadaş, hizmetçi, komşu, yol arkadaşı ve her türlü münasebetle ilişkili olunan herkesle ilgili bağlar ve sorumluluklar bu ayetin hükmüne dahildir. Hatta hayvanlara karşı sorumluluklarımız bile...²⁰¹

Diğer yandan, Allahu Teala'nın; *"Ey İman edenler, belirli bir süreye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu yazın. Aranızda bir yazıcı (onu) adaletle yazsın"*²⁰² şeklindeki emirler önemli bir iletişim vasıtası olan yazının gelişmesinde, ilim sahiplerinin ilmi gizlemelerini veya tekelleştirmelerini yasaklaması²⁰³ ve tüm insanlara da "zikir ehline" sormalarını²⁰⁴ emretmesi bilginin insanlar arasında iletişim yoluyla yayılması esasına dayanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in dile getirdiği bu gibi hususlar iletişime verdiği önemi gösterdiği gibi iletişimin gelişimine olan katkısını da göstermektedir.

İnsanları değişik şekillerde iletişim kurmaya davet eden Kur'an-ı Kerim, nazil olmaya başladığı ilk günlerden itibaren mucizevi dili ve üslubuyla bütün insanları kendisine kulak vermeye, onunla iletişim kurmaya adeta mecbur etmişti. En azılı muhalifleri bile gizli de olsa onu dinlemekten kendilerini alıkoymamış, bazıları ise onun fesahat ve belağatı karşısında yerlere kapanmıştı. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim, o günün en yaygın ve muteber medyatik faaliyeti olan cahiliyye şiirini gölgede bırakmış ve hatta en meşhur şiirlerden muallekatı seb'ayı bile Kâbe duvarlarından dökülmeye mahkum etmişti. Kâbenin duvarlarına asılı şiirler, Kur'an'ın belağatı karşısında etkisini yitirdikten sonra, Kâbe içerideki putlardan da temizlenmiştir. Bu, Kur'an-ı Kerim'in önce iyi bir iletişim kurmak suretiyle insanların zihniyetlerinde bir değişim yapma yoluna gittiğini göstermektedir.

İslamın ikinci temel kaynağı olan Peygamber Efendimiz'in sünnetinde ve hadis-i şeriflerinde de iletişimin önemine vurgu yapıldığını görmekteyiz.

²⁰¹ ez-Zemahşeri. el-Keşşaf. II. 357.

²⁰² Bakara (2). 282.

²⁰³ Bakara (2). 42: 146; 159 174; Al-i İmran. (3). 187.

²⁰⁴ Yunus (10). 94; Nahl (16). 43.

Herşeyden önce bir Peygamber olarak 23 yıllık davet ve tebliğ faaliyetleri iletişim çabaları olarak değerlendirilebilir. Diğer Peygamberler gibi o da en sert muhalifleri dahil olmak üzere her seviyeden ve kesimden insanla çok sıkı bir iletişim kurma çabası içinde olmuştur.

Rasulullah (s.a.v)'ın uygulamalarında, hem müslümanlar arası hem de müslümanların kendileri dışındaki kesimlerle iletişim kurmalarını sağlayacak faaliyetler görmek mümkündür.

Risaletin ilk yıllarından itibaren Peygamberimiz (s.a.v) müslümanlar arası diyalogu sağlayacak bir çözüm olarak Daru'l Erkâmı görüşme ve istişare merkezi olarak belirlemişti. Müslümanlar belirli bir güce erişip islamı alenen tebliğ etmeye başladıktan sonra ise Kabe müslümanların görüşme mahalli olmaya başlamıştı.²⁰⁵

Bu konuya verilecek diğer bir örnekte Rasulullah'ın cemaatla namaza verdiği önemlidir. Cemaat namazı ve mescitler bireyler arası iletişimi sağlayan en müsait ortamlardır. Ayrıca toplumsal iletişim açısından da camilerin çok önemli bir yeri vardır. Özellikle cuma ve bayram hutbelerinin toplumun genelini ilgilendiren hususlardan seçilmesi toplumsal birlikteliği sağlayan hususlar olarak önem kazanmaktadır.

Rasulullah'ın uygulamalarında iletişimin temel araçları olan okuma ve yazmaya da büyük önem verildiğini görmekteyiz. Nazil olan Kur'an ayetlerini vahiy katiplerine yazdırması ve diğer sahabeyi de bu konuda teşvik etmesi müslümanlar arasında yazının gelişmesine önemli bir vesile olmuştur.²⁰⁶

Efendimizin okuma yazmaya verdiği önemi Bedir'deki müşrik esirlerle ilgili uygulamasında da görmekteyiz. Esirlerin, müslümanlara okuma-yazma öğretmeleri karşılığında salıverileceklerine dair bir tamim yayınlamıştı.²⁰⁷

²⁰⁵ el-Ğalayini, Muhammed Muvaffik, Vesî'il'ul-İ'lâm, s.110,111.

²⁰⁶ ez-Zerkânî; M. Abdu'l Azim; Menahilu'l-İrfan fi Ulumui'l-Kur'an; Beyrut, 1995, s.177 v.d.

²⁰⁷ Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned, I, 247.

Müslümanlar arası iletişimle ilgili zikrettiğimiz uygulamalara giden Peygamberimizin müslümanların dışındaki çevrelerle de iletişim kuracak müesseseler geliştirdiği görülmektedir.

Mekke döneminde insanların topluca buldukları mekanları ve faaliyetleri bu manada değerlendiren Resulullah, yerli ve yabancı tüm insanların uğrak yeri olan Kabe'yi insanlarla iletişime girmenin merkezi olarak kullandığı gibi yılın belirli zamanlarında gerçekleşen ve bütün civar kabilelerden insanların akın ettiği panayırları da adeta bir davet kampanyası şeklinde değerlendiriyordu.

Ayrıca Medine'ye gider gitmez diğer dinlerden olanlar dahil olmak üzere tüm Medine'liler arasında müşterek bir anlaşma metni hazırlamak için ortak bir görüşme gerçekleştirmesi ve birçok açıdan tarihte ilk olma özelliğine haiz "Medine Vesikası" olarak bilinen sözleşmeyi teşekkül ettirmesi de Resulullah'ın bu konuya verdiği ehemmiyeti gösteren bir diğer örnektir.²⁰⁸

Hız.Peygamberin bizzat kendisinin sevk ve idare ettiği savaşlarda bile iletişime verdiği önemle ilgili ipuçları elde edebiliriz. Söz konusu savaşlarda güdülen gayeye baktığımızda bu husus net olarak müşahade edilmektedir. Savaşlardaki temel gayeyi de şu şekilde tanımlayabiliriz: İnanç ve ibadet hürriyetini garanti altına almak ve insanların güvenli bir ortamda serbestçe iletişim kurmalarını temin etmek. Savaşın hangi aşamasında olursa olsun, Hız.Peygamber, bu amacın gerçekleşmesi halinde derhal harbi sona erdirir ve askeri hareketi durdururdu.²⁰⁹

Resulullah'ın iletişime verdiği önemi anlatan fiili uygulamaları yanında bazı hadislerini de iletişime teşvik meyanında değerlendirebiliriz.

²⁰⁸ Seyithanoğlu, Kenan ve Arkadaşları, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, 1994, Konya, I, 263, v.d.

²⁰⁹ Türkmen, Ali, İslam İletişim Hukuku, s.81.

“Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, ya iyiliği emreder, kötülükten nehyedersiniz veya Allah’ın taraf-ı ilahisinden size bir ceza göndermesi pek yakındır. Bu durumda O’na dua edersiniz de kabul etmez.”²¹⁰

“Bir kimse birisi ile tanıştığında, adını, babasının adını ve kimlerden olduğunu sorsun. Çünkü, bu hareket, samimiyeti de ileticidir.”²¹¹

“Sen mü’minleri merhamette, birbirini sevmeye, yumuşak davranmada bir bedenın uzuvları gibi görürsün: nasıllı, bedenın bir uzvu hasta olduğu zaman diğer bütün uzuvlar acı ve elem duyarsa bir mü’mine bir dert ve musibet geldiğinde diğer bütün mü’minler onun derdiyle dertlenir, onun musibetini paylaşırlar...”²¹²

“Bizden duyup da aynen duyduğu gibi (başkasına) tebliğ eden kişinin yüzünü Allah aydınlatsın! Kendisine tebliğ edilen niceleri vardır ki, duyardan daha kavrayıcıdır.”²¹³

“Biriniz kardeşiyle karşılaştığı zaman ona selam versin. Eğer aralarında bir taş, ya da duvar veya ağaç girip engel olur da sonra onunla yine buluşursa ona tekrar selam versin.”²¹⁴

“Oruç, namaz ve zekatin derecesinden daha üstün olan bir şeyi (ibadeti) size bildireyim mi?”

“Evet” dediler.

“İki (dargın) kişinin arasını bulmak. Çünkü dargınlar arasını ifsat etmek (imanı kökünden) kazır” buyurdu.²¹⁵

Bunlara benzer daha birçok hadisinde insanlar arası iletişimin gerekliliğine bu şekilde teşvikte bulunan Peygamber Efendimizin ömrünün son haccında irad

²¹⁰ Tirmizi, Fiten. 9; İbn Mace, Fiten. 20.

²¹¹ Tirmizi, Zühd. 3/53.

²¹² Buhâri, Edeb. 27; Müslim, Birr. 17.

²¹³ Tirmizi, 2657.

²¹⁴ Ebu Davud, Edeb, 5200.

²¹⁵ Ebu Davud, Edeb, 4919; Tirmizi, 2509.

ettiği “Veda Hutbesi” de hem iletişime verdiği önem de kitlesel iletişime verilebilecek belki de en güzel örnektir.

Hutbenin iletişim açısından önemini şu temel noktalarda özetlemek mümkündür:

1-Herşeyden önce hutbenin irad edildiği mekân ve zaman, iletişimde etkin olmada seçilen ortamın ve muhatabın psikolojik olarak mesajınızı almaya müsaitlik derecesi gibi önemli hususlara işaret etmektedir.

2-Bu hutbe müslim-gayri müslim bütün beşeriyeti ilgilendiren içeriği ile genel bir beyanname özelliği taşımaktadır.

3-Hutbe, sözlü-kitle iletişiminin islam tarihinde bu çaptaki ilk örneğidir.

4-Hutbede dile getirilen hususların, sadece halihazırdaki dinleyicilere iletilmesiyle yetinilmeyip, bu beyannamenin konuşma mahallinde hazır bulunmayan tüm insanlara müteselsilen iletilmesi hususunda o anki dinleyicilerin hepsinin mes’ul ve mükellef tutulması, Rasulullahın çağları aşan iletişimini göstermesi açısından önemlidir.

5-Diğer bir önemli husus da, yüzünü aşan dinleyicilerin hepsine mesajın ulaştırılabilmesi için söz aktarıcı elemanlardan yararlanılmasıdır.²¹⁶

Bir Peygamber olarak, pratiğinde en mükemmel iletişim örneklerini veren ve hadislerinde de insanları iletişim kurmaya teşvik eden Rasulullah’ın bütün mücadelesi aslında iletişimle olan ilgisi açısından incelenebilir. Kanaatimizce naklettiğimiz uygulamaları ve hadisleri konuya verdiği önemi genel hatlarıyla ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki iletişim, psikolojik ve sosyolojik bir ihtiyaç olarak hayati öneme sahip bir olgudur.

²¹⁶ Türkmen, İletişim Hukuku, s.88.

İnsanların fitri bir eğilimi olarak ve sıhhatli bir toplumsal yaşam için iletişim önemli ve gereklidir.

İnsanlar üzerinde etkili olmak isteyen her türlü ideolojinin, dinin ve kişinin iletişime büyük oranda ihtiyacı vardır.

G-İletişim Türleri:

İletişim, nitelikleri bakımından ve farklı bakış açılarına göre çok değişik şekillerde sınıflandırılabilir.²¹⁷ Biz yapılan bu sınıflandırmaları zikrederek en yaygın olan tasnifi tercih edip konuyu işleyeceğiz.²¹⁸

Değişik açılardan iletişim çok farklı şekillerde tasnif edilebilir:

a) Bir Toplumsal İlişkiler Sistemi Olarak

1-Kişiler arası iletişim

2-Grup iletişimi

3-Örgüt İletişimi

4-Toplumsal İletişim

b) Kullanılan Kanallara ve Araçlara Göre

1-Görsel İletişim

2-İşitsel İletişim

3-Görsel-İşitsel İletişim

4-Dokunma ile İletişim

5-Kitle İletişimi

6-Tabii Araçlarla Yapılan İletişim

7-Sun'i Araçlarla Yapılan İletişim

c) Kullanılan Kodlara Göre

1-Sözlü İletişim

2-Yazılı İletişim

²¹⁷ Değişik etkenlere göre yapılmış iletişim sınıflandırmaları için mesela bkz: Zıllıoğlu, Merih, *İletişim Nedir?*, s.19-21.

²¹⁸ Dökmen. *İletişim Çatışmaları*, s.21.

3-Sözsüz İletişim

d) Zaman ve Mekan Boyutlarına Göre

1-Yüzyüze Yapılan İletişim

2-Yüzyüze Olmayan İletişim²¹⁹

e) Nitelik ve İçerik Bakımından

1-Dini İletişim

2-Sosyal İletişim

3-Siyasal İletişim

4-Ekonomik İletişim

5-Bilimsel ve Kültürel İletişim

6-Askeri İletişim²²⁰

1-Kişi-içi iletişim:

Simgelerin bir bireyin dışı vurulmayacak şekilde, sırf kendi içinde üretimi, iletilmesi ve yorumlanması; insanın kendi içinde kendisiyle kurduğu iletişim.²²¹

Yapılan bu tanımlamaya göre, bir insanın düşünmesini, duygulanmasını, iç gözlem yapmasını, rüya görerek kendi içinden mesaj almasını ya da kendine sorular sorarak bunlara cevaplar üretmesini bir iç iletişim sayabiliriz.²²² Başkalarıyla iletişim durumunda bile kişi, kendi kendisiyle iletişim halindedir. Çünkü muhatabına ileteceği mesajını önce kendi içinde oluşturur, daha sonra ona ulaştırır.

Kur'an-ı Kerim'de insanın iç iletişiminin değişik türlerine ve gerçekleşme şekillerine değinilmektedir.

²¹⁹ Zıllıoğlu, İ.Nedir?, s.20-21.

²²⁰ Türkmen, İletişim Hukuku, s.202.

²²¹ Mutlu, İletişim Sözlüğü, s.112.

²²² Dökmen, İletişim Çatışmaları. s.21.

Mesela, Kur'an'ın temel kavramlarından biri olan tefekkür değişik şekil ve boyutlarıyla bir iç iletişim türü olarak dikkat çekmektedir.

*“Onlar ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: “Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın, Sen münezzehsin. Bizi ateşin azabından koru” derler.*²²³

*“Kendi kendilerine, Allah'ın gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları, gerçek olarak ve belirli bir süre için yarattığını düşünmezler mi?”*²²⁴

Hız.İbrahim'den bahseden şu ayet-i kerimeler pratik bir iç iletişim örneği olarak tahlil edilebilir.

*“Yakinen bilenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin hükümrانlığını şöylece gösteriyorduk: Gece basınca bir yıldız gördü, “İşte bu benim Rabbim” dedi, yıldız batınca, “Batanları sevmem” dedi. Ay'ı doğarken görünce, “İşte bu benim Rabbim” dedi, batınca, “Rabbim beni doğruya eriştirmeseydi and olsun ki sapıklardan olurum” dedi.*²²⁵

Bu ayetler, Hız.İbrahim'in, Allah'ın elçisi olarak atanmasından önce hakikate götüren düşünce şeklini ifade etmektedir. Şirkin egemen olduğu bir toplumda doğup büyüyen bir insanın kainatta olup bitenler üzerinde dikkatlice düşünmesi ve kendi kendisine hakikate götüren sorular sorması onu, ayetlerde de ifade edildiği gibi tevhide ve hidayete ulaştırmıştır.²²⁶

Söz konusu ayetlerde Hız.İbrahim'in tefekkür şeklinde gerçekleşen bir iç iletişim yaşadığını görmekteyiz.

Kur'an-ı Kerim'den bir başka iç iletişim örneği olarak Hız.Yusuf'un rüyasını verebiliriz:

²²³ Al-i İmran (2). 191.

²²⁴ Rum (30). 8.

²²⁵ En'am (6). 75-77.

²²⁶ Mevdudi. Tefhim, I. 568.

“Yusuf babasına: “Babacığım! Rüyamda onbir yıldız, güneş ve ay’ın bana secde ettiklerini gördüm” demişti.”²²⁷

Yine Kur’an’da geçen Hz.Lut’un duygularını ifade eden şu sözleri bir iç iletişim türü olarak değerlendirilebilir:

“Elçilerimiz Lut’a gelince (Lut) onların yüzünden üzüldü ve onlardan dolayı içi daraldı da “Bu, çetin bir gündür” dedi.”²²⁸

2-Kişilerarası İletişim

En az iki kişi arasında, genellikle yüzyüze ilişki şeklinde gerçekleşen iletişim türüdür.

Bu şekildeki iletişim, genellikle kendiliğinden ve teklifsizdir. Katılanlar birbirinden en üst derecede geri besleme alırlar. Roller daha esnektir, çünkü taraflar nöbetleşe mesaj gönderici ve alıcı olarak rol alırlar.²²⁹

Kişilerarası iletişimde genellikle şu ölçütler aranır:

- a) İletişime katılanlar, belli bir yakınlık içinde yüzyüze olmalıdır.
- b) Katılımcılar arasında tek yönlü değil, karşılıklı alışveriş olmalıdır.
- c) Sözkonusu mesajlar sözlü ve sözsüz nitelikte olmalıdır.

Kişilerarası iletişim kendiliğinden ve tabi olarak gelişen bir süreç olduğu için, psikolojik nitelikli bilgi alış veriş ve kişilerin “kendi adlarına” iletişim kurmaları sözkousudur.²³⁰

Kur’an-ı Kerimde geçen kıssalarda, birçok “kişilerarası iletişim” tablosuna rastlamak mümkündür.²³¹

²²⁷ Yusuf (12), 4.

²²⁸ Hud (11), 77.

²²⁹ Mutlu; İ.Sözlüğü, s.127.

²³⁰ Dökmen, İletişim Çatışmaları, s.24.

²³¹ Mesela bkz, Kehf (18), 34-37; Kasas (28), 25-28.

Örnek olarak, Kehf Suresinde Hz.Musa ile “kendisine Allah katından bir ilim verilmiş” olan zat arasında geçen muhavere den bahseden ayetlerin bir kısmını zikredebiliriz.

“Musa ona “Sana öğretileni bana hayra götüren bir bilgi olarak öğretmen için peşinden gelebilir miyim?” dedi. O: Sen doğrusu benim yaptıklarına dayanamazsın, bilgice kavrayamadığın bir şeye nasıl dayanabilirsin?” dedi. Musa: İnşallah sabrettiğimi göreceksin, sana hiçbir işte baş kaldırmayacağım” dedi. O da: “O halde bana uyacaksın, ben sana anlatmadıkça herhangi bir şey hakkında bana soru sormayacaksın” dedi. Bunun üzerine kalkıp gittiler; sonunda bir gemiye bindiklerinde, o gemiyi deliverdi. Musa: Gemiye içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu şaşılacak bir şey yaptın” dedi. Musa’ya: “Ben sana yaptığım işlere dayanamazsın demedim mi?” dedi. Musa: “Umuttuğum için bana çıkışma, gücümün yetmediği şeyden beni sorumlu tutma” dedi.²³²

Hz.Musa ile bazı tefsirlerde Hızır²³³ olduğu söylenen bu zat arasındaki iletişim diğer ayetlerde sürüp gitmektedir.

Kıssada geçen muharevede kişilerarası iletişimin tüm boyutlarıyla gerçekleştiğini görmekteyiz;

a) İletişime katılan Hz.Musa ile Hızır (a.s) belli bir yakınlık içinde ve yüzyüzedirler.

b) Sözkonusu iletişim tek yönlü değil, karşılıklı mesaj alış verişi şeklinde gerçekleşmektedir. Bazen Hz.Musa kaynak; karşısındaki alıcı; bazen de o zat kaynak; Hz.Musa ise alıcı rolüne girmektedir.

c) Yüzyüze bir iletişim olduğu için mesajlar da sözlüdür.

²³² Kehf (18). 66-82.

²³³ İbn Kesir. III. 101.

d) İletişimde bir tabiiik ve her iki tarafın içten gelen hislerini yansıtan ifadeler bulunmaktadır.

e) Gerek Hz.Musa'nın, gerekse Hızır (a.s)'ın anında ortaya koydukları tepkilerden geri besleme olayının çok güçlü olduğunu anlıyoruz.

Tutumları değiştirmede daha etkili olan kişilerarası iletişimin Peygamberler tarafından en çok başvurulan bir iletişim türü olduğunu söylemek mümkündür.

Bireylerarası iletişimden bahsederken, bu tür bir iletişimde mesajların, sözlü ve sözsüz olarak iki ana sınıfa ayrıldığının altını çizmek gerekir.

Sözlü mesaj kişilerin birbirlerine düşüncelerini, duygularını karşılıklı olarak dile getirmeleridir. Ayrıca sözlü mesajlarda ne söylediklerini “dille ifadelerinden”, nasıl söylediklerini ise “dil ötesi” ifadelerden anlarız. Dille iletişimde kişiler, ürettikleri bilgileri birbirlerine ileterek anlamlandırırılar. Dil-ötesi iletişim ise, sesin niteliği; ses tonu, sesin hızı, şiddeti, hangi kelimelerin vurgulandığı, duraklamalar, mimik hareketleri ve benzer özelliklerle ilgilidir.

Sözsüz mesajlarda, konuşma olmaksızın insanların birbirlerine bazı mesajlar iletmesi sözkonusudur. Bu tür bir iletişimde, yüz ve beden hareketlerimiz, iletişimde bulunduğumuz kişiye karşı durduğumuz mekan, giyim tarzımız, taktığımız takılar vs. gibi araçlar belki de sözlü olarak vereceğimiz mesajdan daha etkili bir mesajı muhatabımıza verebilir.²³⁴

Kur'an-ı Kerim'de sözötesi mesajlarla ilgili çok müşahhas örneklere rastlamak mümkündür: *“Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir.”*²³⁵

*“Kendilerine binek sağlaman için sana geldiklerinde: Sizi bindirecek bir binek bulamıyorum, deyince, harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş dökerek dönen kimselere de (sorumluluk yoktur).”*²³⁶

²³⁴ Dökmen, İletişim Çatışmaları, s.28 vd.

²³⁵ Nahl (16) 58.

3. Kitle İletişimi:

“Birtakım bilgilerin/sembollerin, hedefler tarafından üretilmesi, geniş insan topluluklarına iletilmesi ve bu insanlar tarafından yorumlanması sürecidir.”²³⁷

Kitle iletişiminin temel özellikleri şunlardır:

- a) Kitle iletişiminin muhatapları geniş kitlelerdir.
- b) Muhataplar farklı toplumsal kümelerden gelen ve değişik niteliklere sahip insanlardan oluşan bir topluluktur.
- d) Kitle iletişimi kamusaldır, yani içeriği herkese açıktır.
- e) Kitle iletişim araçları imkanlar nispetinde kaynaktan uzakta bulunan, birbirlerinden ayrı çok sayıda insanla aynı anda ilişki kurabilir.
- f) İletişimciyle hitabettiği kitle arasında her zaman kişisel tanıklık olmayabilir.
- g) Muhatap kitlenin aldığı mesajlara anında yanıt verme imkanı ve onların tepkilerinin anında ölçülmesi pek mümkün değildir.²³⁸

Peygamber Efendimiz (a.s) daha çok kişilerarası iletişim yoluyla davetini insanlara ulaştırmakla beraber o günün şartlarına göre kitle iletişimi sayılabilecek yollardan da istifade etmiştir.

Hicretin 9. senesinde Hac Mevsiminde, Arabistan’ın çeşitli temsilcilerinden oluşan topluluğa, “müşriklere” karşı takip edilecek yeni politikayı haber vermek üzere nazil olan Tevbe Suresinin ilk 37. ayetini ilan etmesi için Hz.Ali’yi göndermesi²³⁹ kitlesel bir iletişim örneği olarak zikredilebilir.

Çünkü sözkonusu ayetlerle ilgili şu hususları görmekteyiz:

²³⁶ Tevbe (9), 92, Ayrıca bkz. Enfal (8), 6; İsrâ (17), 51; Müddesir (74), 21-33; Abese (80), 1-2.

²³⁷ Dökmen, İletişim Çatışmaları, s.28 vd.

²³⁸ Mutlu; İ.Sözlüğü, s.129-130.

²³⁹ Elmahlı, Hak Dini Kur’an Dili, IV, 163.

- a) Her kesimden insanın bulunduğu geniş bir topluluğa okunmuştı,
- b) Okunan ayetlerin içeriği herkese açıktı,
- c) Kendisine vahiy gelen asıl kaynak Rasulullah (a.s) orada bulunmadığı halde mesajı, bir aracı vasıtasıyla bir çok insana aynı anda ulaşmıştı,
- d) Orada bulunan herkesin aracı durumundaki Hz.Ali'yi tanınması sözkonusu değildi,
- e) Karşıda bir halk yığıını olduğu için kimin nasıl bir tepki verdiğini o anda ölçme imkanı da bulunmamaktaydı.

II.BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM VE İLETİŞİM

A-Kur'an-ı Kerim'in İletişimci Yönü

Kur'an-ı Kerim, ilk insanla başlayan ve değişik şekillerde devam edegelen Allah-insan iletişiminin yazıya dökülmüş son şekli olduğu gibi insanlar arası iletişim için de hem bir araç hem de bir düzenleyicidir.

Kur'an'ın bir kaç yönlü bu iletişimci boyutunu yine Kur'an'ın kendi ifadelerinden hareketle değişik zaviyelerden inceleyebiliriz: *"Allah size (bilmediklerinizi) açıklamak ve sizi, sizden önceki (iyi)lerin yollarına iletmek ve sizin günahlarınızı bağışlamak istiyor. Allah hakkıyla bilicidir, yegane hikmet sahibidir."*²⁴⁰ *"Bu Kur'an bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyolundu."*²⁴¹ Bu ifadeler, Rasulullah (s.a.v)'in Kur'an'ı bütün insanlara ulaştırmakla görevli olduğuna işaret etmektedir. Başka bir deyişle Kur'an-ı Kerim nûzulünden itibaren kıyamet gününe kadar bütün dünya ehline hakkı söyleyecek olan Allah'tan bir hüccet ve bir kitaptır.²⁴²

*"Yahut "Bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha doğru yolda olurduk demeyesiniz diye (Kur'an'ı indirdik). İşte size de Rabbinizden açık bir delil, hidayet ve rahmet geldi."*²⁴³

*"Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik."*²⁴⁴

Kur'an-ı Kerim'in "el-Kur'an", "en-Nûr", "el-Hidâye", "ez-Zikr", "mev'ize", "el-Kitab" gibi özel isimleri ve "Nûr", "Furkân", "Kasas", "Fussilet",

²⁴⁰ Nisa (4), 26.

²⁴¹ En'am (6), 19.

²⁴² Tabatabâi: el-Mizan, VII, 39.

²⁴³ En'am (6), 157.

²⁴⁴ Yusuf (12), 2. Ayrıca bkz.: En'am (6), 155, 156; A'raf (7), 2; Yunus (10), 57; Hud (11), 1; Rad (13), 30; Nahl (16) 44, 64; Şuara (26) 192-195; Tekvir (81), 27, 28.

“Kalem”, “Nebe” vs. gibi sure isimlerinde iletişimin değişik unsurlarını ve mefhumlarını görmekteyiz.

Ayrıca bazı ayetlerde Kur’an’ın sıfatlarıyla ilgili geçen ifadeler, bir iletişim aracının özellikleriyle örtüşmektedir. Mesela, kur’an’ın bir niteliği olarak geçen “belâğun mubîn”²⁴⁵ ifadesi kendi içinde barındırdığı (ulaştırma, tanımlama, ikna etme) manalarıyla iletişimin üç temel esası olan (etkili iletişim, bilgi verme yayma, ve mantıki delil) mefhumlarıyla tam olarak örtüşmektedir.²⁴⁶

Bu konuya verilebilecek bir diğer örnek de şudur: Bir çok ayette Kur’an’ın “beşir ve nezir”²⁴⁷ olarak vasıflandırılmasında iletişimin önemli bir gayesi olan muhatabı ikna etme özelliğini görmekteyiz. Çünkü iletişimin gayesi bir şeyi haber vermekten ibaret değildir. Asıl gaye insanları ikna ederek istenen doğrultuda değiştirebilmektir. İkna etmede ise muhatabı dengeli bir şekilde bazı şeylerle müjdelemek ve bazı şeylerle korkutmak gayet etkili bir yöntemdir.

Kur’an’ın inen ilk ayetinin iletişimin en önemli vasıtalarından biri olan “oku” emriyle başlaması Kur’an-iletişim ilişkisinin çarpıcı bir diğer örneğidir.

Nüzûl sürecini dikkate alarak Kur’an-ı Kerim’i incelediğimizde adeta 23 yıllık bir zaman kesitinin fotoğrafını kareler halinde sunan bir vesika gibidir. Böyle bir vesika olmanın yanısıra ortamı müsait hale geldikçe nazil olan her yeni mesajıyla periyodik olarak yayın yapan bir mecmua gibi Arap yarım adasında yeni bir topluluk teşekkül ettirmede asıl müessir güç olmuştur.²⁴⁸

B) Kur'an'da Geçen İletişimle İlgili Kavramlar

Cihanşümul İletişim Dini olan İslamın temel kitabı Kur’an, baştan sona “kendine has” iletişim kavramlarıyla işlenmiş bir yapıya sahiptir. Bu kavramlar

²⁴⁵ İbrahim (14), 52; Şuara (26), 193, 194.

²⁴⁶ el-Ğalâyihi; Vesâilu’l İ’lâm, s.52.

²⁴⁷ Mesela bkz.: Meryem (19), 97; Fussilet (41), 1-4.

²⁴⁸ Hamze, Abdullatif; el-İ’lâm fi Sadr’i-l İslâm, Kahire, s.46.

oldukça fazladır. Bizim ele alacağımız bunların fonksiyon itibariyle en önemlileri olacaktır.

1. Okuma-Dinleme-Anlama (Kırâet-İstima'-Fehm)

“Kırâet” “Ka-ra-e” (okudu) kök fiilinden türetilmiş bir kelime olup ıstılahta, Kur’an’ı düzenli ve güzel bir biçimde okumak anlamındadır.²⁴⁹ Kur’an’ın, namazda kendine özgü bir kırâat tarzı vardır: *“Namazında pek sesli, pek de sesini yükseltme bu ikisinin arasında bir yol tut.”*²⁵⁰

“Telâ” fiil kökünden gelen “tilâvet” de, “okuma” anlamına gelmekte ise de, bu kavram, “kırâet” den daha özel olarak, “düşünerek okumak, okumanın gereğini yapmak” manasına gelir.²⁵¹

Bir de “ra te le” kökünden gelen “tertil” kelimesi vardır ki, bu da, “Kırâat”ın bir şeklidir. Ancak, “tertil”, Kur’an’ı hem tecvid üzere hem de manasını düşünerek okumaktır; *“...Ve Kur’an’ı ağır ağır (düşüne düşün) oku.”*²⁵²

Okumadan sonra “iletim” için iki önemli kavram daha vardır ki, bunlar “Dinleme” (istima’) ve “Anlama” (el fehm) kavramlarıdır.

*“Dinleyip (yestemiûne) de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele.”*²⁵³

*“Böylece bunu (bu fetvayı) Süleyman’a biz anlatmıştık (Fehhemnâ).”*²⁵⁴

“Okuma” bir mesajı sözle dile getirme; dinleme ise, anlama amacına yönelik olarak kulak vermektir. buradaki kulak vermeden kastımız, alelâde bir işitme değil, aksine, anlamak için ciddi ve disiplinli bir dinleme işlevidir.²⁵⁵

²⁴⁹ İbn Manzûr, Lisânu’l Arabi, I. 128. vd.

²⁵⁰ İsra (17), 110.

²⁵¹ Bkz. İbn Manzûr, Lisânu’l Arab, II, 48. vd; Ünal Ali, Kur’an’da Temel Kavramlar. İst., 1986, s.69-70. “Te-la” fiilinin geçtiği bazı ayetler için bkz: En’am (6), 151; Kehf (18), 27; Bakara (2), 44.

²⁵² Müzemmil (73), 4.

²⁵³ Zümer (39), 18.

²⁵⁴ Enbiya (21), 79.

²⁵⁵ Türkmen; İletişim Hukuku, s.243.

2. Kalem-Yazı Kavramları

Kur'an-ı Kerim'de öğretim ve iletişimin en temel unsurlarından sayılan kalem, yazı, kırtâs (kağıt), rakk (deri) ve midâd (mürekkep) gibi kelimelerin üzerinde durulmaktadır:

“Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez.”²⁵⁶

“Nûn. Kaleme ve (kalem tutanların) yazdıklarına and olsun ki (Resulûm), sen-Rabbinin nimeti sayesinde mecnun değilsin.”²⁵⁷

“Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir.”²⁵⁸

Yukarıdaki âyetlerde görüldüğü üzere yazılı iletişimin temel unsurlarından sayılan kalem ve mürekkepten bahsedildiği gibi, kaleme ve yazdıklarına yemin edilerek bu araçlar tekrim edilmektedir.

Ayrıca Kur'an'ın “oku!” emriyle nüzule başlaması da meseleye verilen ehemmiyetin güzel bir göstergesidir.

3. İlim-İ'lam-İttisal Kavramları

İlim, “birşeyin hakikatini idrak etmek ve bilmek anlamına gelen “a-li-me” fiilinden türetilmiştir.

İ'lam ise, “a'leme”nin masdarı olup “haber vermek” ve “öğretmek” anlamındadır. “Alleme” fiilinden gelen “ta'lim” de “öğretmek” demektir. Ancak aralarında şu fark vardır: “Alleme” kişide kalıcı bir etki bırakıncaya değin tekrarlanma suretiyle bir şeyi öğretmek anlamına gelirken “a'leme”, “bildirme” ve

²⁵⁶ Lokman (31). 27.

²⁵⁷ Kalem (68), 1.2.

²⁵⁸ Alak (96). 3.4.5.

“haber verme” usulüyle öğretme manası taşımaktadır.²⁵⁹ Haber verme; gözle işaret, elle işaret, trafik işaretleri gibi çok değişik araçlarla olabilir.²⁶⁰

Kur'an-ı Kerim'de, “(Allah) Kur'an'ı öğretti; Ona beyânı (konuşup düşüncelerini açıklamayı) öğretti;”²⁶¹ “Kalemle öğretti”²⁶² şeklindeki ayetlerde görüldüğü gibi “Alleme” formunda ifadeler birçok yerde geçmektedir.

Bazı âyetlerde de “A'leme” manasını karşılayan ifadeler geçmektedir.

“Yapmış olduklarına, dilleri, elleri ve ayaklarınının, aleyhinde şahitlik edeceği gün onlar için çok büyük bir azap vardır.”²⁶³

“Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı ve insan “Ne oluyor buna!” dediği vakit, işte o gün (yer) Rabbinin ona bildirmesiyle bütün haberlerini anlatır.”²⁶⁴

“Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak!”²⁶⁵

Yukarda naklettiğimiz ayetler, apaçık şahitlikle ve belîğ beyanlarla kıyamet gününde bir takım şeylerin haber verileceğinden bahsediyor. İnsanların duyacağı bir şekilde, insanın azalarının konuşacağını, yerin dile geleceğini ve Rasulullah (a.s)’ın ümmetinin dünya hayatında yaptıklarına şahitlik edeceğini ayetlerden anlıyoruz.²⁶⁶

Kıyamet gününde bazı şeylerin haber verilmesi, sadece dille ifade şeklinde olmayacak. Aynı zamanda bazı şeyler de sîretle ve temsili olarak haber verilecektir:

²⁵⁹ el-İsfehâni. Ragıp. Müfredat fi Garib'il-Kur'an. Beyrut. trs.. s.343.

²⁶⁰ Ğalveş; Ahmed. Ahmed: el-İ'lâm Fi'l Kur'an, Mekke. 1986. 1.Baskı, I. s.135.

²⁶¹ Rahman 55). 2.4.

²⁶² Alak (96). 4.

²⁶³ Nur (24). 24.

²⁶⁴ Zilzâl (99). 1-5.

²⁶⁵ Nisa (4). 41.

²⁶⁶ Ğalveş: el-İ'lâm fil Kur'an: s.137.

“Kitabı sağ tarafından verilen: Alın, kitabımı okuyun; doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum, der.”

“Kitabı sol tarafından verilene gelince, o: Keşke, der, bana kitabım verilmeseydi de, hesabımın ne olduğunu bilmeseydim!”²⁶⁷

Bazı şeylerin haberleri de o gün insanların yüzlerindeki ifadelerden okunacaktır.

“Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin de karardığı günü (düşümün).”²⁶⁸

Zikrettiğimiz ayetlerin perspektifinden baktığımızda Kur’an mantığına göre i’lâmı; herhangi bir durumu sözle, işaretle-alâmetle, kendisiyle herhangi bir habere vasıl olunan herhangi bir davranışla (söz ve yazıyla ifade, söz ve yazının yerine geçen bir işaret) muhatabımıza haber vermektir, şeklinde tarif edebiliriz.²⁶⁹

İttisal kavramı, “bir şeye varmak, ulaşmak, bir şeyi diğer şeye eklemek, bitiştiirmek” manalarına gelen (va-sa-la) fiil kökünden müştak bir masdar olup “görüşme, münasebet, temas, irtibat, ulaşım, ilişki, bağlantı” gibi anlamlara gelir. Bu manalarda kullanılan “ittisal” kelimesi, akrabalık bağlarını ifade etmek için, bir günün orucunu iftar etmeksizin diğer gününkiyle birleştirmek anlamında ve ayrılığın, uzaklaşmanın tersini ifade etmek gibi manalar için de kullanılır.²⁷⁰

İttisal genel anlamda iki şeyin birbiriyle telâki etmesini (birbiriyle temas kurmasını) ifade eden manasıyla karşılıklı temas kuran iki tarafın varlığına işaret etmektedir. Söz konusu edilen bu her iki taraf çift yönlü irtibat kurabileceği gibi, tek bir tarafın etkisiyle veya dışardan bir amilin tesiriyle de irtibata geçebilir. İttisalin diğer bazı özellikleri de şunlardır: Hem fiziki hem de manevi olarak

²⁶⁷ Hâkka (69). 19-20, 25-26. Ayrıca bkz: Kâria (101). 6-11.

²⁶⁸ Al-i İmran (2), 106.

²⁶⁹ Galveş; el-İ’lâm fil Kur’an, s.137.

²⁷⁰ İbn Manzûr, Lisânül Arab. 2.bas. 1992. Beyrut. XV. 316 (Va-sa-le mad.)

gerçekleşen bir süreç olması, insanların dışındaki varlıklar arasında da olabilmesi ve bilinçli veya bilinçsiz olarak da meydana gelebilmesi.”²⁷¹

Bu unsurlar dikkate alınarak ittisal için şöyle bir tarif yapılmaktadır. “İki taraf arasında temas kurmayı sağlayıp, tarafların yönelimlerinde, gidişatlarında, hal ve tavırlarında, bilgilerinde veya hepsine birden te’sir eden her türlü belirli-belirsiz sosyal münasebetlerdir.”²⁷²

Kur’an-ı Kerim’de ittisal mefhumu değişik sigalarıyla geçmektedir.

“*Andolsun ki biz, düşünüp öğüt alsınlar diye, sözü (vahyi) birbiri ardınca yetiştirmişizdir (vassalna).*”²⁷³

Bu ayet-i kerime’de kastedilmek istenen şey; kur’an açıklamalarının uzayıp giden bir ip gibi bir biri ardınca gelmesidir.²⁷⁴

“*Ve (onlar) Allah’ın bitiştirilmesini istediği şeyi bitiştirirler (akraba ile ilişkiyi ve iletişimi kesmezler.)*”²⁷⁵

Ayet, insanın hem Allah’la hem de mahlukatla olan iletişimine işaret etmektedir. Ve iletişimin muhtemel olan her türlü şeklini (maddi-manevi, iç iletişim) de kapsamaktadır.²⁷⁶

Günümüz Arapçasında iletişim ve telekomünikasyon anlamlarında²⁷⁷ da kullanılan ittisal kavramının “ilam” kavramıyla çok sıkı bir anlam ilişkisi vardır. İletişimbilimciler, sosyal statü, kültür seviyesi ve mali durumu bakımından birbirinde farklı olan ve geçmişe dayalı bir bağları olmayan yığınlara yönelik gerçekleşen iletişimin ilam olarak tanımlanabileceğini ve onun dışında kalan türlerin

²⁷¹ Çalveş;el-İ’lâm fi’l Kur’an, s.124.

²⁷² Çalveş;el-İ’lâm fi’l Kur’an, s.127.

²⁷³ Kasas (28), 51.

²⁷⁴ Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensâri, el Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an, Kahire, 1988, XIII, 295.

²⁷⁵ Ra’d (13), 21.

²⁷⁶ Çalveş; el-İ’lâm fil Kur’an, s.130.

²⁷⁷ Yolcu, Muhammed-Çetin Nurullah. Modern Arapça Sözlük. Ankara, 1992. s.13.

ise i'lam sayılmayacağını belirtmektedirler. İttisal kavramı ise; şahsi, toplumsal vs. bütün iletişim türlerini kapsamaktadır. Kısacası i'lam ittisalın bir cüz'ü sayılmaktadır.²⁷⁸

4. İ'lân Kavramı

Sırrın zıddı olan i'lân kelimesi, haberi yaydı, ilan ve izhar etti manalarına gelir. Lugat kitaplarında; gizli olan bir şeyi yüksek ve açık bir sesle ilan edip insanları o şeye teşvik etmek” şeklinde tanımlanmaktadır.²⁷⁹

İlan kelimesi değişik sigalarla Kur'an-ı Kerim'de bir çok yerde geçmektedir.

“Sonra, onlarla hem açıktan açığa (a'lentu) hem de gizli gizli konuştum.”²⁸⁰

“Rabbim elbette onların kalplerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını (yu'linûn) da bilir.”²⁸¹

Bu ayetler ışığında i'lân için şu ilkeleri sıralayabiliriz:

a. İ'lan teşvik ve terğibi içeren bir şekilde haberleri izhâr etmek ve açıklamaktır.

b. Kur'an'a göre ilan doğruluğa ve hakikate dayalı bir teşviktir. Halbuki günümüzde bu kavram daha çok ekonomik gelir elde etmek ve haddinden fazla bir tanıtıma matuf hale gelmiştir.

c. İlan merhalesi, davet konusundaki en güçlü ve son merhaleidir. Yukarıdaki ayette de geçtiği gibi Nuh (a.s)'ın da başvurduğu son merhale bu olmuştur.

²⁷⁸ Çalveş, el-İ'lâm fil Kur'an, s.154.

²⁷⁹ el-İsfehâni, Müfredat, s.582.

²⁸⁰ Nuh (71), 9.

²⁸¹ Neml (27), 74.

d. Her ilan edilen şeyin mutlaka gizli ve kapalı kalan bir arka planı vardır. İslami iletişimcilerin de başkalarının ilan ettiği şeyleri iyice tahlil edip arka planda gizli olan şeyleri ve hedefleri öğrenmeleri gerekir.²⁸²

5. Tebliğ-Davet Kavramları

Tebliğ kelimesi “bulûğ ve belâğ” kökünden türemiş olup, herhangi bir yere ulaşmak, hedefe varmak, kemale ermek gibi anlamlar içerir.

Mesela, çocuğun yaşı ilerleyip bülüğa erince “Belağa'l Ğulâmu” denir. Fasih kelimeler için de “el-Kelamu'l Belîğ” denir.²⁸³

Demek ki tebliğ, bir gayeyi bir ülküyü, ulaştırılabilecek en ileri noktaya (zaman ve mekan bakımından) ulaştırmak anlamına geliyor.

Bu manalar çerçevesinde Kur'an'ın tebliğini, içerdiği mesajları insanlara tam ve mükemmel bir şekilde, ikna edici ve belîğ bir dille ulaştırılması olarak değerlendirebiliriz.

Tebliğ değişik anlayışlara sahip ve farklı mesafelerde duran muhatapları olacaktır;

- a. Çok uzak mesafede duranlar,
- b. Uzak mesafede duranlar,
- c. Mesafeli duranlar,
- d. Yakın mesafede duranlar,
- e. Çok yakın mesafede duranlar.²⁸⁴

Tebliğ etmekle görevli olan kimsenin böylesine farklı mesafelerde duran tüm muhataplarını kuşatacak, dayatmadan uzak ve anlaşılır ifadeler içeren bir üsluba sahip olması gerekmektedir.

²⁸² Ğalveş, el'ılam fi'l Kur'an, s.51.52.

²⁸³ el-İsfehâni, Rağıb: Müfredât'u elfâz'il Kur'an, I.Bas. 1996, Beyrut, s.144-145; Lisânü'l Arabi, XIII, s.420.

²⁸⁴ Baydur, Mustafa Çetin: İslam ve Radyo Televizyon, T.D.V.Y., Ank., s.104.

Kur'an-ı Kerim bir çok yerde tebliğın önemine ve gerekliliğine dikkat çekmiş ve Peygamberlerin temel görevlerinin de Allah'tan geleni insanlara tebliğ etmek olduğunu bildirmiştir:

*“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun.”*²⁸⁵

*“Size Rabbim'in gönderdiği gerçek (mesaj)leri tebliğ ediyorum...”*²⁸⁶

H.z.Peygamber (s.a.v) de yaptığı bir çok konuşmada “tebliğ” kavramını kullanmıştır:

“Benim sözlerimi duyan, duymayana tebliğ etsin.”

*“Söylediklerimi iyice belleğiniz ve (konuşma mahallinden) uzakta kalmış olanlara tebliğ ediniz ve anlatınız.”*²⁸⁷

Da'vet kavramı, çağırarak, bağırmak, nida etmek manalarına gelir.²⁸⁸ Kur'an-ı Kerim'de “De-â” kök fiili ibadet etmek, yalvarmak, dua etmek, yardım ve mağfiret dilemek anlamlarında kullanılmıştır:

*“Ey Muhammed! Kullarım sana Beni sorarlarsa bilsinler ki Ben, şüphesiz onlara yakınum. Benden isteyenin, dua ettiğinde duasını kabul ederim...”*²⁸⁹

*Rabbimiz: “Bana dua edin ki duanızı icabet edeyim. Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir” buyurmuştur.*²⁹⁰

*“Ey Muhammed, de ki: Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin? “Ey inkarcılar! Yalanladığınız için, azâb yakanızı bırakmayacaktır.”*²⁹¹

²⁸⁵ Maide (5), 67.

²⁸⁶ A'raf (7), 62, 68. Ayrıca bkz.: Maide (5) 92, 99; Nur (24), 54; Al-i İmran (3), 20, 40; Nisa (4), 6, 63, En'am (6), 19, 128, 149, 152; A'raf (7), 79, 93, 135; Tevbe (9), 6; Hud (11) 57; Yusuf (12) 22; Ra'd (13) 14, 40; Nahl (16), 7, 35, 82.

²⁸⁷ Buhari, İlim, 9, 26.

²⁸⁸ Rağıb, Müfredât, s.315; İbn-Manzur, Lisan'ul Arab, XVIII, 281 vd.

²⁸⁹ Bakara (2), 186.

²⁹⁰ Mü'min (40) 60.

Bu ayette geçen dua kelimesini müfessirler, “ibadet” şeklinde tefsir etmişlerdir.²⁹²

6. Haber-Nebe’-Kıssa Kavramları

Haber, bir şeyi tecrübe etmek, bilmek, “doğru veya yanlış olması muhtemel, yazıyla ve sözle nakledilen söz” demektir. Haberın çoğulu “Ahbar” dır. “Ah-ba-ra” dan türeyen “ihbâr” masdar olup “haber vermek” demektir. “Ha-be-re” filinden türeyen muhabere “haberleşmek”, is-tah-be-re” den türeyen istihbar ise birinden haber sormak ya da bir kimseden haber vermesini istemek anlamındadır.²⁹³

Türkçede yaygın olarak kullanılan haberleşme kavramı da; “bilgi düşünce ve tutumların ortak semboller aracılığıyla kişiler arasında değiş dokuş edildiği bir süreç”²⁹⁴ olarak tanımlanmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de haber, yakın zamanda meydana gelecek olayları bildirmekte, veyahutta geçmişte vuku bulup izleri zihinlerde canlılığını koruyan olayları, gelişmeleri bildirmekte kullanılır.²⁹⁵ Bir çok ayette haber kelimesinin değişik sigaları kullanılarak önemli olaylar insanlara haber verilmiştir:

*“Savaştan döndüğümüzde size özür beyan ederler. Ey Muhammed, onlara de ki: “Özür beyan etmeyin, size inanmayacağız, Allah haberlerinizi bize bildirmiştir...”*²⁹⁶

*“Mûsa, ailesine “Ben bir ateş gördüm, size oradan ya bir haber getireceğim, yahut ısınasınız diye tutuşmuş bir odun getireceğim” demişti.”*²⁹⁷

²⁹¹ Furkan (25) 77.

²⁹² İbn Kesir, Tefsir, III, 342.

²⁹³ İbn-i Manzur, Lisanu’l Arab: IV, 227; Cevheri, Ebû Nasr İsmail b. el-Hammad, es-Sihah fi’lluğati ve’l-Ulûm. Beyrut, 1974. 1.Bas. I. 327; Ebu Ceyb, Sa’di; el-Kamusu’l-Fıkhi, Dımaşk, 1988, 2.Bas. s.111.

²⁹⁴ Oksay, Ünsal; Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş, Ank., 1973, s.99-100.

²⁹⁵ Hicâzi, Muhammed: el-Vahdetu’l mevduyye fi’l Kur’ani’l Kerim, s.289.

²⁹⁶ Tevbe (9), 94.

²⁹⁷ Neml (27), 7.

“And olsun ki sizi, içinizden cihada çıkanları ve sabredenleri meydana çıkarana ve haberlerinizi açıklayana kadar deneyeceğiz.”²⁹⁸

“İşte o gün yer, Rabbinin ona vahyetmesiyle kendi haberlerini anlatır.”²⁹⁹

Yukarıda naklettiğimiz ayetlerden hareketle Kur’an-ı Kerim’de haber mefhumuyla ilgili bazı mülâhazalar çıkarabiliriz:

a) Haber, insanların bilmediği şeyleri onlara bildirmektir. Çünkü eğer bilinen şeylerse onlar zaten olmuş ve malum hale gelmiştir.

b) Haber, yakın bir gelecekte gerçekleşecek olaylarla ilgili ve kesin olarak müşahade edilecek olan konularla ilgilidir.

c) Haberin dikkat çekebilmesi için cazib ve etkili bir üslupla sunulması gerekir.

d) Haber, genellikle ferdi ve ictimai gelişime katkısı olan konularla ilgili olmalıdır.

e) Haber değerini kaynağından alır. “Ahbârullah”ın değeri de kaynağından gelmektedir.³⁰⁰

Kur’an-ı Kerim’de maziye, hâle, istikbale ve ğaybe ilişkin haberler verilmektedir.³⁰¹ Bu şekilde her üç halle ilgili ğaybi haberler vermesi Kur’an’ın muciz yönlerinden biridir. Bu haberlerin değişik fonksiyonları vardır:

a) Hususi Fonksiyonları

1. Hz.Peygamberi teselli etmek; müşriklerin ezâ ve cefalarına karşı sabır ve sebâtı telkin etmek:

²⁹⁸ Muhammed (47), 31.

²⁹⁹ Zilzâl (99), 4-5.

³⁰⁰ Ğalveş; el-İ’lam fi’l Kur’an, s.57.

³⁰¹ Al-i İmran (3), 44; Hüd (11), 49; En’am (6), 67; Zümer (39), 88.

“Ey Muhammed! Bunlar sana vahyettiğimiz bilinmeyen olaylardır. Sen de milletinde daha önce bunları bilmezsiniz. Sabret, somuç Allah’tan sakınanlarıdır.”³⁰²

2. Peygamberleri yalanlayan kavimlerin akibetlerini göstermek ve Allah’ın, elçilerinden ve dostlarından yardımını hiçbir zaman esirgemediğini açık seçik örneklerle gözler önüne sermek: *“Ey Muhammed. Bu sana anlattıklarımız, kasabaların başından geçenlerdir. Onların bir kısmı hâlâ duruyor, bir kısmı ise silinip gitmiştir. Onlara Biz zulmetmedik, fakat onlar kendilerine yazık ettiler. Rabbinin buyruğu gelince, Allah’ı bırakıp taptıkları tanrılar kendilerine bir fayda vermedi, kayıplarını arttırmaktan başka bir şeye yaramadı. Allah, kasabaların zalim halkını yakalayınca, böyle yakalar; yakalaması da şiddetli ve elimdir.”³⁰³*

3. Çeşitli bela, musibet ve zorluklar karşısında Peygamberin kalbini sağlamlaştırmak:

“Peygamberlerin başlarından geçenlerden, sana anlattığımız herşey, senin gönlünü pekiştirmemizi sağlar; sana bu belgelerle gerçek; inananlara da öğüt ve hatırlatma gelmiştir.”³⁰⁴

b) Umumi Fonksiyonları

1. İnsanların ibret ve öğüt almalarını sağlamak:

“Ey Muhammed! Onlara, Adem’in iki oğlumun kıssasını doğru olarak anlat: İki birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki edilmemişti. Kabul edilmeyen, “And olsun seni öldürecekim” deyince, kardeşi: “Allah ancak sakınanların takdimesini kabul eder” demişti. “Beni öldürmek üzere elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam, çünkü ben, alemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım.”³⁰⁵

³⁰² Hûd (11). 49.

³⁰³ Hûd (11). 100-102.

³⁰⁴ Hûd (11). 120.

³⁰⁵ Maide (5). 27-28.

2. İnananlara, çevrelerinde olup bitenleri göstermek, düşmanlarının hile ve tuzaklarına karşı tedbirli ve ihtiyatlı olmalarını temin etmek:

“Ey Muhammed! Onlara Nûh’un başından geçenleri anlat: Milletine, “Ey milletim! Eğer durumum, Allah’ın ayetlerini hatırlatmam size ağır geliyorsa-ki ben Allah’a güvenmişimdir-siz ve koştüğümüz ortaklar elbirliği edin; yapacağınız iş sonra size bir tasa vermesin. Sonra onu bana uygulayın ve beni ertelemeyin” demişti. “Eğer yüz çevirirseniz bilin ki, ben sizden bir ücret istemiyorum. Benim ecrim Allah’a aiddir. Müslimlerden olmakla emrolundum.”³⁰⁶

3. Haber vermenin önemini anlatmak; haber toplamanın, dünyada ve insanlık aleminde vukû bulan olayların içyüzünü kavramanın ehemmiyetini idrak ettirmek ve Allah’ın herşeyden anında haberdar bulunduğu gerçeğini kalblere ve akıllara yerleştirmek.³⁰⁷

“...Ey insanlar! Geçici dünya hayatında yaptığımız taşkınlık aleyhinizedir. Sonra dönüşünüz bizedir. Yaptıklarınızı size bildiririz.”³⁰⁸

4. Etrafımızda olup biten olaylardan haberdar olmanın ve bunları doğru yorumlamanın önemini vurgulamak:

“İşte bunun gibi, onun yaptıklarının hepsini baştan başa biliyorduk.”³⁰⁹

5. Doğruyu bulmaya, gerçeği araştırmaya yöneltmek:

“Musa, ailesine: “Ben bir ateş gördüm, size oradan ya bir haber getireceğim, yahut ısınasınız diye tutuşmuş bir odun getireceğim” demişti.”³¹⁰

6. Gizlenen ve saklanan bazı gerçeklerin ortaya çıkmasının kesin olduğunu vurgulamak:

³⁰⁶ Yunus (10), 71-72.

³⁰⁷ Mesela bkz.: Bakara (2) 271, Maide (5), 14, 48; En’am (6), 159.

³⁰⁸ Yunus (10), 23.

³⁰⁹ Kehf (18), 91.

³¹⁰ Neml (27), 7.

“İki yüzlüler, kalblerinde olanı haber verecek bir surenin inmesinden çekiniyorlar. De ki: “Alay edin bakalım, Allah çekindiğiniz şeyi ortaya koyacaktır.”³¹¹

Nebe’ kelimesi ise, haber, bir yerden çıkmak, birisiyle sözlü iletişimde bulunmak³¹² gibi anlamlara gelmektedir.

Bazı lügatçilere göre “nebe” kelimesi, “haber” manasında kullanılmakta ise de, önem ifade etmesi, kesin bilgi aktarması ve zann-ı ğalib mahiyetinden dolayı “haber” kavramından farklıdır.³¹³

Kur’an-ı Kerim’de “nebe” kelimesi değişik türevleriyle birlikte bir çok yerde geçmektedir.³¹⁴ Kur’an’da ele alınış şekliyle kelimedeki şu hususlar dikkat çekmektedir.

1. Nebe’ belirli bir gayeyi tahakkuk ettirmeye yönelik olarak önemli meseleler üzerinde yoğunlaşan özlü bilgilerdir.

2. Nebe’ kaynağından başka kimsenin bilmediği haberlerin izharıdır.

3. Nebe’; geçmişle ilgili bilinmeyen haberler, toplumun önem atfettiği konularla ilgili haberler, şüpheden âri kesin haberlerle ilgilidir.

4. Nebe’de diğer haberler gibi değerini kaynağından alır. Dolayısıyla vahye dayalı haberler hak ve doğrudur.

5. Haberlerin taşıyıcıları, haberin önemini belirtmek için bazı alametler korurlar. Haberden önce verilen zil sesinin habere dikkat çekmesi bu hususa verilebilecek bir örnektir. Bu meyanda Kur’an-ı Kerim, haberlerin önemine dikkat

³¹¹ Tevbe (9), 64: Türkmen; İletişim Hukuku, s.303-306.

³¹² İbn Manzûr, Lisânü’l Arab, I, 162.

³¹³ Zebidi, Muhammed Murteza el-Huseyni; Tâcu’l Arûs Min Cevahir’il Kamûs, Kuveyt, 1965, I, 443.

³¹⁴ Mesela bkz: Maide (5), 27; Neb’e (98), 1-2; Neml (27), 22; Tahrim (98), 3; Kasas (53), 3; Sad (89), 21, 67; Teğabun (101), 5; En’am (29), 67.

çekmek için dikkat çekici tekniklerden sayılan soru sorma, kasem ve te'kid gibi ifadelerden yararlanır:

*“Allah katında bundan daha kötü bir karşılığın bulunduğunu size haber vereyim mi?” de.*³¹⁵

*“Canları boğarcasına şiddetle çekip alanlara and olsun. Canları kolaylıkla alanlara and olsun. Yüzüp yüzüp gidenlere and olsun. Yarıştıkça yarışan ve işleri yöneten meleklerle and olsun (ki kıyamet kopacaktır.)”*³¹⁶

6. Kur'an-ı Kerim, fasıkların, münafıkların ve diğer islam düşmanlarının verdiği bazı haberlerin çarpıtılmış olabileceğine işaret ederek bu tür haberler karşısında dikkatli olmamızı istemektedir. Bunun en güzel örneği Hz.Süleyman'ın Sebe' Melikesi'yle ilgili Hûdhud tarafınan getirilen haber karşısında aldığı tavidir: *“Süleyman şöyle söyledi: “Doğrumu söylüyorsun, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız.”*³¹⁷

Nebe' ile aynı kökten türeyen Nebiy kelimesi de, Allah'ın kendisine vahyettiği şeyleri olduğu gibi en ince teferruatına kadar belleyip milletine aktaran peygamberlere isim olmuştur.³¹⁸

“Kıssa”, lügatte, geçmişteki olayları dile getirmek, insanların unuttukları bazı olayları, ibret için onlara yeniden hatırlatmak ve anlatmak anlamındadır.³¹⁹

Kur'an-ı Kerim, geçmiş ümmetlerin başlarından geçen ibretâmiz olayları, “kasas” olarak isimlendirmekte ve bir çok yerde bu olayları anlatmaktadır. Anlatılan olaylar, genellikle peygamberlerin tevhid mücadelesi etrafında gelişmekte ve kavimlerin peygamberlerine karşı aldıkları tavırlardan bahsetmektedir.³²⁰

³¹⁵ Maide (5). 60.

³¹⁶ Naziât (79). 1-5.

³¹⁷ Neml (27), 27.

³¹⁸ İzutsu; Kur'an'da Allah ve İnsan; s.171.

³¹⁹ İbn Manzûr. Lis. Arabi, VII. 74. vd.

³²⁰ Türkmen; İletişim Hukuku, s.252.

“Elçilerin haberlerinden, senin kalbini sağlamlatacak her şeyi sana anlatıyoruz...”³²¹

“Böylece sana geçmişlerin haberlerinden bir miktar anlatıyoruz...”³²²

Kur'an'da anlatılan kıssaların tümü doğruluk ve hakikata dayanır. En ufak bir vehm, hayal ve yalan ihtimali taşımazlar.³²³

7. Kitap-Sahife Kavramları

Kitap, yazmak, yazı ile harfleri birbirine eklemek cem etmek demektir. Bir şeyi farz kılmak, vasiyet etmek anlamlarına gelir. Değişik kalıplarda kullanılarak, birine yazı öğretmek, yazı yazmak, başkasına yazdırmak gibi manalarını da ifade eder.³²⁴

Kitap kelimesi Kur'an-ı Kerim'de yukarıda geçen manalarda kullanıldığı gibi yazılı sahife anlamında da kullanılmaktadır.³²⁵

İletişimde, yazı yardımıyla ulaşılan gelişme, belge saklayabilme gerekçesiyle birlikte “Kitab” düşüncesini doğurmuştur. Dünyada, ilk kitapların din kitapları olduğu tarihi bir gerçektir.³²⁶

“Sahife” kelimesi de “Sayfa”, “Kitap” ve “Gazete” anlamlarına gelmektedir. “Mushaf”, sahifelerden ibaret kitaptır ki, Kur'an'ı Kerim için de kullanılır. Çoğulu “Mesâhif” dir.³²⁷

“Sahife” kavramı, “suhuf” çoğulu ise Kur'an'da kitaplar, sahifeler, defterler anlamında 7 ayette geçmektedir:

³²¹ Hud (11). 120.

³²² Taha (20). 99.

³²³ el-Hatib. Abdülkerim: El-Kasasul-Kur'anî fi Mantûkîhî ve Mefhûmihi. Beyrut. 1975. 2.Baskı. s.38-40.

³²⁴ el-İsfehâni. Müfredat. s.699.4

³²⁵ mesela bkz.: Nisa (4). 53.

³²⁶ Çapman, Nedim: Kitle Haberleşmesi, İzmir, 1970, s.72.

³²⁷ Firuzâbâdi. el-Kamusul-Muhit, IV, 21.

“Rabbinden bize bir mucize getirseydi ya” derler. Onlara önceki kitaplarda bulunan belgeler gelmedi mi?”³²⁸

“O, kutsal kılınmış, yüceltilmiş, arınmış sahifeler üzerindedir.”³²⁹

8. Kelam-Kavl-Hadis Kavramları

Sözlü iletişimde sıkça kullandığımız “söz söyleme” “konuşma” gibi kavramların karşılıkları olan “Kelâm-Kavl-Hadis” mefhumları gerek Kur’an’da ve gerek hadis kaynaklarında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.³³⁰

Kelam, bir şey ifade eden cümle, konuşma anlamına gelir. Aynı kökten gelen “kelime” tek söz ve lafızdır. “Ke-le-me” birine söz söyledi, “Kâ-le-me” biriyle konuştu, “Te-ke-le-me” konuştu; “te-kâ-le-me” birbiriyle konuştular anlamındadır.³³¹

“Kavl” kelimesi de, “söz söylemek, konuşmak” anlamlarına gelir. “Kâve-le” münakaşa etti, “ta-kav-ve-le” yalan söylemek anlamlarındadır.³³²

Bu kavram da Kur’an-i Kerim’de ve Hadisler de bir çok yerde geçmektedir.³³³

“Hadis”, “söz ve haber” anlamlarına gelir. “Had-de-se”, haber verdi demektir. “Ta-had-de-se”, bir şeyden bahsetti, ondan haber verdi anlamındadır.³³⁴

³²⁸ Taha (20), 133.

³²⁹ Abese (80), 13-14. Ayrıca bkz.: Necm (53), 36/37; Tekvir (81), 10; A’la (87), 18-19; Müddesir (74), 52; Beyyine (93), 2.

³³⁰ Mesela bkz.: Bakara (2), 37, 75, 118, 124, 174, 253; Al-i İmran (3), 39, 41, 45, 46, 64, 77; Nisa (4), 46, 164, 171; Maide (5), 13, 41, 110; En’am (6), 34, 111, 115; Arâf (7), 137, 143, 144, 148, 158; Enfâl (8), 7; Tevbe (9), 6. “Söz ve konuşma” kavramlarının Hadis Edebiyatında geçtiği başlıca kaynaklar da şunlardır: Buhari, Cihad, 10; Tefsiru Sure, 2; Tevhid 99; İman, 29; Ebû Davud: Sünne, 16; Tirmizi Cum’a, 21; İbn Mace: Mukaddime 13.

³³¹ İbn Manzûr, XII, 524, vd.

³³² İbn Manzur X1572, vd.

³³³ Mesela bkz.: Bakara (2), 263; Al-i İmran (3), 127; Tûr (52), 33; Hakka (69), 44. Hadislerde; Buhâri, İ’deyn 13/3, Vekâle 40/6, İstikrar 43/4; Müslim: Rada’ 18/47.

³³⁴ İbn Manzur, II, 133.

Bu kavramlar da değişik kullanım biçimleriyle Kur'an'da ve Hadiste geçmektedirler.*

9. Teâruf Kavramı

Bu kavram, tanışmak, bilmek anlamlarına gelir. "Ta'rif" ise bildirmek, öğretmek demektir.³³⁵

Bu kavram Kur'an-ı Kerim'de yukarıdaki anlamlarıyla geçmektedir: "...Hepsini mahşere sevkedeceği gün aralarında tanışacaklardır."

*"Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle, bir dişiden yarattık, hem de sizi şa'b şa'b, kabile kabile yaptık ki tanışasınız!..."*³³⁶

10. Beyân Kavramı

Birşeyi açığa çıkarma, açıklamak anlamında olan bu kelime sözlü ifadeden daha kapsamlıdır. Çünkü bir şeyi sözle açıklamak konuşma yeteneğine sahip olan insanla sınırlıdır. Ama beyân, sözlü, yazılı ve işâretle olabildiği gibi lisân-ı hal ile de gerçekleşebilmektedir.³³⁷

Beyan kavramı çeşitli türevleriyle Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir. *"İndirdiğimiz beyyinâtu ve hidâyet kaynağı olan âyetleri insanlar için biz kitapta beyan ettikten sonra gizleyenler, muhakkak ki onlara Allah lanet eder, lânet şanında olanlar da lanet eder."**

11. Ezân Kavramı

Lügatte bildirmek ve haber vermek anlamlarına gelmektedir.³³⁸ Kurtubi (Vef. 671/1272) ezanın bu tanımı üzerinde icmâ hasil olduğunu belirtmektedir.³³⁹

* Mesela bkz: Bakara (2), 76; Nisa (4), 42.78.87.140; En'am (6), 68

³³⁵ İbn Manzur; Lisânü'l Arab, IX, 237.

³³⁶ Hucurat (49), 13.

³³⁷ İsfehâni, Rağîb; Müfredat, s.157.

* Bakara (2), 159.

³³⁸ Cevheri, es-Sihah, Ezan Mad. V. 2068.

³³⁹ Kurtubi, Camii, XIII, 326.

Fıkıhta da ezan, namaz vaktini bildiren bir ilan ve ihbar olarak tanımlanmaktadır.³⁴⁰

Kur'an-ı kerim'de ezan kelimesi değişik türevleriyle geçmektedir:

“Hacc-ı ekber gününde Allah ve Resûlünden insanlara bir bildiridir: Allah ve Resulü müşriklerden uzaktır...”³⁴¹

Bu ayetteki manası ile ezân, Allah ve Resulünün müşriklerden beri olduklarının ilanı ve ihbarıdır. Bu ilanın “Nahr gününde” yapıldığı rivayet edilmektedir.³⁴²

“(Yusuf) onların yükünü hazırladığı zaman maşrabayı kardeşinin yükü içine koydu! (Kafile hareket ettikten) sonra bir tellal: Ey kafile! Siz hırsıssınız! diye seslendi.”³⁴³

Bu ayetteki çağrı, ilan ve haberle seslenmek ve nida etmek anlamındadır.³⁴⁴

“Hatırlayın ki Rabbiniz size: Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) arttıracam ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir! diye bildirmişti.”

Sözü geçen hususlar açık ve belîğ bir şekilde haber verilmiştir; bu açık bildiriyle her türlü şüphe zail olur ve ortaya sadece hakikat çıkar.³⁴⁵

Ezanın lügat manasını ve yukarıda geçen ayetlerdeki kullanımlarını dikkate alarak meseleyi iletişim açısından değerlendirdiğimizde ezanda iletişimin bütün unsurlarını görebiliriz:

Kaynak : Müezzin,
Kanal : Ses ve sesi ileten araçlar.

³⁴⁰ Bilmen; Ömer Nasûhi; Büyük İslam İlmihâli, s.133.

³⁴¹ Tevbe (9), 3.

³⁴² Kurtubi, VIII, 69.

³⁴³ Yusuf (12), 70.

³⁴⁴ Razi, Fahrüddin Muhammed İbn Ömer. et-Tefsiru'l-Kebir. XIX. 178.

³⁴⁵ Razi, et-Tefsiru'l-Kebir. XIX. 85.

Alıcı : Ezanın kendilerine ulaştığı toplum
Tepki : Muhataplarının işittikleri ezana karşılık gösterdikleri olumlu ya da olumsuz cevap şeklinde gelişmektedir.³⁴⁶

12. Şâyia ve İzâ'e Kavramları

Şâyia, hızlı yayılma ve çoğalma manalarına gelmektedir. Mesela bir kişinin saçında beyazların çoğaldığını ifade etmek için (Şâe's-Şeybû) denir. Aynı şekilde "haber yayıldı, dağıldı" anlamlarında da kullanılır. Yayılmış haberlere "şâyia" denilmektedir.³⁴⁷

Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen meşhur ifk hadisesiyle ilgili olarak Hz. Aişe hakkında münafıkların ortaya sürdüğü dedikodular için şâyia ifdesi kullanılmaktadır:

*"İnananlar arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da Ahirette de çetin bir ceza vardır. Allah bilir siz bilmezsiniz."*³⁴⁸

Bu ayetten hareketle şâyia ile ilgili olarak şunları söylemek mümkündür:

1. Şâyia kamuoyunda belli bir tesir meydana getirmek için ortaya atılmış aslı astarı olmayan haberlerdir.
2. Şâyianın kaynağı pek bilinmez. Toplumun genelini ilgilendiren ve hakikati gizli olan konular hakkında ortaya atılırlar.
3. İfk hadisesinde olduğu gibi toplumun şâyiaların yayılmasına karşı temkinli olması gerekir.
4. Bütün şâyialar zararlı omamakla beraber, tabiatı gereği kaynağı bilinmeyen ve hakikati olmayan haberlerin reddedilmesi gerekir.³⁴⁹

³⁴⁶ Galveş; el-İ'lâm fi'l Kur'an, I, 43.

³⁴⁷ İbn Manzur. Lisanu'l Arab, VIII. 191.

³⁴⁸ Nur (24), 19.

³⁴⁹ Galveş; el-İ'lâm fi'l Kur'an, s.53-54.

Günümüzde özellikle magazin haber olarak yayımlanan bir çok haberde yukarıda değinilen türden şayialara rastlamak mümkündür.

“İza’e” kelimesi de yayılma ve intişar manalarına gelmektedir. “Bir şey yayıldı” veya “haber yayıldı” derken bu fil kullanılmaktadır. Aynı kökten gelen ezâ’e de bir şeyi ifşa etti, izhar etti ve onu insanlar içinde ilan etti anlamındadır.³⁵⁰

Kur’an-ı Kerim’de haberleri yaymakla ilgili olarak bu kavramı kullandığı gibi bir haberi yayarken nelere dikkat edilmesi gerektiğini de beyan etmektedir:

“Kendilerine güven veya korku hususunda bir haber geldiğinde onu yayarlar; halbuki o haberi Peygamber’e veya kendilerinden buyruk sahibi olanlara götürselerdi, onlardan sonuç çıkarmaya kadir olanlar onu bilirdi...”³⁵¹

Bu ayette şu hususlara dikkat çekildiğini söyleyebiliriz:

1. Gerekli tespitleri yapmadan aceleyle haberlerin neşredilmesi çoğunlukla insanı yalancı durumuna düşürür.

2. Münafıklar haberleri Rasulullah’a nisbet ederek yayıp, emniyetle ilgili haberlerle müslüman saflarında gevşeme, korkuyla ilgili haberlerle de yeis ve ümitsizlik meydana getirmek istiyorlardı.

3. Bir konuyla ilgili haberin yayılması, onun ardındaki şeyleri araştırmaya sevkeder. Dolayısıyla gizlenmesi maslahata daha uygun olan şeylerin açığa çıkma tehlikesi doğar.

4. Güvenlikle ilgili haberlerin yayılması karşı cephedekilerin müslümanların savaş hilelerini öğrenmelerine sebep olur.

Bütün bu sebeplerden dolayı Allahu Teala, haberleri yaymadan önce ehliyetli kimselere danışılmasını ve gerekli kiritikler yapıldıktan sonra emir

³⁵⁰ İbn Manzur, Lisanu’l Arabi, XIII, 99.

³⁵¹ Nisa (4), 83.

sahiplerinin izniyle yayılmasını emretmektedir.³⁵² Şunu da belirtmek gerekir ki her mesele haber konusu yapılamaz. Bu kaideye riayet edebilmek için de güvenilirliğin en önemli şartı olan ketumluk özelliğine sahip olmak gerekir.³⁵³

C.Kur'an'da İletişim Alanları

Bilindiği gibi iletişim, karşılıklı olarak bilgi, düşünce, duygu ve etki aktarımı ve iletimidir. Bu tanımı dikkate aldığımızda hiçbir varlık iletişim düzeninin dışında değerlendirilemez. Kainattaki bütün varlıklar evrensel bir iletişim ağının içindedirler. Yüce Allah, zerreden küreye her şeyi tabii bir iletişim düzeni içinde yerleştirmiştir.³⁵⁴

İletişim olgusunu insanla sınırlı olarak düşünmek doğru değildir. Yapılan gözlem ve çalışmaların da ortaya koyduğu gibi tüm canlıların alıcı ve verici iletişim sistemlerine sahip olduğu artık bilinen bir gerçektir.³⁵⁵

Kur'an-ı Kerim, başta Allah-insan iletişimi olmak üzere bütün mevcudatın iletişim düzenine ve boyutlarına önemine uygun bir biçimde değinmiştir.

1-Allah-İnsan İletişimi

Allah ile insan arasında gerçekleşen iletişim iki türdür. Biri sözlüdür, her iki taraf da insan dilini kullanarak meramını anlatır; ikincisi sözsüzdür. Allah tabiat âyetlerini (işâretlerini) insan da bedeninin hareket ve işaretlerini kullanarak meramını anlatır. Her iki halde de muhabereyi Allah başlatır. İnsan Allah'ın hitabına cevap vermek durumundadır.³⁵⁶

a-Sözlü Allah-İnsan İletişimi

Allah-İnsan iletişiminin sözlü olan kısmının Allah'tan insana doğru olan yönü temelde vahye dayalıdır:

³⁵² Ğalveş, el-i'lâm fi'l Kur'an, s.49.

³⁵³ Râzi, et-Tefsir'ul Kebir. X. 204.

³⁵⁴ Türkmen. İletişim Hukuku. s.165.

³⁵⁵ Zıllıoğlu; İ.Nedir?, s.25.

³⁵⁶ İzutsu, Kur'anda Allah ve İnsan: (Çev.S.Ateş), trs., s.26.

*“Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderir; izniyle dilediğini vahyeder. Doğrusu, O yücedir. Hakimdir.”*³⁵⁷

Vahy, Allah Teala'nın beşer ile dilediği bir maksad ve dilediği bir biçimde iletişim kurma ve konuşma çeşitlerinden her birine, özellikle de Peygamber ile konuşma çeşidine verilen isimdir.

Bir başka ifadeyle vahy, Allah'ın istek ve irâdesini kullarına özel bir yolla, gizli ve sür'atlı bir biçimde bildirmesi demektir.³⁵⁸

Vahyin sözlük anlamlarını irdeleyecek olursak, gerçekleşen iletişimin değişik şekillerde olduğunu görürüz:

aa) Vahyin işaret anlamı: “Asıl itibariyle süratli ve gizlice işaret etmek” demektir.³⁵⁹

İşaretle gerçekleşen iletişim sözlü olduğu gibi³⁶⁰, cümle ve terkip olmadan, sadece ses ile veya bazı beden hareketleriyle de olmaktadır: “Zekeriyya-Rabbim! Öyleyse bana bir alamet ver” dedi. Allah: “Senin alâmetin, sağlam ve sıhhatli olduğun halde üç gün üç gece insanlarla konuşmamandır” buyurdu. Zekeriyya bunun üzerine mabedden çıkıp milletine: “Sabah akşam Allah'ı tesbih edin” diye işaretle (evhâ) bulundu.”³⁶¹

ab) Vahyin Kitabet Anlamı:

Mektup veya kitap yazmak, yazı, hat sanatı, harf, şifre ve kitabe/yazıt anlamlarıyla da kullanılmaktadır.³⁶²

³⁵⁷ Şûra (42), 51.

³⁵⁸ el-İsfehani. Müfredat. (Vhy mad.): İbn Manzûr. Lisanu'l Arab. XV, 379 vd.

³⁵⁹ Firuzabâd: Kamus. (Vhy mad.): İbn Manzûr; Lisanu'l Arab. XV, 382.

³⁶⁰ En'am (6), 112.

³⁶¹ Meryem (19), 10-11.

³⁶² İbn Manzûr, Lisanu'l Arabi. XV. 379 vd.; Duman, M.Zeki; Vahiy Gerçeği, Ankara, 1997, 1.Bas, s.20.

ac) Vahyin Risalet Anlamı:

Bir adam, güvendiği bir aracı ile bir başkasına herhangi bir mesaj gönderdiğinde “evha’r-Rasulu” denilmektedir.³⁶³

Kur’an-ı Kerim’de, Peygambere gelen vahyin bu türüne değinilmektedir:

*“Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde arkasında konuşur, yahut bir elçi gönderir; izniyle, dilediğini vahyeder.”*³⁶⁴

Ayet-i Kerime’de işaret edildiği gibi elçi vasıtasıyla gönderilen vahiy iki şekilde gerçekleşmektedir:

1-Allah’ın Vahiy Emni Cebrail (a.s) vasıtasıyla Peygamberlere vahyi.

2-Peygamberler vasıtasıyla özel şahsiyetlere vahyi.³⁶⁵

ad) Vahyin İlham Anlamı

İlham kelimesinin bir şeyi yalayıp sömürmek manasına gelen “iltiham”dan türetildiği söylenmektedir. “Çocuk, annesinin memesindeki sütü emdi” cümlesinde iltiham bu manada kullanılmıştır. “Süratli koşan ata da yolu yalayıp yutan” anlamında “feresu lehim” tabir olunur.

İlham etmek, aynı zamanda bir şeyi akla/zihne koymak demektir. Bir kimse tarafından akla getirilen düşünce ve manaya da ilham adı verilmektedir.³⁶⁶

Terim olarak da ilham, Allahu Teala’nın bazı seçkin kullarının kalbine indirdiği doğru görüş ve bilgi; akla gelen fikir ve mana demektir.³⁶⁷

*“Nefse kötüsünü de iyisini de ilham edene yemin olsun ki”*³⁶⁸ ayetinde geçen ilham bu manadadır.

³⁶³ İbn-Manzur: Lisanu’l Arab, XV. 380.

³⁶⁴ Şura (42), 51.

³⁶⁵ Duman, M.Zeki. Vahiy Gerçeği, s.24.

³⁶⁶ İbn Manzur, Lisanu’l Arabi, XII. 554.

³⁶⁷ İbn Manzur, Lisanu’l Arabi, XII. 555.

³⁶⁸ Şems (90), 8.

Vahyin sözsüz kısmını ifade eden ilham da iki kısma ayrılır:

1- İnsan zihnine bilgi ve düşünceyi koymak anlamındadır. İlham: “Allah’ın dilediği şeyi, bir aracı kullanmadan, doğrudan doğruya insana, kendine has bir üslubla bildirmesi demektir.

Ancak bu bildirim herhangi bir dil kullanmadan, fakat şahsın anlayabileceği bir tarzda yapılır.³⁶⁹

2-Teshir anlamında ilham: Teshir, eşyayı, ilham edildiği mana ve maksada uygun biçimde yaratmak; yaratılış maksadını muhtevası içerisine koymak anlamındadır. Bu şekildeki ilham, birini istesin veya istemesin (Kahren), bir maksûda/garaza yönlendirmek demektir ki, o anda sevkedilen o varlık, yöneltildiği maksad için iş yapmaya hazır ve müsaid hale gelir ve işlevini sürdürür.³⁷⁰

“Rabbin bal arısına: “Dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva edin; sonra her çeşit üründen ye; sonra da Rabbinin işleme için gösterdiği yollardan yürü” diye öğretti. Karınlarından insanlara şifa olan çeşitli renklerde bal çıkar. Düşünen bir millet için bunda ibret vardır.”³⁷¹

Allah’ın arıya vahyi, ona ilhamı, verdiği iç güdüdür. İmam Fahreddin Râzi, arıya verilen bu iç güdünün belirtilerini birkaç madde ile açıklamaktadır:

1) Arı dalağını eşit kenarlı altıgen gözcükler şeklinde yapar. Birbirine eşit bu gözcükler o kadar mükemmeldir ki insanın bunu cetvelsiz, pergelsiz yapması mümkün değildir.

2) Şayet bunlar altıgen değilde başka geometrik biçimde olsaydı, gözcükler arasında işe yaramaz boşluklar kalacaktı. Altıgen olduğundan gözcükler arasında hiç boşluk yoktur.

³⁶⁹ Kasas (28), 7; Duman; Vahiy Gerçeği, s.32.

³⁷⁰ İbn Manzur, Lisanu’l Arabi, IV. 353, 354; Duman, Vahiy Gerçeği, s.33.

³⁷¹ Nahl (16), 68,69.

3) Arılar arasında bir başkan vardır. Vücutça ötekilerinden büyük olan başkan diğerlerine hükmeder. Uçup konarlarken diğerleri, başkana tabi olurlar.

a) Arılar yuvadan topluca giderler. Arı sahipleri, arıları eski yuvalarına döndürmek için tanbur ve diğer müzik aletleri çalar, bağırıp çağırır, şarkı söylerler. Bu ses ve şarkılarla arıları yuvalarına döndürebilirler. Böyle müzikten anlayıp, yuvasına dönmesi de arıya verilen özelliklerdendir. İşte hayvandaki zekayı gösteren bu acaip özellikler, Allah'ın ona verdiği içgüdü ile olur. Bu içgüdü vahye benzediğinden “Rabbin, arıya vahyetti” buyrulmuştur.³⁷²

ae) Vahyin Gizli Söz (Kelam) Anlamı:

Birine gizlice ve süratli bir şekilde bir söz söylemek; kulağına hafifçe fısıldamak; biri ile üçüncü kişinin anlayamayacağı bir dille konuşmak. Bu konuşma açık da olabilir, gizli de; şifreli söz söylemek gibi...³⁷³

Allah-İnsan iletişiminin temelini teşkil eden Allah'ın peygamberlerle konuşması. Kur'an'daki ifadesi ile “perde gerisinden ve görünmeksizin” (Şura (42) 51) olmuştur.³⁷⁴

af)Emretmek Anlamı:

Vahyin bu anlamına şu ayet güzel bir misaldir: “İşte o gün yer, Rabbinin emri ile bütün haberlerini anlatır.”³⁷⁵

ag) Vahyin Vesvese Anlamı: Kur'an'da ins ve cin şeytanlarının, insan zihnini bulandırmak maksadıyla onlara verdikleri vesveseler ile kendi aralarındaki şeytanlıkları ve kötülükleri birbirlerine fısıldamalarına vahy kavramı içinde yer verilmiştir.³⁷⁶

³⁷² Râzî. Mefatihü'l-Ğayb. XX. 68.

³⁷³ İbn Manzur. Lisânü'l Arabî. XV. 379, v.d.

³⁷⁴ Duman: Vahiy Gerçeği. s.34-35: Bu konuyla ilgili mesela bkz: Nisa (4), 164; Meryem (19) 52; Bakara (2), 253; Taha (20), 11-24.

³⁷⁵ Zilzal (99), 4-5.

³⁷⁶ Duman, Vahiy Gerçeği, s.37.

“Doğrusu şeytanlar sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar.”³⁷⁷

ah) Vahyin Sadık ve Salih Rüya Anlamı:

Hız Peygamber (a.s) bir hadisinde, salih ve sadık rüyanın da, vahyin bir çeşidi olarak baki kaldığına işaret etmiştir: “(Peygamberlere) vahiy sona erdi. Fakat mübeşşirat olarak mü’minlerin salih rüyası -ilham, teshir ve menam- bâki kalmıştır.”³⁷⁸

Vahiy kavramı hem sözlük ve istilahi anlamlarıyla hem de Kur’an-ı Kerim’deki kullanım alanlarıyla Allah’ın bütün varlıklarla olan iletişimini karşılayan bir kelime olmakla beraber anlamında belli oranda tashis yoluna gidilerek Allah-insan iletişimi için kullanılmaktadır.³⁷⁹

Yapılan sözlük ve istilahi tariflerden hareket ederek vahiy vasıtasıyla gerçekleşen haberleşmeyle ilgili olarak dikkat çeken bazı hususları belirtmede fayda vardır. Herşeyden önce vahiy olayının vukubulması için iki tarafın bulunması gerekmektedir. Bu taraflara A ve B diyelim. Burada vahye kaynaklık eden A aktif hareket eder (A→B), bu hareket, A’nın istek ve düşüncesinin, bazı işaretlerle B’ye naklinden ibarettir. B sadece alıcı durumundadır ve A’ya yönelik bir cevap vermesi söz konusu değildir. Yani haberleşme, tamamen tek yönlüdür.³⁸⁰

Vahiyle yapılan haberleşmede hem sözlü hem de sözsüz işaretlerin kullanıldığını görmekteyiz.

Bu tür haberleşmenin önemli bir diğer özelliği de gizemli olmasıdır. A ile B arasındaki konuşma tamamen özeldir. A, kendisini açıkça B ye tanıtır ama yalnız B ye. İkisi arasında mükemmel bir haberleşme olmasına rağmen dışarıdan bir şahsın haberleşmenin muhtevasını anlaması mümkün değildir.³⁸¹ Haberleşmeyi

³⁷⁷ En’am (6), 121. Ayrıca bkz: En’am (6), 112.

³⁷⁸ Buhari, Ta’bir, 5. (Krş. İbn Manzûr. Lisan’l Arab, XV, 381.

³⁷⁹ Duman; Vahiy Gerçeği, s.20.

³⁸⁰ İzutsu; Kur’an’da Allah ve İnsan, s.147-148.

³⁸¹ İzutsu; Kur’an’da Allah ve İnsan, s.148.

gerçekleştiren her iki taraf adeta kendileri dışında birilerinin çözebilmesi muhal olan şifreler kullanmaktadırlar.

Esas itibarıyla bir konuşma hareketi olan vahiy bazı özelliklerinden dolayı kelam alanının özel bir bölümü sayılmaktadır.

Vahiy ayırıcı kılan bu özellikler şunlardır:

Normalde karşılıklı konuşmada A ve B'nin ortak anlaşabilecekleri bir dil kullanmaları gerekmektedir. Böyle olmadığı takdirde ya A, B'nin dilini kullanır, ya da her ikisi tarafından anlaşılabilir yabancı bir dil kullanılır. Kur'an vahyinde Allah (A), Muhammed'e (B) onun dili olan Arapça ile konuşmaktadır

Diğer bir husus da şudur: Karşılıklı konuşmada diyalog içindeki tarafların aynı kategoriye mensup, aynı düzeyde varlıklar olmaları gerekir. Fakat vahiy halinde-ki vahyin gerçek özelliği burada başlar- bu ana kural bozulur. Çünkü vahiyde iletişim kuran Allah ve insan birbirinden tamamen farklı varlıklardır, yatay olarak aynı düzeydeki varlıklar değildir. Aralarındaki ilişki dikeydir: A yukarıdadır, en yüksek varlık düzeyini temsil eder. B ise aşağıdadır, aşağı bir varlık düzeyini temsil eder.

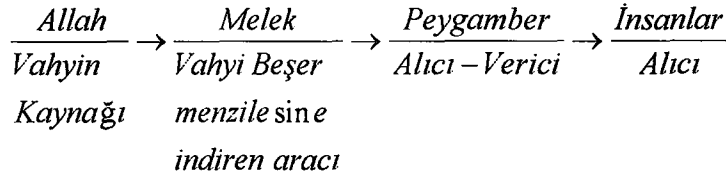
Bu ontolojik uyumsuzluğa rağmen A ile B arasında lisani bir anlaşmanın olabilmesi için ya A da veya B de olağanüstü bir şey vukubulmaktadır.

Kirmani (Vef. 852/1449), bunun için iki yolun da mümkün olabileceğini söylemektedir; ya dinleyici (B), konuşan (A)'ın galip etkisiyle derin bir kişisel değişikliğe uğrar, ya da konuşan aşağı inip bir parça dinleyicinin sıfatlarına bürünür.

Hadis-i şerifte görüldüğü üzere Hz.Muhammed'in zil sesi ve arı uğultusu gibi acı sesler işittiği vahiy çeşidi, vahyin birinci kategorisine, Cebraile gördüğü vahiy çeşidi ise vahyin ikinci kategorisine aittir.³⁸²

³⁸² el-Kirmâni; Şerhu'l Buhâri I. Kahire, 1939, s.28; Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s.156-157.

Vahiyle ilgili olarak Şu hususu da gözden kaçırmamak gerekir: Allah ile Peygamber arasındaki vahiy (sözlü iletişim)de asıl hedef, mesajı insanlara iletmektir. Bir başka deyişle, Peygamber, Allah'ın sözlerinin bir bakıma vericisi olmaktadır. İŞte bu durumda diyebiliriz ki, Kur'an Vahiyi, 4 ŐahıŐlı bir iletişim kavramıdır: Allah-Melek-Peygamber (re'sen seçilmiş tebliğci insan)-insanlar.³⁸³

Vahyin İletişim Düzeni³⁸⁴

Allah ile insan arasında gerçekleşen iletişim çift taraflı olup, Allah'tan insana doğru olan sözlü konuşma vahiy Şeklinde gerçekleşirken, insandan Allah'a doğru olan sözlü konuşma ise dua Şeklinde gerçekleşmektedir: Dua, insan kalbinin Allah ile konuşması, O'nun nimetini ve yardımını istemesidir. Vahiye yukardan aşağı bir haberleşme olurken, dua da ise aŐađıdan yukarı (kuldan Allah'a) doğru bir sözlü haberleşme meydana gelmektedir.³⁸⁵

Vahiy ve Duanın İletişim Őeması³⁸⁶

Vahiye, insandan beklenen 'tasdik' veya 'tekzib' cevaplarından birisi gerçekleştiği gibi, duada da, insan tarafından Allah'tan beklenen bir cevap vardır. Kur'an, bunu "isticâbe" diye adlandırmıŐtır ki "cevap verme", "cevaba hazır olma" demektir.³⁸⁷

³⁸³ Türkmen, İletişim Hukuku, s.182.

³⁸⁴ Türkmen, İletişim Hukuku, s.182.

³⁸⁵ İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s.139.

³⁸⁶ İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s.182.

³⁸⁷ İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s.184.

Kur'an-ı Kerim'de, yukarıda ana hatlarıyla belirttiğimiz Allah-İnsan iletişiminin birçok örneğine rastlamak mümkündür. Söz konusu ayetlerde Allah-İnsan ilişkisinin samimi ve sıcak bir diyaloga dayandığını görmekteyiz:

“Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakıным. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansılar ki doğru yolu bulalar.”³⁸⁸

“İmran'ın karısı şöyle demişti: “Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz (niyazımı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin.”

“Onu doğurunca, Allah ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi.”³⁸⁹

Zekeriyya: Rabbim! dedi, bana ihtiyarlık gelip çattığına, üstelik karım da kısır olduğuna göre benim nasıl oğlum olabilir? Allah şöyle buyurdu: İşte böyledir, Allah dilediğini yapar.

Zekeriyya Rabbim! (Oğlum olacağına dair) bana bir alamet göster, dedi. Allah buyurdu ki: Senin için alamet, insanlara üç gün işaretten başka söz söylememendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.”³⁹⁰

“Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tur'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca “Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!” dedi. (Rabbi): “Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!” buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti. Musa da

³⁸⁸ Bakara (2), 186.

³⁸⁹ Al-i İmran (3), 35-36.

³⁹⁰ Al-i İmran (3), 40-41.

*baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim.*³⁹¹

Zikrettiğimiz ayetlerde Yüce Allah'ın kullarına ne kadar yakın olduğunu ve onların dualarına en güzel şekilde icabet ettiğini ayetlerde geçen ifade tarzlarından anlamak mümkündür. Aynı zamanda Allah ile kul arasındaki pürüzsüz iletişim için de bu ayetler güzel birer örnektir.

b) Sözsüz Allah-İnsan İletişimi

Söze dayanmayan Allah-İnsan iletişimde, Allah (c.c) mesajlarını kevnî ayetler aracılığıyla insana sunar. Kur'an'a göre bütün eşya, aslında Allah'ın birer ayetidir ve bu ayetler bütün insanlığa hitab eder. Ayrıca akıllı olan herkes, bu kevnî ayetlerin sembolik mahiyetlerini düşünerek verilmek istenen mesajı alabilir.

Kevnî ayetler, sözlü ayetlerin aksine; hiçbir aracıya gerek olmadan herkese doğrudan doğruya hitab eder. Bütün insanlar, bu ilahi ayetlerin kuşattığı bir alemde yaşadıklarından kendi akli melekelerini kullanmak suretiyle iletilmek istenen mesajları kavrayabilirler.³⁹²

Kur'an-ı Kerim varlık ve kainatın tümünü bir ayetler topluluğu olarak sunmaktadır. Bu ayetlerin insanı kuşatan dünyada yer alanlarına, Kur'an âfâkî ayetler, insanın iç dünyasında yer alanlarına da enfûsî ayetler demektir.³⁹³ Bu ayetlerden bahseden Kur'ani ifadeler, ayetlerin asıl hedefinin insanları, tüm kainatı yaratan Yüce Allah'ın kudretini kavramak ve O'nun kendilerine yüklediği sorumlulukları anlamak olduğuna dikkat çekmektedir.

Kur'an'ın bu husustaki ifadelerine göre herşey birer ayettir; peygamberler, gökler, yeryüzü, gece gündüz, diller, renkler, tarihsel kalıntılar, böcekler, fosiller,

³⁹¹ A'raf (7), 143. Ayrıca bkz.: Al-i İmran (3), 47; Nisa (4), 163, 164, 165; Enfal (8), 24; Kasas (28), 7.

³⁹² İzutsu. Kur'an'da Allah ve İnsan, s.128.

³⁹³ Mesela bkz.: İmran (2), 190; Zâriyat (51), 20-21; Fussilet (41), 53.

gözyaşı, keder, sevinç, rüzgar, yağmur, doğum, ölüm, sevgi, nefret vs. hep birer ayettir ve hepsinin incelenmesi insanın vazife alanına girmektedir.³⁹⁴

*“Biz, göğü, yeri ve bunlar arasında bulunanları eğlence için yaratmadık.”*³⁹⁵

*“Onun ayetlerinden biri, sizi topraktan yaratmasıdır.”*³⁹⁶

*“Onun ayetlerinden biri de, göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin ayrı ayrı olmasıdır. Şüphesiz bunda, bilenler için ibretler vardır.”*³⁹⁷

Söze dayanmayan Allah-İnsan iletişimde insandan Allah’a doğru sunulan mesajlar genellikle beden diliyle ifade edilen ibadetler çerçevesinde şekillenmektedir.

Mesela, namaz, oruç, hacc ve infak gibi ibadetlerin tümü insanın yüce Allah’ın huzurunda duyduğu derin huşû’nun şeklen ve davranışlarla birer ifadesidir.

Çoğu zaman insan, Allah’a iletmek istediği meramını sözlü ifadelerle beraber beden dilini de kullanarak dile getirir.

Dua ederken ellerini açıp yalvarma pozisyonuna girmesi, ağlayıp gözyaşı dökmesi, içten ve samimi bir sesle dua etmesi, namazda ölçülü bir ses tonuyla kıraatte bulunması v.s. davranışlar kulun Allah’a arz etmek istediği mesajların fiili ifadeleri olarak dikkat çekmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de insanların Allah’a ve onun mesajlarına karşı takındıkları olumlu ve olumsuz tavırlardan bahsedilirken onların beden dillerine işaret edilmektedir:

*“...Onları rüküa varırken, secde ederken, Allah’tan lütuf ve hoşmutluk dilerken görürsün. Onlar yüzlerindeki secde izi ile tanınırlar...”*³⁹⁸

³⁹⁴ Öztürk: Temel Kavramlar, s.45-46.

³⁹⁵ Enbiya (21), 16.

³⁹⁶ Rûm (30), 20.

³⁹⁷ Rum (30), 22. Ayrıca bkz.: Rum (30), 24,25; Fussilet (41), 37, 39; Tark (86), 5-7; Ğaşiye (88), 17-20.

³⁹⁸ Fetih (48), 29.

*“Onlara ayetlerimiz apaçık olarak okunduğu zaman, inkar edenlerin yüzlerinden inkarlarını anlarsın. Neredeyse, kendilerine ayetlerimizi okuyanlara saldıracaklar...”*³⁹⁹

Burada mü'minlerin ibadet ve taatlerinin, yüzlerini nurlandıracağı, kendilerine yüksek ahlak ve karakter kazandıracağı belirtilmektedir. Özellikle namazın yüzü nurlandıran ve güzelleştiren bir ibadet olduğu yaygın bir kanaattir. Biri “İyilik kalbde nur, yüzde ışık, rızıkta genişlik, gönüllerde sevgi meydana getirir” demiştir. İçteki düşüncelerin izi, yüzde belli olur.⁴⁰⁰ İbn Ömer'in: “Allah ile içini düzgün yapanın Allah, dışını düzeltir.” dediği rivayet edilir.⁴⁰¹

Kâfirlere gelince, onların da inkârcılıkları yüzlerinden okunur. Mesela, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğu zaman takındıkları inkarcı tavırlarını yüzlerinin aldığı şekilden anlamak mümkündür. Kendilerine ayetleri okuyan kimseye kızgınlıklarından ve öfkelerinden dolayı saldıracakmış gibi bakarlar.⁴⁰²

Hiç şüphesiz insanların sözsüz ifadeleri bir takım şekli ibadetlerden ve bir anlık ortaya koydukları tavırlardan ibaret değildir; Yaşam tarzları, örf-adetleri, medeniyetleri, kültürleri v.s. insanların ortaya koydukları herşey bir anlamda kendilerini ifade eden birer lisân-ı hâldir.

Mesela insanın varolduğu günden beri içinde yaşadığı fiziki çevreyle ilgili gerçekleştirdiği yapılanmalarda, mekan'a verdiği biçimlerde onun hayatı algılaması/anlamlandırmasının etkisi çok açıktır. Çünkü her kültürün insan-mekan ilişkisini düzenleyen ve onun tarihini, dini inanişini ve felsefe anlayışını, sosyal, ekonomik yapısını, bilim teknoloji, coğrafi konumunu, estetik beğenilerinin tümünü içeren ve yansıtan sessiz bir dili vardır.

³⁹⁹ Hacc (22), 72.

⁴⁰⁰ Ateş; Çağdaş Tefsir, VIII, 494,495.

⁴⁰¹ İbn Kesir, Tefsir, IV, 205.

⁴⁰² Tabatabâi; el-Mizân, XIV, 408.

Mimari ya da sanat eserleri birer iletişim aracı olurken, bu eserlerde biçim ve içerik çağlara, toplumların kültür ve inanışlarına/değer yargılarına göre değişik görünümler almıştır. Böylece sürekli bir biçimde göstergeler aracılığıyla içerik oluşturulmuş, mimari ve sanat bir dil haline gelmiştir.

Mekân'a biçim verme ile hayatı anlamlandırma (kültür) ve kendini ifade etme ilişkisini, Kur'an ile hayatlarını amlanlandırmış insanların gerçekleştirdiği Vahiy Kültürü/İslam Medeniyetinde de görmemiz mümkündür.

Örnek olarak, eserlerinde mimari yapı elemanlarını büyük ustalıkla bir araya getirerek vahdet'e ulaştıran ve maddeyi adeta zıddına dönüştüren Mimar Sinan'ın yapıtlarına bakılabilir: Bütün yapı unsurlarının merkezi kubbede ifadesini bulduğu Selimiye Camii kubbesinde, büyük hattat Karahisari'nin Tevhid (yani La ilahe illallah) ibâresi ile İhlas suresi hattının bulunması çok anlamlıdır. Burada Kur'ani ifadelerin mimari yapıya kimliğini veren kubbenin "birliği" simgeleyen anlamı ile bir örtüşme vardır; sanki madde ve biçim olan mimariye Kur'ani ifadeler anlam vererek onu bir başka boyuta taşımıştır. Aynı camideki orantılar incelenirse: Kubbeyi taşıyan sekiz ayağın merkezlerinden geçen dairenin çapı 45 arşındır. Kube kenarı zeminden 45 arşın, minare alemleri buradan itibaren 66 arşın yüksekliktedir. Ebced hesabı ile 45 rakamı "Adem", 66 rakamı "Lafza-ı Celal"e tekabül eder. Ayrıca pencerelerin beş kademeli oluşu, İslamın beş şartını, pencerelerin 99 adet oluşu "Esmâ-ül Hüsna'yı, Külliye'nin tümünde 32 kapının oluşu 32 farzı, arka minarelerde altı yolun olması imanın altı şartını simgelemektedir.

Bu durumu bütün camileri kapsayacak bir ifade ile anlatmak istersek: Tek'lik çokluğa, çokluk tek'liğe dönüşüp durmaktadır.⁴⁰³ İşte, mekanlara sinmiş olan bu ruh, Müslüman bir toplumun haline tercümanlık eden, değişik şekillere bürünmüş mücessem ifadelerdir.

⁴⁰³ Daha geniş bilgi için bkz.: Serinsu, A.Nedim, İ. Taşkırıran, Hüseyin; "Kur'anî İfadelerin Mekân'da Kullanımı", Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Kasım, 1997, İst., s.16 v.d.

Kur'an'a göre beden dili bu dünyada insanın mesajlarını iletmesinde önemli bir araç olduğu gibi, kıyamet gününde de bir şekilde fonksiyonlarını icra edecekler ve kişinin durumu hakkında şahitlik edeceklerdir: *“Somunda oraya varınca, kulakları, gözleri ve derileri yaptıkları hakkında onların aleyhinde şahitlik ederler. Derilerine: “Aleyhimizde niçin şahitlik edersiniz?” derler. “Bizi, herşeyi konuşuran Allah konuşurdu. Sizi önce yaratan O'dur ve O'na döndürülüyoruz” cevabını verirler.*”⁴⁰⁴

*“İşte o gün ağızlarını mühürleriz, Bizimle elleri konuşur, ayakları da yaptıklarına şahitlik eder.”*⁴⁰⁵

⁴⁰⁴ Fussilet (41). 20, 21.

⁴⁰⁵ Ya-sin (36). 65.

2- Allah ve Diğer Varlıkların İletişimi

Kur'an-ı Kerim'in bir çok yerde işaret ettiği gibi, bütün varlık aleminin yüce yaratıcıyla iletişim halinde olduğu inkar edilemez bir gerçektir:

"Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: isteyerek veya istemeyerek gelin! dedi. İkisi de "isteyerek geldik" dediler."

"Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti."⁴⁰⁶

"Rabbin bal arasına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylın yollarına gir, diye ilham etti."⁴⁰⁷

"Andolsun, Davud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. "Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin" dedik."⁴⁰⁸

"Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!" dedik."⁴⁰⁹

Görülen o ki, Allah (c.c) ile bütün kainat arasında bir temas ve iletişim vardır. Ancak, ruhun cisimle teması gibi olan bu iletişim, zaman, mekan ve mesafe kayıtlarına bağlı değildir. Nasıl ki, ruh, cismin ne içindedir ne de dışındadır, ne ona yakındır, ne de ondan uzaktır. Ama cismin her zerresiyle teması vardır. Zât-ı Kibriya'nın tüm yaratıklarıyla temas ve iletişimi de bunun gibidir.⁴¹⁰

İnsan dışında kalan hayvanat ve cemâdat âleminin Allah'la olan iletişiminde mesajlarını ve tepkilerini fiili olarak ifade ettiklerini görmekteyiz:

"Allah'ın yarattığı herhangi bir şeyi görmediler mi? Onun gölgeleri, küçülerek ve Allah'a secde ederek sağa sola döner."

⁴⁰⁶ Fussilet (41), 11-12.

⁴⁰⁷ Nahl (16), 68-69.

⁴⁰⁸ Sebe' (34), 10.

⁴⁰⁹ Enbiya (21), 69.

⁴¹⁰ İkbâl; Muhammed, İslamın Ruhu, (Çev:E.A), 1963, s.16.

“Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve melekler, büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler.”⁴¹¹

“Görmez misin ki, göklerde olanlar ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların bir çoğu Allah'a secde ediyor...”⁴¹²

“Göklerde ve yerde bulunanlarla dizi dizi kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi duasını ve tesbihini (öğrenmiş) bilmıştır. Allah, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilir.”⁴¹³

“Göklerde ve yerde bulunan herkes, O'ndan ister. O, her an yaratma halindedir.”⁴¹⁴

“Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün. Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz.”⁴¹⁵

“Gök yarıldığı, Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği zaman. Yer dümdüz edildiği, içinde bulunanları atıp boşalttığı. Ve Rabbi'ni dinleyip O'na hakkıyla itaata mecbur kılındığı vakit (insanoğlu yaptıklarıyla karşılaşır).”⁴¹⁶

Bütün varlık alemini kuşatan bu iletişim sürecinin mahiyeti ve keyfiyeti beşer idraklerini aşan bir durum olduğunu da söylemek gerekir.⁴¹⁷

3-İnsan-İnsan İletişimi

Bilgilerini, düşüncelerini ve duygularını biriktirip, anlamlarında uzlaşmış simgeler aracılığı ile hemcinslerine aktarabilen, konuşma becerisine sahip bir varlık

⁴¹¹ Nahl (16), 48-49.

⁴¹² Hacc (22), 18.

⁴¹³ Rahman (55), 29.

⁴¹⁴ Rahman (55), 29.

⁴¹⁵ Haşr (59), 21.

⁴¹⁶ İnşikâk (84), 1-5.

⁴¹⁷ Türkmen, Ali, İslam İletişim Hukuku, s.185.

olarak da diğer varlıklardan üstün kılınan insan iletişimi⁴¹⁸ değişik boyutlarıyla ele alınması gereken bir konudur.

Herşeyden önce insan, diğer canlılarda olduğu gibi kendisinde yaratılıştan varolan iletişim sistemlerinin yanısıra, doğuştan varolmayan bir simge sistemini geliştirebilme ve öğretme yoluyla kendisinden sonraki kuşaklara aktarabilme yeteneğiyle diğer varlıklardan üstün bir durumdadır.⁴¹⁹ Bu üstünlüğünün temel nedeni de kuşkusuz kendisine verilen akıl ve zekâ sayesinde.

İletişimi temelde konuşmaya dayalı olan insan hem duygularını hem de bilgi ve yaşantılarını, sahip olduğu kanaatleriyle birlikte aktarabilmekte, kısaca öğrenip öğretebilmektedir. Halbuki hayvanların durumuna baktığımızda, bazı türlerde gözlenen iletişim sistemleri çeşitli duyguları dile getirebilecek kadar yetkindir. Ancak bu sistemler hayvanlarda tabii olarak bulunan hasselerdir, öğrenilmez; kalımsal oldukları için de değişmezler. Ayrıca hayvanların bazı şartlandırmalarla tepkisel olarak öğrendikleri bazı davranışları da yavrularına öğretmeleri mümkün değildir.⁴²⁰

İnsanın diğer varlıklardan üstün olduğunu ifade eden Kur'an-ı Kerim, bu üstünlüğün temel sebeplerinden biri olarak insanın eşyaya isim verebilme (simge üretebilme) yeteneğine işaret etmektedir.

“Ve Adem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklere gösterdi, “Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin” dedi. Cevab verdiler “Sen münezzehsin, öğrettiğinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz Sen hem bilensin, hem Hakimsin.” Allah “Ey Adem onlara isimlerini söyle” dedi, Adem isimlerini söyleyince, Allah “Ben gökler ve yerde görünmeyeni biliyorum,

⁴¹⁸ Zılhoğlu: İ.Nedir, s.7.

⁴¹⁹ E.Cassirer. İnsan Üstüne Bir Deneme. (Çev.N.Arat). İst., 1980. s.33-34.

⁴²⁰ Zılhoğlu. İ.Nedir?, s.56.

*sizin açıkladığımızı ve gizlemekte olduğumuzu da bilirim, diye size söylememişmiydim? dedi.*⁴²¹

Esmâ; Bir şeyin alameti, işareti delili olup, bütün lügatler, sıfatlar ve filler şeklinde belirlenmiş lafızlardır ki bunlar o şeyleri zihinde oluştururlar.*

İmam'a göre, esmadan murad eşyanın sıfatları, nitelikleri ve özellikleridir. Çünkü isimler eşyanın mahiyetine delalet eden alâmetlerdir.

Başka bir görüş: Kıyamete dek olmuş ve olacak olan herşeyin ismidir.

Bir görüşe göre :dillerdir.

Bir görüşe göre :melekler

Bir görüşe göre :yıldızlar

Bir görüşe göre :Allahu Teala'nın isimleridir. Alûsi (Vef.1270/1854)'nin tercih ettiği görüş: Ademin seçilmiş olduğu hilafet görevine uygun olarak, her türlü eşyanın basit, karmaşık, cevher veya arazi... ismidir.⁴²²

Esmâ'nın mahiyeti ve öğretim şekli hakkında tefsirlerde uzun tartışmalar nakledilmektedir.⁴²³

Adem'in üstünlüğü, makâlat, mahsusât ve mütehayyilattan olan şeyleri idrak edebilme yetisine sahip olmasıdır. Allah ona bilgiyi, keşfetmeyi ve sanatları ilham etmişti. Dolayısıyla Adem bütün lafızları bildiği gibi bütün manaları da öğrenmişti.⁴²⁴

Üstün bir iletişim yeteneğine sahip olan insan, yaratılışında/fitratında var olan bazı özelliklerinden ve dünyadaki konumundan dolayı başta hemcinsleriyle

⁴²¹ Bakara (2), 31-33.

* İbn Manzur, XIV. 401 vd.

⁴²² Alûsi, Ruhu'l Meâni, I, 224.

⁴²³ Mesela bkz.: İbn Aşûr, et-Tahrir ve't-Tenvir, I, 407. v.d.

⁴²⁴ Cevheri; el-Cevâhir fi Tefsiri'l-Kur'an'il-Kerim, b.y.y, trs. I, 52.

Kur'an-ı Kerim, insanı çevresiyle iletişim içerisinde olmaya iten bir takım tabii ilkelere değinerek insanlar arası iletişimin hem önemine hem de iletişim düzeninin bir takım gerçekleşme şekillerine işaret etmektedir.⁴²⁵

Herşeyden önce insanın tek bir canlıdan yaratılmış olması tabii olarak insanlar arası iletişimi gerektiren bir husustur. Kur'an-ı Kerim, başta akrabalar arası ilişkiler kolmak üzere, toplumsal hayatın bir gereği olarak insanların yaşayacakları bir takım ilişkilerden bahsettiği Nisa suresinin ilk ayetinde tüm insanların tek bir hücreden (Nefisten) yaratılmış olduklarına dikkat çekerek bu doğal iletişimin temel saikine işaret etmektedir.⁴²⁶

Kendisinden halkolunan cevherin birliği insanları birbirine yakınlaştırırken; diğer yandan dillerin ve renklerin farklılığı⁴²⁷, ırkların ve kavimlerin farklılığı⁴²⁸, inanç ve fikirlerin farklılığı⁴²⁹, ekonomik ve sosyal statü farklılığı⁴³⁰ v.s. gibi. Farklılıklar da insanlar arası iletişime bir dinamizm kazandırmakta ve birçok değişik iletişim şekillerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Sünnetullahın tüm kainattaki bir tezahürü olan bu farklılık/diyalektik kanunu diğer varlıklarda olduğu gibi insanların da bir biriyle, çok değişik şekillerde iletişim kurmalarına sebep olmuştur.

İnsanlararası iletişim, kişisel iletişim ve bireylerarası iletişim ve kitle iletişimi olarak, üç kısma ayrılmaktadır.

a) Kişisel İletişim

İnsanın girdiği bütün iletişim süreçlerinde gerçekleştirmek durumunda olduğu ve iç aleminde kendi kendisiyle gerçekleştirdiği bir iletişimdir. İnsanın akli

⁴²⁵ Türkmen. İletişim Hukuku, s.187 v.d.

⁴²⁶ Nisa (4). Bu ayette geçen "nefs" kelimesiyle ilgili açıklama için bkz; Esed; Muhammed; Kur'an Mesajı. (Çev: C. Koytak), İstanbul, 1996. I. Bas. I. 132.

⁴²⁷ Rum (30, 22).

⁴²⁸ Hucurat (49), 13.

⁴²⁹ Maide (5), 48.

⁴³⁰ Zuhruf (43), 32; Nahl (16), 71.

ve hissi olarak yaşadığı, düşünme, hayal kurma, tasavvur etme ve duygulanma, sevinme v.s. süreçler, başkalarıyla iletişim kurarken muhatabına ileteceği mesajı oluşturmak için gerçekleştirdiği muhakeme iç iletişim örnekleridir.

İç iletişim, bütün büyük geleneklerde adeta “hikmetin başı” olarak değerlendirilen “kendini bilmek” mertebesine ulaşmanın en önemli yoludur. Dinin, özellikle mistik geleneklerin, felsefenin ve hatta bilimin en önemli işlevlerinden biri, insanın kendisini bilmesine yardımcı olmaktır. Bunlar, kendi kendine soru soran, kendi kendisiyle konuşan-tartışan, kendi kendisini eleştiren ve gerekiyorsa kınayan, kısacası bir içdiyalog sürecinde olan insanın hem kendi kendine ulaşmasını zorlaştıran engelleri ortadan kaldırmak, hem oluşma ve gelişme kapılarını açık tutmak, hem de onu öteki açıklık düzeylerine yöneltmekte yardımcı olurlar.

İnsan, bu sayede Kur'an'ın ifadesiyle “nefs-i emmâre”⁴³¹ düzeyinden “nefs-i levvâme”⁴³² düzeyine, oradan da “nefs-i mutmainna”⁴³³ düzeyine geçer.⁴³⁴

Kur'an-ı Kerim insanın iç dünyasına hitabeden mesajlarla; insana biyolojik ve psikolojik olarak kendisini tanıtan ayetleriyle onun sağlıklı bir iç iletişim kurmasını sağlamaktadır.⁴³⁵

b) Kişilerarası İletişim

Kişilerin yüzyüze gerçekleştirdikleri, kaynak-muhatap ilişkisi şeklinde meydana gelen ve en az iki kişi arasında cereyan eden tabii bir iletişim türüdür.

Kur'an-ı Kerim, insanın fitraten ihtiyaç duyduğu başkalarıyla iletişim kurma olayına ehemmiyet vermiş, insanlar arası iletişimi teşvik etmiş ve konuya müşahhas örnekler vererek bireyler arası iletişim modelleri çizmiştir.

⁴³¹ Yusuf (12), 53.

⁴³² Kıyâme, (75), 2.

⁴³³ Fecr (89), 27.

⁴³⁴ Aydın, S.Mehmet; “Diyalojik Eğitim” Türkiye 2.Eğitim Felsefesi Kongresi, (23-26 Ekim, 1996, VAN), Y.Yıl Üniv. Yay. No.33, Eğitim Fak. Yay., No:3, 1.bas, 1997, s.166.

⁴³⁵ Mesela bkz.: Nur (24), 24; Yasin (36), 65; Fussilet (41), 20; İnsan (76), 1-2; Târık (86), 5,7; Fecr (89), 15-16; Alak (96), 1-7.

Kur'an-ı Kerim, insanın fitraten ihtiyaç duyduğu başkalarıyla iletişim kurma olayına ehemmiyet vermiş, insanlar arası iletişimi teşvik etmiş ve konuya müşahhas örnekler vererek bireyler arası iletişim modelleri çizmiştir.

Kur'an'ın kişilerarası iletişime verdiği ehemmiyeti şu ayetlerden anlayabiliriz:

"...İyilikte ve fenalıktan sakınmakta yardımlaşın..."⁴³⁶

"Mü'min erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velileridir; iyiliği emrederler kötülükten alıkorlar..."⁴³⁷

"Şüphesiz mü'minler birbirleri ile kardeşirler; öyle ise dargın olan kardeşlerinizin arasını düzeltin: Allah'tan sakının ki size acısın."⁴³⁸

Süleyman Ateş yukarıda meali geçen ayeti tefsir ederken İslamın bu konularda ışık tuttuğu önemli hususlara işaret etmektedir:

"Günümüzde İslâm Konferansı üyelerinin gittikçe aralarında siyasi yakınlık kurarak, önce İslam Ortak Pazarı, sonra iç işlerinde serbest, dış işlerinde beraberlik esasına dayalı bir birleşik İslam Devletleri örgütü kurmaları mümkündür. Bu örgütün, İslâm âlimlerinden oluşan bir parlamentosu da olursa İslamın aradığı sürekli ve istikrarlı bir birliğe yaklaşılmış olur. Avrupa Ortak Pazarının nihai hedefi budur ve onların parlamentosu da vardır. Neden müslümanların böyle bir örgütü, müşterek konseyi ve parlamentosu olmasın?"

Böyle bir örgüt, İslam devletleri arasında çıkan anlaşmazlıkları da karara bağlar ve karar da bağlayıcı olur. İslam devletleri arasında çıkan meseleleri çözmek, haklıyı, haksızı ayırdetmek için Avrupa Adalet Divanına benzer bir İslam Adalet Divanı oluşturmak da gereklidir. Kur'an'ın bu ayetlerinde böyle bir adalet divanının nüvesi vardır. Kur'an, ondört asır önce en modern hukuk sistemine ışık tutmuş iken müslümanların bu örgütü kurmakta gecikmeleri gariptir.⁴³⁹

⁴³⁶ Maide (5).2.

⁴³⁷ Tevbe (9). 71.

⁴³⁸ Hucurat (49). 10.

⁴³⁹ Ateş; Tefsir. VIII. 520.

Bütün bu örgütlenmeler ve yapılanmalar nihai anlamda toplum içi ve toplumlararası iletişimin hem sebebi, hem de sonucudurlar.

İslam kardeşliği ve dayanışması konusunda bu ayetlerin yanında pek çok hadis de mevcuttur. Bunlardan bir kaçına işaret edelim.

“Birbirlerine karşı sevgi, şefkat ve acımalarında mü’minler, bir tek vücuda benzerler. Vücudun bir organ-ı rahatsız olunca diğer organları da uykusuzluk ve ateş ile onun rahatsızlığını duyar.”⁴⁴⁰

Peygamber (s.a.v), “Mü’minler, bir binanın taşları gibi bir birini tutar” deyip parmaklarını birbirine geçirmiştir.”⁴⁴¹

“Birbirinize hased etmeyiniz, birbirinizin satışına engel olmayınız, kızmayınız, sırt çevirmeyiniz. Ey Allah’ın kulları, kardeş olunuz. Müslüman müslümanın kardeşidir, ona zulmetmez, onu rüsvay etmez, ona hakaret etmez, (diyen Peygamber (s.a.v) üç defa) takva buradadır, diyerek göğsüne işaret etmiştir.”⁴⁴²

“Müslümanın, müslüman kardeşiyle üç günden fazla küs durması helal değildir. Öyle ki birbirleriyle karşılaşırlar, bir bu tarafa, öbürü öbür tarafa bakıp geçer (birbirlerine selam verip konuşmazlar). Onların en hayırlısı, ilk selam verendir.”⁴⁴³

Kur’an-ı Kerim, insanlara ictimai hayat içinde üstlendikleri rollerden (baba, anne, karı-koca, evlat, idareci, alim vs.) getirdiği mükellefiyetlerle onları iletişim kurmaya adeta mecbur etmiştir:

⁴⁴⁰ İbn Hanbel: 2/159, 203.

⁴⁴¹ Buhâri, Salat: 88, Edeb:36. Mezâlim:5, Müslim; Birr, 65; Tirmizi, Birr:18; Nesâ’i. Zekât, 67; İbn Hanbel:4/104, 405, 409.

⁴⁴² Buhari, Nikâh: 45; Edeb:57-58, 62; Müslim, Birr:30-32.

⁴⁴³ Buhari, Edeb: 57, 62. İsti’zân:9; Müslim, Birr:25; Tirmizi, Birr:21.

“Ey iman edenler! Kendinizi ve çoluk çocuğumuzu cehennem ateşinden koruyun.”⁴⁴⁴

“Gerçekten indirdiğimiz belgeleri ve doğru yolu kitabta insanlara açıkladıktan sonra, gizleyen kimseler var ya, onlara hem Allah lanet eder, hem lanetçiler lanet eder, ancak tevbe edenler, ıslah olanlar ve gerçeği ortaya koyanlar müstesna; işte onların tevbesini kabul ederim.”⁴⁴⁵

Bu ayet, usûlu’ddinle alakalı bilgileri akli delillerle kendisine ihtiyaç duyan bir kimseye anlatmaya kadir olduğu halde veya şer’i hükümleri kendisine ihtiyaç duyulduğu halde, gizleyen ve açıklamayan kişinin tehdit konusu olan azaba müstehak olduğuna delalet etmektedir.⁴⁴⁶

Peygamber Efendimizin, “Hepiniz çobansınız ve güttüğünüzden mes’ulsunuz.”⁴⁴⁷ sözü de bu sorumluluğun bir başka ifadesidir.

Kur’an, bireylerarası iletişimin en yaygın şekliyle gerçekleştiği aile içi iletişimden başlayarak toplumsal hayat içinde meydana gelebilecek farklı boyutlardaki fertlerarası iletişim şekillerine ve sağlıklı bir iletişim için gözönünde bulundurulması gereken hususlara dikkat çekmektedir.

“İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi, O’nun varlığının belgeleridir. Bunlarda düşünen millet için dersler vardır.”⁴⁴⁸

Ayet-i Kerime’nin işaret ettiği gibi eşlerarası iletişim temelde sevgiye ve merhamete dayanmaktadır. Bununla beraber yaşanacak olan herhangi bir geçimsizlik ve anlaşmazlık halinde ilişkilerin ıslah edilmesine yönelik yine ayetlerin çözüm yollarını görmekteyiz:

⁴⁴⁴ Tahrîm (66), 6.

⁴⁴⁵ Bakara (2), 159-160.

⁴⁴⁶ Râzi:Tefsir, IV. 163.

⁴⁴⁷ Buhâri...

⁴⁴⁸ Rum (30), 21.

“Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur;şüphesiz Allah her şeyi bilen, herşeyden haberdar olandır.”⁴⁴⁹ Burada hakem olarak özellikle yakın akrabaların tercih edilmesi; meselelerin iç yüzünü daha iyi bilmelerinden ve aile içi problemi çözme hususunda daha istekli ve gayretli olacaklarından dolayıdır.⁴⁵⁰

“Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh (daima) hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir ve Allah'tan korkarsanız şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”

“Üzerine düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında adil davranmaya güç yetiremezsiniz; bâri birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, günahıtan sakınırsanız Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”⁴⁵¹

Görüldüğü gibi sulh, ayrılıktan, geçimsizlikten ve husumetten daha hayırlı olarak değerlendirilmekte, hatta diğer hayırlı işler içinde bile en hayırlı şey olarak nitelendirilmektedir.⁴⁵²

Aynı şekilde ebeveyn ile evlat arasındaki iletişimi düzenleyen; aile içi iletişimden bahseden birçok ayete rastlamak mümkündür.

“Rabbin sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa kendilerine “of!” bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle.”

⁴⁴⁹ Nisa (4), 35.

⁴⁵⁰ Ebu's-Suûd: İrşâd'ül-Akli's-Selim İla Mezâyâ'l-Kur'ani'l-Kerim, II, 175.Tefsir, II, 175.

⁴⁵¹ Nisa (4), 128-129.

⁴⁵² Ebu's-Suûd: II, 239.

Onları esirgeyerek alçakgönüllülikle üzerlerine kanat ger ve: “Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi sen onlara (öyle) rahmet et! diyerek dua et.”⁴⁵³

“Biz, insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer onlar seni hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme. dömişünüz ancak banadır. O zaman size yapmış olduklarınızı haber vereceğim.”⁴⁵⁴

“Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile süttten kesilmesi otuz ay sürer.”⁴⁵⁵

Demek ki ebeveyn ile sağlıklı bir iletişim sürdürmek için, kötü söz olarak nitelendirilebilecek en basit ifadelerden bile (“öf!” gibi) kaçınmak, onlara karşı herhangi bir çirkin davranışta bulunmamak gerekmektedir. Ata’ İbn Rebah’ın ayette geçen “onları azarlama” ifâdesini, “elinle onları tersleme!” şeklindeki tefsiri iletişimdeki beden diline iyi bir örnektir.

Olumsuz davranışları yasaklayan ayet, bunların yerine; yumuşak, tatlı ve güzel söz söylemeyi, edeple, vakar ve ta’zim ölçüleri dahilinde onlara karşı mütevazi olmayı emretmektedir.⁴⁵⁶

“Ey Mü'minler! Ellerinizin altında bulunan ve içinizden hemüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa izin istesinler. Bunlar mahrem (kapanmamış) halde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitler dışında ne sizin için ne de onlar için bir mahzur yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz...”

⁴⁵³ İsra (17). 23-24.

⁴⁵⁴ Ankebut (29). 8.

⁴⁵⁵ Ahkâf (46). 15.

⁴⁵⁶ Bkz; İbn Kesir. III, 37.

“Çocuklarınız ergenlik çağına girdiklerinde, kendilerinden öncekiler izin istedikleri gibi onlar da izin istesinler.”⁴⁵⁷

Kur'an-ı Kerim müşahhas bireylarası iletişim örnekleriyle doludur. Nuh (a.s)'ın oğluyla,⁴⁵⁸ İbrahim (a.s)ın babasıyla,⁴⁵⁹ Lokman (a.s)ın oğluyla,⁴⁶⁰ bahçe sahibinin arkadaşıyla,⁴⁶¹ Musa (a.s)ın Hızır (a.s) ile⁴⁶² olan muhavereleri bu konuya verilebilecek çarpıcı örneklerdendir.

Siret-i nebiye baktığımızda, Peygamber Efendimizin de bireylarası iletişim yöntemini tebliğ esnasında çok etkili bir şekilde kullandığını görmekteyiz. Hira'da gördüklerini Hz.Hatice ile paylaşması, daha sonra kendisine en yakın gördüğü Hz.Ali, Hz.Ebubekir, Hz.Osman gibi zatlarla birebir iletişime girerek davetini sunması, diğer Mekkelileri de fert fert islama çağırması bu hususun örnekleridir. Ayrıca bazı sahabeleri de değişik bölgelere göndererek onların da insanlarla diyaloga geçip kendilerini islama davet etmelerini sağlıyordu. Mesela, Mus'ab b. Umeyr'i ileride müslümanların hicret edip yerleşecekleri önemli bir merkez olan Medine'ye göndermiş,⁴⁶³ Muaz b. Cebelide Yemen'e göndermiştir.⁴⁶⁴

Şu hususa da dikkat çekmek gerekir ki, islamın güçlenip yayılmasında hayati bir öneme sahip olan Medine'ye hicret etmeden önce Peygamber Efendimiz (s.a.s) oranın yerlisi olan Evs ve Hazreç kabileleriyle şahsi olarak irtibat kurmuş, onlarla beyatleşmiş ve böylece hicretin zeminini hazırlamıştır.⁴⁶⁵

c-Kitle İletişimi

⁴⁵⁷ Nûr (24). 58-59.

⁴⁵⁸ Hüd (). 42.43.

⁴⁵⁹ Rum (39). 42-47.

⁴⁶⁰ Lokman (). 13-14.

⁴⁶¹ Kehf (18). 37-41.

⁴⁶² Kehf (18). 66-82.

⁴⁶³ İbn Hişam. Ebu Muhammed. Abd'il Melik: es-Siretu'n Nebvviyye. Mısır. trs. II. 23.

⁴⁶⁴ İbn Hişam. IV. 132.

⁴⁶⁵ İbn Hişam. II. 184, 188.

Kitle iletişimi, iletişim sürecindeki muhatap sayısının fazla olması, genellikle ön hazırlıklı ve planlı olması, iletişime giren kişilerin birbirini yakinen tanıma şartına bağlı olmamasıyla kişilerarası iletişimden farklılık arzeder.

Kur'an-ı Kerim, şahsi iletişime önem verdiği gibi toplumsal iletişime de büyük önem vermiştir. Kur'an tarafından İslam toplumuna toplumsal olarak ifa etmek üzere emredilen cemaatla namaz, cuma namazı, hac ve bayram namazları gibi ibadetler bu ihtimamın açıklayıcı örnekleridir. Çünkü söz konusu ibadetler diğer sosyal faydalarının yanı sıra düzenli ve planlı toplantılar olarak kitlesel iletişime çok müsait bir zemin oluşturmaktadırlar.

Peygamber (s.a.s)'in fert olarak kılınana göre 27 derece üstün olduğunu buyurduğu⁴⁶⁶ cemaat namazı vesilesiyle müslümanlar bir araya gelmekte, birbirlerinin acısını ve sevincini paylaşmakta ve sürekli birbirlerinden haberdar olmaktadır.

Yine Kur'an'ın kesin emriyle farz kılınan Cumâ namazı⁴⁶⁷ esnasında, müslümanlar bir araya gelip kaynaşmakta ve cuma hutbesini dinleyerek problemlerinin çözümünü öğrenebilmektedirler. Bayram namazları da hâkeza.

Bütün yeryüzü müslümanları için cihanşümul bir buluşma ve kongre özelliğine sahip haccın apayrı bir yeri vardır. Dünyanın dörtbir yanından milyonlarca insanın bir araya geldiği bu görkemli toplantıda bir araya gelen farklı ırklara, dillere ve farklı coğrafyalara sahip ama aynı değerlere inanan insanlar bir biriyle tanışmakta ve her kes gidip görme imkânına sahip olmadığı halde dünyanın değişik yerlerinde olup bitenlerden haberdar olabilmektedir. Hac vesilesiyle bir araya gelen ilim adamları, siyasetçiler, iletişimciler vs. etkili şahsiyetlerin islam toplumunu belirli yüce hedefler doğrultusunda bilgilendirme ve yönlendirme imkanlarının olduğunu da önemle belirtmek gerekir.

⁴⁶⁶ Riyadu's-Sâlihîn; Fadlu-Salati'l Cemâat `i bâbı, s.514.

⁴⁶⁷ Cuma (62). 9.

4-İnsanın Diğer Yaratıklarla İletişimi

Kur'an-ı Kerim insanın değişik varlık türleriyle olan iletişimine bazı ayetlerde işaret etmektedir. İnsanın melekle iletişimi,⁴⁶⁸ insanın cinle iletişimi: "Cinlerden bir ifrit (kötü bir cin): "Ey Süleyman! Sen makamından kalkmadan önce ben onu (Belkıs'ın tahtını) sana getiririm, bunu yapmağa gücüm yeter ve benim sözüme güvenilir, dedi."⁴⁶⁹ ve şeytanla iletişimi, "Nihayet, şeytan o'na (Adem'e) fısıldayıp: "Ey Adem, sana ebedilik ağacını ve yok olmayacak bir hükümranlığı göstereyim mi?" dedi."⁴⁷⁰ insanın hayvanla iletişimi, Çok geçmeden (Hûdhûd Kuşu) geldi: "(Ey Süleyman!) Ben senin görmediğin bir şeyi gördüm ve Sebâ'dan sana gerçek bir haber getirdim" dedi.⁴⁷¹ insanın câmid varlıklarla iletişimi olmak üzere dört değişik iletişim türünden bahsedilmektedir.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de hayvanlararası iletişime, "Karınca vadisine geldikleri zaman bir karınca: "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin ki, Süleyman ve orduları, farkında olmayarak sizi ezmesinler" dedi."⁴⁷² camid varlıklararası iletişim ve diğer varlıklararası iletişim türlerine de işaret edilmektedir. *

Ayetlerde Peygambere bir mucize olarak bahşedilen hayvanların dilini anlama kabiliyetinden bahsedilmesinde insanların ilim vasıtasıyla hayvanların dilini anlayabileceklerine bir işaret vardır. Nitekim günümüzde ilim sayesinde insanlar hayvanların kendine özgü bir dillerinin olduğunu tesbit etmiş ve bunu deşifre etmeye çaba sarfetmektedirler. Yapılan araştırmalar hayvanların uzak mesafelerde bile birbirleriyle haberleştikleri ve herhangi bir ses olmadan birbirlerini anladıkları

⁴⁶⁸ Al-i İmran (3). 42-43: "Melekler demişti ki: "Ey Meryem, Allah seni seçti, temizledi ve seni dünyanın kadınlarına üstün kıldı. Ey Meryem! Rabbine divan dur, secde et, rükû et." (Ayrıca, Nisa (4). 97.)

⁴⁶⁹ Neml (27). 39.

⁴⁷⁰ Tâhâ (20). 120.

⁴⁷¹ Neml (27). 22.

⁴⁷² Neml (27). 18.

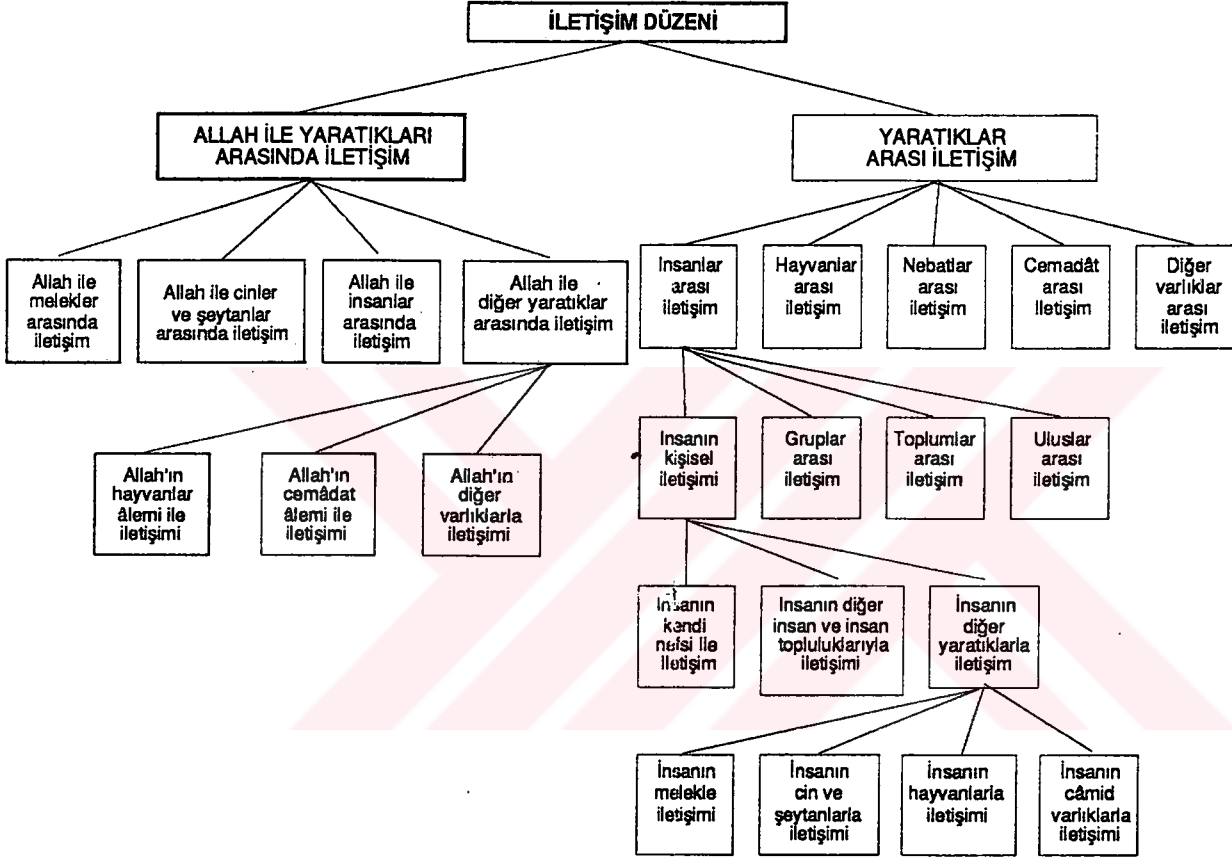
* Bu kıssanın anlatılması Yüce Allah'ın güç ve kudretini ortaya koyduğu gibi, inananları bu konuda araştırma yapmalarına ve onlardan değişik amaçlarla yararlanmalarına da bir işaret ve teşvik olduğunu söyleyebiliriz: Nürsi, Said. "Sözler". Risale-i Nur Külliyyatı, İst., 1994, I, 105.)

ortaya çıkmıştır. Esas itibariyle bu kabiliyetin insanlarda da varolduğu ve bu kabiliyetin geliştirilmesi neticesinde insanların da telefon, telsiz v.b maddi haberleşme vasıtalarına ihtiyaç duymadan birbirleriyle haberleşebilecekleri ve kişinin yöneldiği insanın içinden geçeni anlamasının mümkün olduğu söylenmektedir.⁴⁷³

Kur'an-ı Kerim'in işaret ettiği bütün iletişim türleri aşağıdaki şekilde şematik olarak gösterilmiştir.

⁴⁷³ Tantavi Cevheri. el-Cevahir fi Tefsiril Kur'an, Daru'l Fikr, trs, VII, Cüz:13,5,158, 159.

Şekil 6. Evrendeki iletişim düzeni.⁴⁷⁴

⁴⁷⁴ Türkmen, Ali. İslam İletişim Hukuku, Samsun, 1996, s.191.

III.BÖLÜM

KUR'AN'IN ORTAYA KOYDUĞU İLETİŞİM MODELİ

A) Kur'an-ı Kerim İletişimde Neleri Öngörür?

1) Uzlaşma Yollarının Aranması

Kur'an'a göre iletişime girilen muhatabın düşüncesi ve inancı ne olursa olsun onunla çatışmaya girmemeye özen gösterilmeli; kendisiyle anlayabileceği ve yabancı olmadığı noktalardan en güzel şekilde temas kurulmaya çalışılmalıdır. Bu meyanda Kur'an-ı Kerim müslümanları hem müşriklere ve hem de ehl-i Kitab'a karşı ölçülü hareket etmeye davet etmektedir:

*"Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da bilmeyerek aşırı gidip Allah'a sövmesinler."*⁴⁷⁵

Ayet-i Kerime'nin sakındırdığı davranış (onların ilahlarına sövme), aslında müşriklerin uluhiyyetini kabul ettikleri ve diğer ilahlara da kendilerini O'na daha da yakınlaştırsın diye taptıkları ve asıl itibariyle saygılı oldukları Allahu Zü'l Celâle, ortamın kızışması yüzünden sövmelerine sebep olabilir. Nitekim Kâsîmi, bu ayeti açıklarken şöyle demektedir: "Kızgınlık ve öfke muhtemelen müşrikleri Allah'a sövmeye itebilir. Çünkü bazen müslüman kişinin bile kızgınlıktan dolayı küfür kelimesi söylediği vakidir."⁴⁷⁶

*"(Resûlüm!) de ki: Ey ehl-i kitap! Sizin bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım: O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilahlaştırmayalım. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: şahit olun ki biz müslümanlarız! deyiniz."*⁴⁷⁷

⁴⁷⁵ En'am (6). 108.

⁴⁷⁶ Kâsîmi, VI. 678.

⁴⁷⁷ Al-i İmran (3). 64.

“İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki candan bir dost olur.”⁴⁷⁸

“İçlerinden zulmedenleri bir yana, ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de size indirilene de iman ettik. Bizim İlahımız da sizin İlahınızda birdir. Ve biz O'na teslim olmuşuzdur.”⁴⁷⁹

Yukarıda zikrettiğimiz ve onlara benzeyen daha bir çok ayet-i kerimede görülüyor ki muhatabın maşeri vicdanı ve yönelimleri dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla muhatapla direk bir çatışmaya girilmeden her iki tarafın üzerinde ittifak ettiği müşterek noktalar gündeme getirilerek karşı tarafın güveni kazanılmakta ve böylece aklen ve fikren muhatap dile getirilen mesaja açık hale gelmektedir.⁴⁸⁰

Müşterek noktaların gündeme getirilmesi, asıl vermek istediğimiz ve belki de muhatabımızın yabancı olduğu mesajın anlaşılıp kavranmasına bir zemin hazırlamak niyetiyle olmalıdır. Eğer muhatapla çatışmamak adına bize ait olan ve mesajımızın esasını oluşturan hususları dile getirmekten çekinirsek bu uzlaşma değil bizim adımıza bir yozlaşma olur. Nitekim İmam Râzi ayetin tefsirini yaparken konumuzla ilgili olarak şu hususlara işaret etmektedir: “Bu ayet-i kerimelerde çok güzel bir irşad yöntemi ve tartışmada tedrici metodun uygulanması görülmektedir; önceki ayetlerde Hz.İsa'nın durumu ve ilah olamayacağını ispatlayan yönleri anlatıldı. Daha sonra tevhide ve islama nasıl davet edileceği zikredilmeye başlandı. Mûarızların inatçılığıyla karşılaşınca onları mübahaleye çağırdı. Sonra Hz.İsa, İncil ve diğer enbiya ve kitapların müttefik olduğu şeylere ittiba etmeye davet etti. En sonunda da bütün bu gerçekler karşısında davete icabet etmeyenlere karşı müslümanlığın ilan edilmesi istendi.⁴⁸¹ Bunun için Kur'an-ı Kerim özellikle Peygamberlerin dilinden muhataplarına vereceği mesajı oldukça net ve açık bir dille ama seviyeli bir üslupla ortaya koymaktadır: “(Nuh) dedi ki: Ey kavmim! Eğer ben

⁴⁷⁸ Fussilet (41). 34.

⁴⁷⁹ Ankebût (29). 46. Ayrıca bkz.: Al-i İmran (3). 20, 84; Nisa (4). 59.

⁴⁸⁰ Çalveş, el-İlamu fil Kur'an, s.92.

⁴⁸¹ er-Râzi, Tefsir, II, 47-48.

Rabbim tarafından (bildirilen) açık bir delil üzerinde isem de bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Siz onu istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayacak mıyız? ”⁴⁸²

Demek ki, muhatapla sağlıklı bir iletişim kurmak için varolan bütün müşterek noktalar dile getirilmekle beraber, farkımızı ifade eden mesajları da açık ve net olarak ortaya koymak gerekmektedir.

2) Fert ve Cemiyet

Sosyal bir varlık olan insanı muhatap alan Kur’an-ı Kerim, mesajlarında insanları hem fert ve hem de cemiyet olarak muhatap almaktadır. Ayetlerde dünyadaki nihai hedef olarak Kur’an’ın öngördüğü bir hayat tarzını yaşama geçirmek için ideal (vasat) bir topluluğun veya cemiyetin gerekliliğine işaret edildiği gibi, sözkonusu cemiyeti teşekkül ettiren insanların ferdi plandaki sorumluluklarına da hasseten değinilmektedir.

“Ey İnananlar! Hep birden barışa girin, şeytana ayak uydurmayın. O sizin apaçık düşmanınızdır.”⁴⁸³

“Sizden iyiye çağıran, doğruluğu emreden ve fenalıktan meneden bir cemaat olsun. İşte başarıya erişenler yalnız onlardır.”⁴⁸⁴

“Siz, insanlar için ortaya çıkarılan, doğruluğu emreden fenalıktan alıkoyan, Allah’a inanan hayırlı bir ümmetsiniz.”⁴⁸⁵

Yukarıda naklettiğimiz ayetlerden de anlaşılıyor ki cemaat olma, ümmet olma Kur’an’ın temel hedeflerindedir. Ancak öngörülen bu cemiyeti oluşturacak ve onu devam ettirecek olan fertler olmadan böyle bir cemiyetin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Hatta şunu da diyebiliriz ki, her ne kadar cemiyetin,

⁴⁸² Hud (11). 28.

⁴⁸³ Bakara (2). 208.

⁴⁸⁴ Al-i İmran (3). 104.

⁴⁸⁵ Al-i İmran (3). 110.

fertleri etkilemede ve şekillendirmede çok büyük bir rolü varsa da ideallerine samimiyetle bağlanmış insanların fert olarak inandıkları gibi yaşamaları mümkündür. Ama fertleri olmayan bir cemiyet düşünmek mümkün değildir. Ayrıca arzulanan bir cemiyeti oluşturduktan sonra da ferdi sorumlulukların hafiflemesi şöyle dursun, daha fazla artmakta ve önem kazanmaktadır. Çünkü topluluğun varlığı ve bekası için, fertlere bir takım fedakarlıklar ve uğraşlar düşmektedir. Bu fedakarlıkları gösterebilecek olanlar da ancak yetişmiş ve şuurlanmış kişilerdir.

Kur'an-ı Kerim, birçok ayette önemine ve gerekliliğine binaen insanlarda ferdi sorumluluk ve bilinç oluşturacak mesajlar vermiştir. Bu mesajlara muhatap olan kişi kendisini kuşatan toplumsal ve kültürel çevre nasıl olursa olsun, onu destekleyen biri olsun veya olmasın iç aleminde bazı şeyleri düşünmeye başlayacak ve Kur'an'ın öngördüğü doğrultuda bir yaşam biçimini tercih edecektir:

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahiplerine şüphesiz deliller vardır. Onlar ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: “Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın, Sen münezzehsin, bizi ateşin azabından koru” derler.”⁴⁸⁶

*“O'nun hak olduğu meydana çıkıncaya kadar varlığımızın belgelerini onlara hem dış dünyada hem de kendi içlerinde göstereceğiz.”*⁴⁸⁷

Ayet-i Kerimelerde de görüldüğü gibi, Kur'an insanın iç dünyasına hitabeden ve insanı düşündürmeye, aklını kullanmaya teşvik eden mesajlarıyla kişiyi yakini bir inanç atmosferine doğru çekmektedir. Böylece o kişinin kalbi adeta Allah'ın nurundan kıvılcımlarla aydınlanmakta ve onun bazı sırlarını keşfederek Allah'ın varlık alemindeki kudretinin bir parçası haline gelmektedir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁶ Al-i İmran (3). 190.

⁴⁸⁷ Fussilet (41). 53.

⁴⁸⁸ Kutup. Seyyid. Fizila'li'l Kur'an. V. 3130.

Kur'an'ın bu kuşatıcı ve etkileyici mesajlarına muhatap olan fert hariçten gelip kişiyle o mesajlar arasına girmek isteyebilecek engellere rağmen gerekli değerlendirmeleri yaparak verilen öğütleri alabilir:

“Ey Muhammed! De ki: “Size tek bir öğüdüm vardır: Allah için ikişer ikişer ve tek tek kalkınız, sonra düşününüz, göreceksiniz ki arkadaşlarınız da bir delilik yoktur. O yalnız çetin bir azabın öncesinde sizi uyarmaktadır.”⁴⁸⁹

Yukarıdaki ayetten de anlaşılıyor ki insanlar, kişisel arzu ve çıkarlardan ve ön yargılardan sıyrılarak verilen mesajlar üzerinde samimiyetle düşünebilseler, söz konusu mesajları onlara taşıyan Hz.Muhammed (a.s)'in durumunu düşünebilseler; davet olundukları dinin hak olduğunu ve bu dinin tebliğcisinin de son derece makul şeyler söylediğini anlayabileceklerdir.⁴⁹⁰

Kur'an'ın kişiyi tefekküre yönelten mesajlarıyla insan kendi iç aleminde belirli bir görüşe varabilir. Çünkü insan kendi kendisini aldatamaz. Yeter ki sunulan ayetler üzerinde düşünebilsin: “Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Allah'ın gökten indirip yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgarları ve yerle gök arasında emre amade duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır.”⁴⁹¹

3) Dünya ve Ahiret

Kendisine has ölçüleriyle her şeyi layık olduğu konumuna oturtan Kur'an-ı Kerim'e göre asıl vurgulanan Ahiret hayatı, ölümden sonraki hayattır. Dünya hayatı için çalışanlar ve amacı dünya hayatı olanlar için Ahiret'te herhangi bir nasip yoktur. Böyleleri, dünya hayatını Ahiret'e tercih etmişlerdir ve Ahiret karşılığında dünyayı satın almışlardır.⁴⁹² Allah nasibini dünya hayatında isteyene dünyada verir;

⁴⁸⁹ Sebe' (34), 46.

⁴⁹⁰ Mevdûdi, Tefhim, IV, 537.

⁴⁹¹ Bakara (2), 164; Ayrıca bkz: Abese (80), 24-32; Târik (86), 5-7.

⁴⁹² Bakara (2), 86; İbrahim (14), 3.

Ahret'in ürününü isteyene de kat kat verir.⁴⁹³ Bununla beraber Kur'an-ı Kerim, dünya hayatını bütünüyle küçümsemez. Çünkü, dünya hayatı beden ve dış duyu organlarının hayatıdır ve bunlar olmadan Ahiret de kazanılmaz. Ama, yeme, içme, cinsel arzular, kadın, çocuk ve mal sevgisi gibi dünya hayatının geçimleri, ancak dünyada geçinilecek kadar olmalı, artanı ise Ahiret için, Ahiret'in kazancı istenerek harcanmalıdır. Önemli olan, servet sahibi olmak değil, serveti amaç haline getirmemektir. Allah, Ahiret yurdu için Allah'ın verdiği istenmesini, dünyadan da nasibin unutulmamasını emreder.⁴⁹⁴ İnsanı yeryüzünün halifesi ilan eden Kur'an, dünya hayatının geçimliliğini Allah'ın çizdiği sınırlar çerçevesinde kazanıp, bu sınırlar çerçevesinde tüketmesini, yeryüzünde büyüklenebilenlere Allah'ın mülkünü talan ettirmemesini ve dengeli bir dağılımı gerçekleştirmesini ondan istemektedir.⁴⁹⁵

Yukarıda ifade ettiğimiz ölçüler dahilinde hem dünya ve hem de Ahiret Kur'an-ı Kerim'de öngörülmektedir. Hatta her iki tarafta da iyilik istenmesi insanlara salık verilmektedir: "Rabbimiz! Bize dünyada ver" diyen insanlar vardır. Öylesine, ahirette bir pay yoktur." Rabbimiz! Bize dünyada iyiyi, ahirette de iyiyi ver, bizi ateşin azabından koru" diyenler vardır. İşte onlara, kazançlarından ötürü karşılık vardır, Allah hesabı çabuk görür."⁴⁹⁶

Bazı ayetlerde de verilen mesajların muhatap insanlar tarafından benimsenmesi için dünyevi ve uhrevi mükafatlar bir arada zikredilmektedir:

"Ey inananlar! Sizi can yakıcı bir azabdan kurtaracak, kazançlı bir yolu size göstereyim mi? Allah'a ve peygamberlerine inanırsınız; Allah yolunda canlarınızla, mallarınızla cihad ederseniz; bilerseniz, bu sizin için en iyi yoldur. Böyle yaparsanız, Allah günahlarınızı bağışlar, sizi içlerinden ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerine hoş yerlere koyar. Büyük kurtuluş budur. Bundan

⁴⁹³ Şura (42). 26.

⁴⁹⁴ Kasas (28). 77.

⁴⁹⁵ Ünal, Ali: Kur'an'da Temel Kavramlar, s.250.

⁴⁹⁶ Bakara (2). 200-202.

*başka, sevdiğiniz bir şey daha: Allah katından bir yardım ve yakın bir zafer vardır. Ey Muhammed! İnananlara müjde ver.*⁴⁹⁷

Görüldüğü gibi, bir mü'min için daha önemli olan ahiret kazancından sonra da olsa dünyada elde edilebilecek zafer Allah'ın bir nimeti ve arzulanan bir durum olarak zikredilmektedir.

B) Kur'an'ın İletişimde Kullandığı Materyaller

Temel konusu insan olup nüzulünden itibaren Kıyâmet'e dek dünyaya gelecek bütün beşeriyete hitab edecek olan Kur'an-ı Kerim, bütün insanlarla iletişim kurabilecek özelliklere sahip bir kitaptır. Muhatap kitlesinin onca değişikliğine ve farklılığına rağmen asırlardır insan üzerinde yaptığı etki onun her döneme ve kesime hitabedebilme özelliğinin en güzel göstergesidir. Nüzul döneminde fesahat ve belâğatıyla insanları kendisine râm eden Kur'an, muhtevasıyla ve anlatım üsluplarıyla insanlık üzerindeki bu muciz etkinliğini sürdürmeye devam etmektedir. Kur'an'ın ifadelerinde kullandığı ve zengin-fakir, kadın-erkek, genç-yaşlı, köylü-şehirli, avâm-has, âlim-cahil v.s her seviyeden insanın anlayabileceği anlatım tarzlarının insanları etkilemede çok önemli bir yeri vardır. Bu hitap alanı öylesine geniş kapsamlı ki, bilimadamından, tarihçiye, hukukçudan, edebiyatçıya, ressamdan, müzisyene çok değişik alanlarda uğraş veren bir çok insanın Kur'an'ın çarpıcı ifadeleriyle hidayete erdiğine şahit olmaktayız. Diğer yandan doğru dürüst okuma-yazma bilmeyen insanların da ondan müthiş bir şekilde etkilendiklerini görüyoruz.

İşte bu durum Kur'an'ın çağları aşan ve ilelebed sürecek mucizliğinin diğer bir yönüdür. Bahsedeceğimiz bazı anlatım materyalleri yukarıda zikrettiğimiz gibi Kur'an iletişimini etkili kılan ve onu çok değişik seviyelerdeki insanlar üzerinde etkinlik kurmaya götüren önemli unsurlardır. Yalnız Kur'an'ın amacı bu tür bilimsel ve sanatsal materyalleri öğretmek değil, insanı Doğru Yol'a ulaştırmak olduğundan, Kur'an bu unsurların esas konularıyla teferruatlı bir şekilde ilgilenmez.

⁴⁹⁷ Saff (61), 10-13.

O'nun ilgilendiği tek şey gerçeği anlatmak, onunla ilgili yanlış anlamaları ortadan kaldırmak, beyinlere Hakk'ı işlemek insanları kötü davranışlarının sonucu ile uyarmak ve tüm insanlığı Doğru Yol'a davet etmektir. Bu nedenle Kur'an, bu tür araçları sadece kendi amaç ve hedefine uygun olduğu ölçüde kullanır ve değerlendirir. Gereksiz ve ilgisiz ayrıntılar üzerinde durmaz ve sözü tekrar tekrar bütün konuların çevresinde döndüğü ana fikre Hakk'a ve Davet'e getirir.⁴⁹⁸

1-Psikolojik Materyaller

İnsanın zekâ, akıl ve irâde gibi kavrayıcı ve motive edici bazı kabiliyetlerle donanımlı olması nedeniyle insan, ister istemez etrafında cereyan eden bazı olaylardan etkilenmektedir. Psikoloji ilmi de bu etkilenmeyi araştırmaktadır.⁴⁹⁹

İnsanı arzuladığı istikamete yöneltmek isteyen herhangi bir eğitim ve propaganda hareketi, insan düşünce ve hayatı üzerinde etkinliği inkar edilemeyen psikolojik unsurların tahlilini yaparak, buna göre hareket planı ve çalışma stratejisini ortaya koyabilmek için, gayret ve faaliyetlerinin istediği şekilde semere verebilme amacına yönelik olarak psikolojiden istifade etmek mecburiyetindedir.⁵⁰⁰ Gustave Le Bon'a göre dünyaya hakim olanlar, dinlerin ve imparatorlukların kurucuları, bütün inançların peygamberleri, meşhur devlet adamları ve bunların yanında mütevazî insan topluluklarının reisleri, kitlelerin ruhları hakkında insiyaki, fakat çoğu zaman gayet kat'i bir bilgiye sahip psikologlardır. Ama psikolog olduklarından habersizdirler. Bunlar kitlelerin ruhunu gayet iyi tanıdıklarından onlara kolaylıkla hakim olmuşlardır.⁵⁰¹

Tesir gücü ve alanı bakımından eşî-benzeri olmayan Kur'an-ı Kerim'in nüzul sürecine, muhteviyatına ve anlatım üslubuna baktığımızda dikkate alınan en önemli ölçütlerden birinin de insan psikolojisi olduğunu görmekteyiz. Bir çok

⁴⁹⁸ Mevdûdi, Tefhim, I, s.20.

⁴⁹⁹ Bkz, Kırca, Celal, Kur'an'a Yönelişler, İst., trs. s.265-266.

⁵⁰⁰ Pazarlı, Osman, Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metodlar, İst., 1967, s.13.

⁵⁰¹ Le Bon, Gustave, Kitleler Psikolojisi. (Çev: Selahattin Demirkan), İst., 1969, s.25.

ayette psikolojinin ilgi alanı olan değişik insan davranışından ve bu davranışların sonuçlarından bahsedilmektedir. Mesela, ibadet⁵⁰², dua⁵⁰³, pişmanlık⁵⁰⁴, suçluluk duygusunun insan üzerindeki etkisi ve belirtileri⁵⁰⁵, sıkılma duygusu⁵⁰⁶, stres⁵⁰⁷, şımarıklık⁵⁰⁸, depresyon⁵⁰⁹, intihar⁵¹⁰, nankörlük⁵¹¹, tartışmacılık⁵¹², öfke⁵¹³, temenni⁵¹⁴...vb. gibi yüzlerce davranış türünden bahsedilmektedir. Ayrıca olumsuz olarak değerlendirilen insan davranışlarından riyakarlık⁵¹⁵, acelecilik⁵¹⁶, zayıflık⁵¹⁷, kıskançlık⁵¹⁸, kabalık⁵¹⁹, azgınlık⁵²⁰ ve tartışmacılık⁵²¹; karakter açısından olumsuz insan tipleri arasında da riyakar insan⁵²², cimri insan⁵²³, hasetçi insan⁵²⁴, kibirli insan⁵²⁵; bunun yanısıra sevgi ve çeşitleri⁵²⁶, acıma⁵²⁷, merhamet⁵²⁸... vb. duyguları da işlenmektedir.⁵²⁹

İçerik olarak insanın psikolojik temelli bir çok davranışından bahseden Kur'an-ı Kerim, bütün mesajlarında da onun üzerinde psikolojik etki icra edecek

⁵⁰² Bakara (2). 72; Nahl (16), 114.

⁵⁰³ Furkan (25), 77; Meryem (19), 4; Fussilet (41), 49-51.

⁵⁰⁴ Maide (5), 52.

⁵⁰⁵ Lokman (31), 92.

⁵⁰⁶ Lokman (31), 12.

⁵⁰⁷ En'am (6), 64.

⁵⁰⁸ İsrâ (17) 67; Ankebut (29), 65.

⁵⁰⁹ Hacc (22), 15.

⁵¹⁰ A.Y.

⁵¹¹ İbrahim (14), 34; İsrâ (17) 67; İnsan (76), 3,24.

⁵¹² Kehf (18), 56; Hacc (22), 3,8; Lokman, (31), 20; Gâfir (40), 4.

⁵¹³ Maide (5), 2,8; Hûd (11), 89.

⁵¹⁴ Mearic (70), 11.

⁵¹⁵ Maun (107), 6.

⁵¹⁶ Enbiya (21), 37.

⁵¹⁷ Nisa (4), 28.

⁵¹⁸ Nisa (4), 54.

⁵¹⁹ Kalem (68), 13.

⁵²⁰ Alak (96), 6.

⁵²¹ Kehf (18), 56; Hacc (22),3,8.

⁵²² Nisa (4), 142.

⁵²³ Nisa (4), 37.

⁵²⁴ Nisa (4), 54.

⁵²⁵ Lokman (31), 7.

⁵²⁶ Nisa (4), 54; Al-i İmran (3), 31, 42, 119.

⁵²⁷ İsrâ (17), 24.

⁵²⁸ Feth (48), 29; Beled (90), 17.

⁵²⁹ Bkz: Kırca; Kur'an'a Yönelişler, s.268.

hitap/ ifade tarzları ve ikna yöntemlerinden istifade etmektedir. Herşeyden önce Kur'an'ın nüzul süreci O'na ilk muhatap olan insanların psikolojik durumları açısından incelenmeye değer bir konudur. Önce akideyi tanıtan ve sağlaştıran mesajların verilmesi, emir ve yasaklar şeklinde gelen muamelatla ilgili hükümlerin sonraya bırakılması, tekliflerin tedrici bir yöntemle gelmesi, içki gibi çoğu insanın bağımlılık derecesinde alışkın olduğu hususlarla ilgili yasaklamalar getirilmeden önce söz konusu şeylerin zararlarından bahsedilerek insanların o şeyleri terketmeye psikolojik olarak hazır hale getirilmesi, birçok ayetin pratikte yaşanan bir olayın hemen akabinde veya olay anında inmesi, korkutucu ve müjdeleyici ifadelerde insanların duygularına hitabetmesi⁵³⁰, muhataplarından yapabilecekleri şeyleri istemesi⁵³¹, insanı cins olarak tekrim etmesi⁵³², muhataplarıyla müşterek noktalarda birleşme tekliflerinde bulunması⁵³³, tekrarlama metoduna baş vurması⁵³⁴ gibi hususlar psikolojik unsurlara verilen önemi gösteren bellibaşlı noktalardır.

2-Mantıki Deliller

Farklı zeka ve kültür seviyesinden insanlara hitabeden Kur'an-ı Kerim, mesajlarında insanın aklını, ruhunu ve tüm duyularını muhatap almaktadır. Hitaplarında kuru bir felsefi dilden öte daha canlı ve sade bir anlatım tarzıyla, insanın çevresinden ve bildiği şeylerden örnekler vererek ifade ettiği hususlara mantıki deliller getirmektedir. Mesela, “Kesin olarak inanalara, yeryüzünde ve kendi içinizde Allah'ın varlığına nice deliller vardır; görmez misiniz?”⁵³⁵, “Eğer yerle gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de bozulurdu.”⁵³⁶ “Allah çocuk

⁵³⁰ Mesela bkz.: Kehf (17), 105; Meryem (19), 97; İsrâ (17), 9; Kehf (18), 2; Tevbe (9), 21; Saff (21), 13; Fussilet (41), 13; Nebe' (78), 40; En'am (6), 130; Ğafir (40), 18.

⁵³¹ Mesela bkz.: Bakara (2), 185,186; Nisa (4), 28; Hacc (22), 78; Maide (5), 6; Araf (7), 2; Ahzab (33), 38.

⁵³² Mesela bkz.: Bakara (2), 30; İsrâ (17), 70; Tin (95), 4.

⁵³³ Al-i İmran (3), 64.

⁵³⁴ Mesela Rahman suresinde “Öyleyken Rabbinin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?” ifadesi, 13 kez tekrarlanmaktadır.

⁵³⁵ Zâriyat (51), 20-21.

⁵³⁶ Enbiya (21), 22.

edinmemiştir; O'nun yanında hiçbir tanrı yoktur, olsaydı, her tanrı kendi yarattığı ile beraber gider ve birbirinden üstün olmağa çalışırlardı. Allah onların vasıflandırdıklarından münezzehtir.⁵³⁷ v.b ayetler de mantıki deliller ileri sürülerek insanlar bir takım yanlış inanış ve anlayışlardan vazgeçirmeye çalışılmaktadırlar.

⁵³⁷ Mü'minûn (23). 90.

3-Misaller

Her türlü sözlü ve yazılı anlatımda ilmi bir meseleyi, akli bir mevzuyu, günlük bir durumu, siyasi bir olayı, dini bir gerçeği ve herhangi bir düşünceyi izah etmek için bir takım temsili betimlemelere başvurulur.⁵³⁸ Çünkü temsil sayesinde görülmeyeni görülene, gizliyi açık olana, vehmi olanı gerçek olana kıyaslamak ve hasmı susturmak mümkün olur. Soyut kavramların ve mücerred manaların somutlaştırılması ve görülebilir bir duruma sokulması için yine temsile başvurulur.⁵³⁹ Ayrıca temsil, kelama güzellik katar, dinleyicinin ve okuyucunun ilgisini canlı tutarak meseleyi anlamasına yardımcı olur.⁵⁴⁰

Kur'an-ı Kerim birçok hususu açıklamak, bazı konularda insanları teşvik etmek veya menetmek ve kelama güzellik katmak gibi amaçlarla temsili anlatımı kullanmıştır. Kur'an mesellerinin amaçlarını ve önemli özelliklerini örnekler vererek şöyle sıralayabiliriz:

a) Kur'an, verdiği misallerde sürekli olarak gerçekçi ve pratikte var olabilen şeylerden örnekler vermektedir. Böylece vermek istediği mesaj muhatap tarafından rahatlıkla zihinde canlandırılabilen ve anlaşılabilir. Mesela, Allah'a şirk koşmanın ne kadar anlamsız ve boş bir davranış olduğunu anlatan şu ayet-i kerimeyi okuyan her kes yapılan benzetme üzerinde düşünerek verilmek istenen mesajı rahatlıkla anlayabilir: "Allah'tan başka dostlar edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümceğin yuvasıdır. Keşki bilseler."⁵⁴¹

b) Kur'an-ı Kerim bütün insanların içiçe olduğu tabiattan misaller vererek izah etmeye çalıştığı meseleyle ilgili rahatlıkla bir bağlantı kurabilmelerini ve yapılan

⁵³⁸ el-Akk; Halid Abdurrahman, el-Furkan ve'l-Kur'an, Beyrut, 1992, s.286.

⁵³⁹ es-Suyuti, el-Itkan fi Ulûm'il Kur'an, Beyrut, 2.Bas, 1993, II, 1042.

⁵⁴⁰ Bkz., Habenneke, Abdurrahman Hasan el-Midani, Emsâlu'l-Kur'an, Beyrut, 1992, s.59-60; Ayrıca, Kur'an meselleriyle ilgili yapılmış çalışmalar hakkında bkz: Çiçek, Halil, 20. Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları: İst., 1996, s.66 v.d.

⁵⁴¹ Ankebût (29), 41. Ayrıca bkz.: Cum'a (62), 5; Bakara (2), 261.

benzetmelerin tesiriyle verilen mesajı ruhlarının derinliklerinde hissetmelerini sağlamaktadır. Temsil amaçlı yapılan tasvirler insanın gözleri önüne çok canlı manzaralar sergilemektedir: Her bir fidanı yedi başak veren bahçeler⁵⁴², kökleri yerde sabit ve dalları göğe doğru yükselmiş ağaç ile köksüz ve dalsız kütük ile anlatılan “kelim-i tayyibe” ve “kelime-i habîse”,⁵⁴³ ürününü vermiş ekinler⁵⁴⁴, hayvanlardan, verilen merkeb⁵⁴⁵ ve köpek⁵⁴⁶ misalleri; haşerattan verilen sivrisinek⁵⁴⁷ ve örümcek⁵⁴⁸ örnekleri, çıplak kayalık⁵⁴⁹ ve dağ⁵⁵⁰ benzetmeleri v.s bütün bu misaller gösteriyor ki Kur’an vermek istediği mesajı kavratmak için çok çeşitli temsiller getirmektedir. İçerisinde bu temsillerin geçtiği bazı ayetleri örnek olarak verelim:

“Ey Muhammed! Onlara şeytanın peşine taktığı ve kendisine verdiğimiz ayetlerden sıyrılarak azgınlardan olan kişinin olayını anlat. Dileseydik, onu ayetlerimizle üstün kılardık; fakat o, dünyaya meyletti ve hevesine uydu. Durumu, üstüne varsan da kendi haline bıraksanda, dilini sarkıtıp soluyan köpeğin durumu gibidir. İşte ayetlerimizi yalan sayanların hali böyledir. Sen onlara bu kıssayı anlat, belki üzerinde düşünürler.”⁵⁵¹

Allah, vahiy hakkında malumatı olduğu ve hakikati bildiği halde dünyevi menfaatlara, hiss ve rahatına yönelip çeşitli günahlara dalan bu kimseyi, hırs ve şehvette tıpkı bir köpeğe benzetmiştir. Dışarıya sarkan dili ve akan salyası. Onun doymak bilmeyen oburluğunu gösterir, kendisine bir taş parçası atıldığında bile yeri koklayarak ve o yöne doğru süratle koşar ve belki bir kemik olabilir umuduyla onu

⁵⁴² Bakara (2). 261.

⁵⁴³ İbrahim (14). 24. 26.

⁵⁴⁴ Fetih (48). 29.

⁵⁴⁵ Cum’a (62). 5.

⁵⁴⁶ Arâf (7), 176.

⁵⁴⁷ Bakara (2). 26.

⁵⁴⁸ Ankebut (29), 41.

⁵⁴⁹ Bakara (2). 264.

⁵⁵⁰ Hûd (11), 42.

⁵⁵¹ A’râf (7) 176.

dişler. Kendisi gibi daha birçok köpeğin doymasına yetecek bir leşe rastladığı zaman da onun bencilliği, bu son derece güçlü olan sahip olma hırsı açıkça ortaya çıkar ve başka hiçbir köpeği buna ortak yapmak istemez. Köpeğin diğer bir özelliği de şehvete aşırı düşkün olmasıdır. Bu yüzden iman ve bilginin kendisine telkinde bulunduğu yasakları çiğneyen dünyaperest insan işte böyle bir köpeğe benzetilmiştir. Bir köpek gibi o da sadece midesini dolduracak ve şehvetini tatmin edecek yolların peşine düşecektir.⁵⁵²

“Allah’ın, hoş bir sözü; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan-Rabbinin izniyle her zaman meyve veren- hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun? İnsanlar iğret alsın diye Allah onlara misal gösteriyor. Çirkin bir söz de, yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.”⁵⁵³

Müfessirlerin çoğunlukla “kelime-i tevhid” ve “şirk”in karşılaştırması olarak izah ettikleri bu örneklemeler, tevhide dayalı düşünce sistemiyle şirke dayalı düşünce sistemini en güzel şekilde tasvir etmektedir.⁵⁵⁴

c) Kur’an-ı Kerim insanların vicdanlarının derinliklerinde etki bırakan misalleriyle onları iyiliğe ve doğruluğa rağbet ettirdiği gibi, şer olarak nitelendirdiği şeylerden de sakınmalarını sağlamaktadır.⁵⁵⁵

Verilen misaller sayesinde insanlar psikolojik olarak kendilerini istenen şeyleri yapmaya ve istenmeyen şeylerden de geri durmaya mecbur hissetmektedir.

Mesela, küfür ve kafirlerin durumuyla ilgili aşağıda zikredeceğimiz misaller insanda vicdanen küfre karşı bir soğukluk ve ikrah meydana getirmektedir.

İnkâr edenlerin durumu, çağırma ve bağırmandan başkasını duymayarak haykıran gibidir. Sağırdırlar, dilsizdirler, ködürler, bu yüzden akledemezler.”⁵⁵⁶

⁵⁵² Mevdûdi, Tefhim, II, s.118.

⁵⁵³ İbrahim (14), 24-26.

⁵⁵⁴ Mesela bkz. Mevdudi, Tefhim, II, 551.

⁵⁵⁵ Ğalveş, el-İ`lâm, s.275.

⁵⁵⁶ Bakara (2), 171.

“Rablerini inkar edenlerin işleri, fırtınalı bir günde, rüzgarın şiddetle savurduğu küle benzer; yaptıklarından hiçbir şey elde edemezler. İşte bu uzak sapıklıktır.”⁵⁵⁷

“İnkâr edenlerin işleri engin çöllerdeki serap gibidir. Susayan kimse onu su zanneder, fakat oraya geldiğinde hiçbir şey bulamaz. Orada Allah'ı bulur ve O da hesabını çabuk görendir. Veya engin denizin karanlıklarına benzer. Onu üstüste dalgalar ve dalgaların üstünde de bulutlar örter; karanlıklar üstünde karanlıklar; insan elini uzattığı zaman, neredeyse onu bile göremez. Allah'ın nur vermediği kimsenin nuru olmaz.”⁵⁵⁸

Diğer taraftan iman ye iman edenlerin durumunu misallendiren ayetlerde insanı imana meylettiren bir çok psikolojik etken görmekteyiz:

“Allah, inananlara Firavun'un karısını misal gösterir. O, “Rabbim! Katından bana cennette bir ev yap; beni Firavun'dan ve onun işlediklerinden kurtar; beni zalim milletten kurtar” demişti.”⁵⁵⁹

“Muhammed Allah'ın elçisidir. O'nun beraberinde bulunanlar, inkarcılara karşı sert, birbirlerine merhametlidirler. Onları rûkûa varırken, secde ederken görürsün. Onlar yüzlerindeki secde izi ile tanınırlar. İşte bu, onların Tevrat'ta anlatılan vasıflarıdır. İncil'de de şöyle vasıflandırmışlardı: Filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ekincilerin hoşuna giden ekin gibidirler.”⁵⁶⁰

Misallendirerek anlatmanın iletişimi etkin kılmadaki rolünü özetleyecek olursak: Misallerle anlatılmak istenen hususun muhatabın zihninde canlanmasını,

⁵⁵⁷ İbrâhim (14), 18.

⁵⁵⁸ Nûr (24), 39-40.

⁵⁵⁹ Tahrim (66), 11.

⁵⁶⁰ Fetih (48), 29.

pekişmesini sağladığı gibi, muhatapta güçlü bir ilgi veya nefret uyandırmakta, onun ufkunu açmakta ve kolayca ikna olmasını sağlamaktadır.⁵⁶¹

⁵⁶¹ Çiçek, Halil; 20. Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları, s.69.

4-Kıssalar

Kur'an'ın hitap tarzlarından biri olan kıssa, daveti duyurma, insanlarla etkili bir iletişim kurarak dile getirdiği mesajını gönüllerde yerleştirme vesilelerinden biri, hatta en önemlisidir.⁵⁶²

Kur'an'da kıssa denilince, geçmiş eserleri, izleri açığa çıkarmak, bu suretle insanların unutmuş buldukları veya gafil oldukları olayları hatırlatmak ve dikkatleri bunlar üzerinde yaygınlaştırmak, ders almaları için insanlara adeta o zamanı tekrar yaşatmaktır.⁵⁶³

Bu kıssaların en önemli özelliği, hayal mahsulü olmayıp, gerçekten yaşanmış olaylar oluşudur. Bu özelliğiyle kıssalar ibret alabilene ibreti, düşünebilene öğüdü, nasihat kabul edene ve söz dinleyene basireti, İslamı en güzel şekilde yaşamak ve yaşatmak için örnek arayana en güzel örneği, hak ve hakikatten ötürü zulme uğrayana teselliye içinde taşımaktadır.⁵⁶⁴ Başka bir deyişle dile getirilen hususların pratiğe aktarılmış örnek tabloları sunularak mesajların daha iyi kavranması sağlanmaktadır.

Kur'an kıssalarında geçen diyaloglar vesilesiyle, imanın hakikatleri, bir takım öğütler ve nasihatler v.s insanlara en güzel şekilde anlatılmaktadır. Ayrıca kıssalarda geçen karşılıklı münasebetlerle ilgili ifadeler bireylararası iletişim açısından değerlendirilmesi gereken güzel örneklerdir.⁵⁶⁵

Kur'an'daki her kıssa çeşitli mizaç ve kabiliyetteki insanlara kendilerinin hoşlanacakları ve çeşitli yönlerden yararlanacakları özelliklere sahiptir.⁵⁶⁶ Zikredilen

⁵⁶² Kara, Necati: Kur'an'a Göre Hz.Musa. Firavun ve Yahudiler, İst., 1991, 2.Bas., s.18.

⁵⁶³ Yıldırım, Suat: Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar. A.Ü.Üniv. İslami İlimler Fakültesi Dergisi, 5.sayı, Ank., 1979, s.38.

⁵⁶⁴ Kara: Kur'an'a Göre Hz.Mûsa. s.20.

⁵⁶⁵ Mesela bkz.: Nuh (a.s) ve Kavmi arasında geçen konuşmalar için: Hûd (11), 25-46; Hûd (a.s) ve kavmi için: Hûd (11), 50-51; 59-60; Hz.Salih ve kavmi için: Hûd (11), 61-62; Lût (a.s) ve Kavmi için: Hûd (11), 77-82.

⁵⁶⁶ Kara, Necâti: A.g.e.. s.21.

vakıalar, Kur'an'ın parlak, cazip üslubuyla adeta bir sinema filmi gibi insanların gözleri önüne serilmekte, oradan alınacak izlenimler ve ibretler de zihinlere nakşedilebilmektedir. Sanki bu olaylar birer öğretici film görevini yapmaktadır. Söz haline gelmiş öyle belgesel filmler ki, bin defa izlense uslanılmıyor, tekrar tekrar görülmek, seyredilmek isteniyor.⁵⁶⁷

Bir anlatım tekniği olarak kıssalar, muhatabın dikkatini sürekli kılmada ve onu daha fazla etkilemede önemli araçlardır.⁵⁶⁸ Çünkü insanlar genelde hikaye türünde anlatılan şeyleri dinlerler ve anlatılan olaylardan da etkilenirler.

Kur'an'ın bir vahiy eseri olduğu geçmiş kavimlerden bahseden kıssalar vasıtasıyla da ispatlanmaktadır. Çünkü Hz.Muhammed (a.s) okur-yazar değildi. Ehl-i Kitab'ın alimleriyle oturup sohbet ettiği de görülmemiştir. Buna rağmen geçmiş kavimlerden bahseden kıssaların Kur'an vasıtasıyla Peygamberimiz tarafından anlatılması, bunların ilahi vahy eseri olduğuna dair en büyük delili ortaya koymuş oluyordu.⁵⁶⁹

Kur'an kıssalarında dikkat çeken bir diğer husus da bir kıssayı oluşturan olayların kronolojik olarak hepsinin aynı yerde verilmemesi ve kıssanın bazı tablolarının da farklı yerlerde tekrar edilmesidir.

Verilen her tabloda belirli bir husus üzerinde yoğunlaşarak o konunun zihinlerde iyice yerleşmesi sağlanmaktadır. Ayrıca kıssanın bölümlere ayrılması, muhatapların verilen mesajları daha rahat anlamaları açısından önem arz etmektedir.⁵⁷⁰ Mesela, Nûh (a.s)'ın kıssasına baktığımızda, A'raf suresinin 59-64.ayetlerinde, genel olarak Hz.Nuh'un kendilerine gönderildiği toplumun dalaletinden, inkarcılıklarından bahsedilmekte ve böyle bir toplumun akibetine işaret edilmektedir. Hûd suresinin 25 ila 48.ayetlerinde ise Hz.Nuh'un kavmini

⁵⁶⁷ Ateş, Süleyman: İslama İtirazlar, Ankara, 1983. s.486-487.

⁵⁶⁸ Kutub, Seyyid, et-Tasvir'ul Fennuyyu fi'l Kur'an, bas. y.yok, trs., s.112.

⁵⁶⁹ Kutub Seyyid, et-Tasvir, s.112: Kara. Necati. a.g.e.. s.26.

⁵⁷⁰ Çalveş; el-İ'lam, s.258.

Tevhid'e davet ettiği esnada onlara sunduğu Allah'a imanın gerekliliğine işaret eden deliller üzerinde yoğunlaşmaktadır. Enbiya 76 ve 77.ayetlerde de Cenab-ı Hakkın Hz.Nuh'a bahsettiği nimetler dile getirilmektedir. Mü'minûn suresinin 23 ila 28.ayetlerinde Hz.Nûh'un kendisine iman edenlerle beraber tufandan nasıl kurtuldukları üzerinde durulmaktadır. Ankebut suresinde Hz.Nûh'un kavmi arasında ne kadarlık bir süre kaldığı, Kamer suresinde 9 ila 17.ayetlerde inkarda direnen kavmin başına gelen azabın korkunçluğu dile getirilmektedir. Son olarak da Nuh suresinde, Hz.Nuh'un amellerinden, kavmi aleyhine Rabbine yakarışından ve duası üzerinde gelen azabdan bahsedilmektedir.

Böylece kıssayla ilgili her surede gözler önüne serilen tablo ayrı bir mesaj, ayrı bir ders vermektedir.

Kıssalarda sözkonusu olan tekrarlar da mesajların insanların gönüllerinde iyice yer etmesi açısından çok önemli faydalar vardır. Çünkü bir şey tekrar edildiği zaman zihinlere yerleşir ve kendisini kabul ettirir. Bedruddin ez-Zerkeşi (Vef.794/1391) tekrarın şu faydalarına işaret etmektedir:

- 1-Tekrar, manayı pekiştirir, kuvvetlendirir.
- 2-Şüpheyi bertaraf ederek uyarıyı artırır, böylece mesajın yerine ulaşmasını sağlar.
- 3- Sözü uzamasından dolayı konunun baş tarafının unutulması ihtimalini ortadan kaldırır.
- 4- Mesajı etkili bir şekilde muhataplara ulaştırır.
- 5-Vaid ve tehdit bildirir.
- 6-Taaccüb ifade eder.
- 7-İrşad ve nasihata uygundur. Tekrarın bu faydasını hem kıssalarda hem de mesellerde görmek mümkündür.⁵⁷¹

5-Tartışma ve Diyalog

⁵⁷¹ ez-Zerkeşi, Bedruddin; el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, (Thk.M.Ebu'l Fadl İbrahim), Beyrut, Dâru'l-Ma'rife. 1391/1972. II, s.11-32.

Muhatapların dikkat ve alakalarını çekmenin en kolay ve güvenilir yollarından biri, onlarla tartışmaya ve diyaloga girmektir. Canlı ve dinamik bir anlatım tarzına sahip olan Kur'an-ı Kerim, birçok cedel ve ikna üslubunu kendine has tarzıyla kullanarak okuyucusuyla etkin bir iletişim kurmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de geçen; âyet, beyyine, bûrhân, sultan, hüccet, cedel gibi kavramlar Onun tartışmacı yönüne işaret etmektedirler.⁵⁷²

Kur'an-ı Kerim, "*Sen hikmetle, güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et (...)*"⁵⁷³ ayetinde belirtildiği gibi, muhataplarıyla akli ve cezbedici fikirler ileri sürerek, polemige girmeden, tenakuza düşmeden tartışmalara girmektedir.⁵⁷⁴

Tartışmanın esas gayesini "hakkı izhar etmek" olarak belirleyen Kur'an, kuru mantıki önermeler getirip, ondan sonuca gitmek şeklinde bir yol takib etmez. Zira; Kur'an, sadece belli bir kültüre sahip muayyen bir zümreyi hidayete erdirmek için inmemiştir, o, bütün insanları doğru yola iletmek için nazil olduğundan getirdiği delillerle insanların ikna olup, kalben yakîn ile dolmalarını sağlamaktadır.⁵⁷⁵

Kur'an tartışma ve diyaloglarda dikkat çeken bir özelliği de delilleri sunup, onlardan çıkacak sonuçlara herhangi bir sınırlama getirmemesidir. İlgi kurma ve sonuç çıkarma işini muhataba bırakmaktadır.⁵⁷⁶

Kur'an'ın tartışmacı ve diyaloga dayanan anlatım üslubunu iletişim açısından değerlendirecek olursak, bu tarz bir anlatımın insanları ikna etmede ne kadar etkili olduğunu görebiliriz:

⁵⁷² Bu kavramlarla ilgili geniş bilgi için bkz.: Çelik, Muhammed; Kur'an'ın İkna Hususiyeti, İzmir, 1996, s.12-26.

⁵⁷³ Nahl (16), 125.

⁵⁷⁴ Mevdûdi, Tefhim, III, 71.

⁵⁷⁵ el-Bedevi, Ahmet; Min Belâğati'l-Kur'an, 3.bas. Mısır, 1950, s.374.

⁵⁷⁶ Çelik, Kur'an'ın İkna Hususiyeti, s.259.

Herşeyden önce Kur'an-ı Kerim dile getirdiği bir çok hususu muhataplarının mücerred akıllarına hitabederek ispatlamaktadır. Önce genel kabul gören ve herkesçe bilinen bazı gerçekleri ileri sürüp, daha sonra bu gerçekliklere bağlı olarak insanların yabancısı olduğu veya kabul etmek istemediği asıl hususları dile getirmektedir.⁵⁷⁷

*“(Resûlüm!) De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim malik bulunuyor? Ölüden diriyi kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Her türlü) işi kim idare ediyor? “Allah” diyecekler. De ki: Öyleyse (O'na âsi olmaktan) sakınmıyor musunuz?”*⁵⁷⁸

*“Peki, dedi. Siz dua ettiğinizde onlar işitiyorlar mı? Yahut size fayda veya zarar verebiliyorlar mı? Hayır, ama babalarımızın böyle yaptıklarını gördük (onun için biz de böyle yapıyoruz) dediler.”*⁵⁷⁹

Kur'an-ı Kerim'de geçen tartışmayla ilgili ifadelerde dikkat çeken bir husus da muhatapların farklı farklı huy ve tabiatlarına riayet edilmesidir.⁵⁸⁰ Bu cümleden olarak, insanın yanlış olsa dahi kendi görüşünde diretme ve görüşüne değer verme özelliği, onun temel bir vasfı olarak dikkate alınmıştır. Dolayısıyla, özellikle hasım durumunda olan kişilerle girilen tartışmalarda onların ileri sürdüğü görüşlerden bizce de doğru olanlarını kabul ettiğimizi öncelikle belirtip bir yakınlaşma sağlamaya çalışıldığına şahit oluyoruz: *“(…) Onlar da: “Siz de sadece bizim gibi birer insansınız; bizi babalarımızın yaptıklarından alıkoymak istiyorsunuz. Öyleyse bize apaçık bir delil getirmelisiniz.” dediler. Peygamber onlara şöyle dedi: “Biz ancak sizin gibi birer insanız, ama Allah kullarından dilediğine iyilikte bulunur. Allah'ın izni olmadan biz size delil getiremeyiz. İnanlar sadece Allah'a güvensin.”*⁵⁸¹

⁵⁷⁷ Galveş. el-i'lam. s.297.

⁵⁷⁸ Yunus (10). 31.

⁵⁷⁹ Şuara (26). 72-73. Ayrıca bkz.: Ankebût (29). 61. 63; Müminûn (23). 84-89.

⁵⁸⁰ Galveş. el-i'lam. s.300.

⁵⁸¹ İbrâhim (14). 10-11.

Ayet-i Kerime’de görüldüğü gibi, muhatap kitlenin elçilere yönelik söylediği “siz de birer beşersiniz” sözleri, Peygamber tarafından öncelikle doğrulanmakta ve daha sonra beşeriyetin vahiy almaya engel bir durum olmadığı ifade edilmektedir.

Kur’an’ın, insan tabiatı üzerinde etkili olan diyalog yöntemlerinden biri de ispatlamak istediği hususu tersiyle kıyaslamasıdır:

“Kur’an’ı durup düşünmüyorlar mı? Eğer o Allah’tan başkasından gelseydi, onda çok aykırılıklar bulurlardı.”⁵⁸²

Hasım durumundaki kişilerle en güzel yolla mücadele edilmesi, onların hatalı görüşlerinin, kabul etmemekle beraber hemen kesilip atılmaması da Kur’an-ı Kerim’in işaret ettiği tartışma adabıyla ilgili önemli hususlardandır:

“(…) Öyleyse doğru yolda veya apaçık bir sapıklıkta olan ya biziz, ya sizsiniz.”⁵⁸³

“Ey Muhammed! De ki: “Eğer Rahman olan Allah’ın çocuğu olsa, kulluk edenlerin ilki ben olurum.”⁵⁸⁴

İnsanların tartışma üslupları farklı farklıdır. Kimisi inatçı bir karaktere sahipken, kimisinin ikna edilmesi daha kolaydır. Kur’an-ı Kerim inatçı kişileri öncelikle itirazlarına mesned kırdıkları tüm delillerin batıl olduğunu ortaya koyarak daha sonra onları hak olana yöneltmektedir.

Örnek olarak Hz.İbrahim’le Nemrut arasında geçen bir tartışmayla ilgili şu ayetleri verebiliriz:

“Allah kendisine hükümranlık verdi diye İbrahim ile Rabbi hakkında tartışanı görmedin mi? İbrahim: “Rabbim, dirilten ve öldürenidir” demişti. “Ben de diriltir ve öldürürüm” dedi; İbrahim, “Şüphesiz Allah güneşi doğrudan

⁵⁸² Nisa (4), 82.

⁵⁸³ Sebe’, (34), 24.

⁵⁸⁴ Zuhurup (43), 81.

getiriyor, sen de batıdan getirsene” dedi. İnkâr eden şaşırıp kaldı. Allah zulmeden kimseleri doğru yola eriştirmez!”⁵⁸⁵

⁵⁸⁵ Bakara (20), 258. Ayrıca bkz.: En`am (6), 91.

6.Sual

Da'veti insanlara ulaştırmada Kur'an'ın başvurduğu iletişim üsluplarından biri de sual yöntemidir. Kur'an-ı Kerim'de değişik soru tiplerine rastlamaktayız:

a) Birşeyi öğrenmek, bilmek için sorulan sorular; "(...) *Meryem oğlu İşâ, Havârilere: "Allah'a giden yolda yardımcıları kimlerdir?" deyince Havârilere: "Allah'ın dininin yardımcıları biziz" demişlerdi...*"⁵⁸⁶

b) Muhatabımızı imtihan etmek için, bir şeyi bildiğimiz halde ona sormak; Hz.Süleyman'ın, Melike'nin tahtını kendisinin tanıyamayacağı hale getirtip ona: "*Bu senin tahtın mı*"⁵⁸⁷ diye sorması gibi.

c) Muhatapların yaptıkları bir fiilin yanlış olduğunu, dolayısıyla terketmeleri gerektiğini bildirmekle beraber onları kınamak için sorulan sorular: "*Ellerinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? dedi.*"⁵⁸⁸

d) Hayreti mucip bir durumu ifade etmek için sorulan sorular: "*Yahut altı üstüne gelmiş bir kasabaya uğrayan kimseyi görmedin mi? "Allah burayı ölümünden sonra acaba nasıl diriltecek?"(...)*"⁵⁸⁹

"*Meryem: "Rabbim! Bana bir insan dokunmamışken nasıl çocuğum olabilir?" demişti...*"⁵⁹⁰

e) Kur'an, bazı şeyleri hem nehyetmek hem de kınamak için zaman zaman soru üslubundan faydalanır; "*Allah, hiçbirşeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile, kendisine verdiğimiz güzel nimetlerden gizlice ve açıkça sarfeden kimseyi misal gösterir: Hiç bunlar eşit olur mu?*"⁵⁹¹

⁵⁸⁶ Saff (61). 14: Ayrıca bkz.: Bakara (2). 69.

⁵⁸⁷ Neml (27). 41-42.

⁵⁸⁸ Saffât (37). 95.

⁵⁸⁹ Bakara (2). 259.

⁵⁹⁰ Al-i İmran (3). 47.

⁵⁹¹ Nahl (16). 75.

f) Tehdit ve korkutma amacıyla da Kur'an-ı Kerim'de bazı sorular geçmektedir; *"Başlara çarpan, yürekleri hoplatan hadise; nedir o çarpan hadise? O çarpan hadisenin ne olduğunu sen nereden bileceksin?"*⁵⁹²; *"Öncekileri helak etmedik mi?"*⁵⁹³

g) İltifat ve hüsn-ü taleb için sorular sorular: *"Mûsa ona: "Sana öğretilen; bana hayra götüren bir bilgi olarak öğretmen için peşinden gelebilir miyim?" dedi.*"⁵⁹⁴

*"Fir'avun'a git, doğrusu o azmıştır." Ona de ki: "Arınmağa niyetin var mı?"*⁵⁹⁵

Kur'an-ı Kerim'de değişik tarzlarda kullanılan soru üsluplarını iletişim açısından incelediğimizde şu özellikler dikkatimizi çekmektedir:⁵⁹⁶

1-İnsan pratiğine uygunluk: Kur'an soruları, diğer ifadelerinde olduğu gibi muhataplarının duygu ve düşüncelerine uygunluk arz etmektedir. Mesela, Tevhid Da'vetini alayla, taaccüb ve tekebbürle karşılayan Mekkeli'lere sual şeklinde yöneltilen hitaplarda bu uygunluğu görebiliriz:

*"Allah'ın dininden başka bir din mi arzu ediyorlar?"*⁵⁹⁷

*"Ne ohuyorsunuz ki Allah'a büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz?"*⁵⁹⁸

*"Göklerde ve yerde, Allah'ın bilmediği bir şeyi mi ona haber veriyorsunuz?"*⁵⁹⁹

⁵⁹² Kâria (101), 1-3.

⁵⁹³ Nûh (71), 7.

⁵⁹⁴ Kehf (18), 66.

⁵⁹⁵ Naziât (79), 17-18.

⁵⁹⁶ Daha geniş bilgi için bkz.; Ğalveş, el-İ'lâm, s.308 v.d.

⁵⁹⁷ Al-i İmran (3), 83.

⁵⁹⁸ Nuh (71), 13.

⁵⁹⁹ Yunus (10), 18.

“Ey Muhammed! Ayetlerimizi inkar eden ve: “Bana elbette mal ve çocuk verilecektir” diyeni gördün mü? O, görülmeyeni mi biliyor, yoksa Rahman katından bir söz mü almıştır?”⁶⁰⁰

“Kasabaların halkı, geceleyin uyurlarken azâbımızın kendilerine gelmesinden güvende miydiler? Yahut kasabanın halkı, kuşluk vakti eğlenirken azabımızın kendilerine gelmesinden güvendemiydiler?”⁶⁰¹

Görüldüğü gibi sorular, müşriklerin sahip oldukları akla, mantığa sığmayan anlayışlarını kınayarak ve inkar ederek onları düşünmeye ve hak olanı kavramaya davet etmektedir.

İnsanları araştırmaya, öğrenmeye sevkeden bir başka soru üslubu da şöyle geçmektedir:

“Ah! Apansız (gelen) bir bela! Ne korkunçtur apansız (gelen) bela!

Bilir misin nedir, nasıl olacaktır o apansız bela?”⁶⁰²

“Gerçekleşecek olan! Nedir o gerçekleşecek olan gün?

Gerçekleşecek olanın ne olduğunu sana ne bildirir?”⁶⁰³

2-Kur'an kıssalarında dikkat çeken diğer bir yön, kısa ve öz olup geniş anlamlar içermeleridir:

“De ki: “Allah her şeyin Rabbi iken O'ndan başka bir rab mı arayayım?”⁶⁰⁴

“Beni yaratana ne diye kullak etmeyeyim?”⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ Meryem (19), 77-78.

⁶⁰¹ A'râf (7), 97-98.

⁶⁰² Kâri'a (101), 1-3.

⁶⁰³ Hâkka (69), 1-3.

⁶⁰⁴ En'am (6), 164.

⁶⁰⁵ Yâsin (36), 22.

“O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Zevcesi olmadan nasıl çocuğu olabilir?”⁶⁰⁶

3-Sual tarzındaki ifadeler mesajları daha etkileyici kılmaktadır.

Bazen düz bir cümleyle de ifade edilmesi mümkün olan hakikatler soru formunda dile getirilerek daha belîğ hale getirilmektedir. Mesela: “Allah kuluna yetmez mi?”⁶⁰⁷ ifadesi, maksûdu daha etkin bir tarzda sunmaktadır.

Diğer yandan olumsuz bir durumu dile getirirken de, normal bir olumsuz cümle yerine, olumsuz soru tarzı kullanılmaktadır: *“Biz onlara yıllar yılı nimetler vermiş olsak, sonra da tehdid edildikleri şey başlarına gelse, kendilerine verilmiş olan nimetler onlara bir fayda sağlar mı?”⁶⁰⁸*

Yapılması emredilen bir şeyin, soru şeklinde dile getirilmesi de mücerred emir cümlesine göre daha tesirli olabilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de bu tarzda gelen ifadelerde rastlamaktayız: *“Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah’ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mi?”⁶⁰⁹*

4-Aynı sorunun değişik anlamlara gelmesi:

Kur’an-ı Kerim’de geçen bazı soru tarzındaki ifadeler, soran kişiye göre, sorunun tevcih edildiği muhataba göre ve aynı muhatabın durumuna göre değişik manalara te’vil edilebilecek genişliktedir. Bu hususu bir kaç misalle biraz daha açalım.

Mesela, *“Birinci ölümden sonra bir daha ölmeyeceğiz değil mi? Azâb da görmeyeceğiz.”⁶¹⁰* ifadesi soran kişiye göre değişik anlamlara gelebilmektedir. Eğer bu soru daha önceki ayetlerde bahsi geçen iki arkadaştan birine aitse, kınama, eğer

⁶⁰⁶ En’am (6), 101.

⁶⁰⁷ Zümer (39), 36.

⁶⁰⁸ Şuara (26), 205-207.

⁶⁰⁹ Maide (5), 91.

⁶¹⁰ Saffât (37), 58-59.

cennete girmiş olan mü'minlere aitse de karşılaştıkları ni'mete olan sevinçleri ve gıptalarını ifade etmektedir.⁶¹¹

Tevbe suresinde geçen şu ayette bu konuya verilebilecek güzel bir örnektir: *“Bir sûre inince, aralarında “Bu, hanginizin imanını arttırdı?” diyen ikiyüzlüler vardır.”*⁶¹² Münafıkların böyle bir soruyu birbirlerine sormaları, mü'minlerle istihza etmeleri anlamına gelirken; müslümanlara hitaben bu soruyu sormaları ise münafıkların inen sureyi hafife almalarını ifade eder.⁶¹³

c) Kur'an'ın Öngördüğü İletişim Ortamı

İletişimin gerçekleştiği fiziksel, toplumsal, psikolojik ve zamansal çevre, iletişimin biçimini ve içeriğini etkileyen unsurlardır.⁶¹⁴ Başka bir ifadeyle ortam ile kişilerarası iletişim arasında paralellik vardır; farklı ortamlarda olayları farklı algılar, farklı tepkilerde bulunuruz.⁶¹⁵

İletişim ortamını oluşturan unsurlar şu bölümlere ayrılmaktadır:

- 1-İletişimde bulunan kişilere bağlı özellikler
- 2-İletişimin içinde gerçekleştiği ortamın sosyal özellikleri
- 3-İletişimin içinde gerçekleştiği ortamın fiziksel özellikleri⁶¹⁶

Özellikle da'vet ve tebliğden bahseden Kur'an'i ifadelerde sağlıklı ve verimli bir iletişim sürecini gerçekleştirmek için hem iletişimde bulunan şahıslarla ilgili, hem de iletişim ortamıyla ilgili önemli bir takım unsurlardan bahsedilmektedir. Mesela, Peygamber Efendimiz'e da'vet ve tebliğle ilgili gelen ilk emirlerde dile getirilen hususlardan biri de giyim tarzıyla ilgilidir: *“Giydiklerini temiz tut.”*⁶¹⁷ Çünkü karşımızdaki insanın fiziksel görünümü, en azından iletişime nasıl

⁶¹¹ Ebu Hayyan: Muhammed b.Yusuf. Tefsîru'l Bahri'l Muhit. Beyrut. 1990, 2.bas. VII, 362.

⁶¹² Tevbe (9). 124.

⁶¹³ Galveş, el-İ'lam. s.311.

⁶¹⁴ Mutlu. İ.Sözlüğü. s.101.

⁶¹⁵ Dökmen. İ.Çatışmaları, s.131,132.

⁶¹⁶ Cüceloğlu. İnsan İnsana, s.50.

⁶¹⁷ Müddesir (74), 4.

başlanacağını belirler. İnsanları kendimize yakın ya da uzak hissetmemize yol açan ölçütlerden birisi de fiziksel görünümleridir.⁶¹⁸ Fiziksel görünümün önemli bir unsuru olan elbise de, bir insana diğer bir insanı tanıtan ilk şeydir. Karşıdaki insan bir kimsenin elbisesine bakarak bu kişinin nasıl birisi olduğunu tahmin edebilir.⁶¹⁹ Bu yüzden görevi gereği bütün insanlarla iletişim kurmak durumunda olan Peygamberlerin öyle bir giyim tarzları olmalıdır ki, onları gören herkes bu kişilerin şerefli birer insan olduklarını ve bu kişilerin kalbinde hiç bir kötülük bulunmadığını farketсин. Eğer giyim göze batacak biçimde baştan savma ise, dinleyiciler konuşmayı yeterince ciddiye bile almayabilirler.⁶²⁰

İletişim ortamında fiziksel görünümün yanında, kişilerin psikolojik durumları, toplum içindeki konumları ve ifade biçimleri de etkileyici amillerdir. Kur'an-ı Kerim bu unsurların hepsine değişik yerlerde işaret etmektedir. Yine adı geçen Peygamberlerle ilgili kıssalardan örnek verecek olursak; bütün Peygamberlerde görülen ortak özellik onların psikolojik olarak tebliğ görevini üstlenebilecek ve yürütebilecek durumda olmalarıdır. Dile getirdikleri hususlarla ilgili en ufak bir tedirginlik, kararsızlık göstermeden mesajlarını net olarak ortaya koymaları onların ruh halini yansıtmaktadır:

*“And olsun ki biz Nuh’u kendi milletine gönderdik; “Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım; Allah’tan başkasına kulluk etmeyin; doğrusu ben hakkınızda can yakıcı bir günün azabından korkuyorum” dedi.*⁶²¹

“Ad milletine kardeşleri Hüd’u gönderdik. Şöyle dedi: “Ey milletim! Allah’a kulluk edin. Ondan başka tanrınız yoktur; yoksa sadece yalan uyduran kimseler olursunuz.” “Ey milletim! Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak beni yaratana aittir. Akletmez misiniz?” “Ey milletim! Rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra O’na tövbe edin ki size gökten bol bol

⁶¹⁸ Dökmen, İ.Çatışmaları, s.109. 110.

⁶¹⁹ Mevdüdi, Tefhim, VI, s.513.

⁶²⁰ Zielke, Wolfgang; Sözsüz Konuşma. (Çev: Esat Mermi), 1993, İstanbul, 1. Bas. s.142.

⁶²¹ Hüd (11), 25-26.

yağmur göndersin, kuvvetinize kuvvet katsın; suçlular olarak yüz çevirmeyin.” Ey Hûd! Sen bize bir belge getirmeden, senin sözünden ötürü tanrılarımızı terketmeyiz ve sana inanmayız. Bir kısım tanrılarımız seni çarpmıştır, demekten başka birşey demeyiz” dediler. Hûd: “Doğrusu ben Allah’ı şahit tutuyorum; siz de şahid olun ki, ben O’nu bırakıp koştığımız ortaklardan uzağım. Hepiniz bana tuzak kurun sonra da ertelemeyin. Ben, ancak benim de sizin de Rabbiniz olan Allah’a güvenirim. Hiçbir canlı yoktur ki Allah ona el koymamış olsun. Rabbim elbette doğru yoldadır. Eğer yüz çevirerseniz, şüphesiz ben size benimle gönderileni bildirdim. Rabbim sizden başka bir milleti yerinize getirebilir. O’na bir şey de yapamazsınız. Doğrusu Rabbim herşeyi koruyandır” dedi.”⁶²²

İletişim ortamının önemli bir unsuru olan muhatabın özellikleri de iletişim sürecinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu açıdan, bir mesaj için uygun ve doğru zamanın bilinmesi, anlaşılabilmesi amacıyla nasıl bir dil kullanılacağına saptanması, etkin olabilmek için insanın değineceği ve dayanacağı tutumu ve değerleri tesbit edebilmesi, arzulan eylemin ortaya çıkabilmesi için eylemin oluşacağı hedef grubunun standartlarının ve özelliklerinin bilinmesi gerekir.⁶²³ Muhatapların genel yapısına ilişkin, örneğin yaşları, ekonomik statüleri, tutumları, inançlar vb. hakkında bilgi sahibi olmak iletişimin etkili olması için özellikle mesaj kurma sürecinde atılması gereken önemli adımlardan biridir.⁶²⁴ “Hatibin bilgisi, dinleyicisinin idraki kadardır.”⁶²⁵ sözü bu hususun önemini ortaya koymaktadır.

Kur’an-ı Kerim bir çok ayetinde etkili bir iletişimin sağlanabilmesinde ve sunulan mesajların muhatap üzerinde istenen te’siri meydana getirmesinde muhatabın özelliklerinin önemli olduğuna işaret etmektedir. Mesela Peygamberin yapacağı tebliğe müspet tepkide bulunacak olanların özelliklerini değişik ayetlerinde belirlemektedir. Bunlar, Allah’ın ayetlerinde iman etmiş mü’min ve

⁶²² Hûd (11), 50-57.

⁶²³ Kaplan; Yusuf, Televizyon, İst., 1992, s.61.

⁶²⁴ Mutlu, İ.Sözlüğü, s.114.

⁶²⁵ Baydur; M.Çetin, İslam ve Rad.TV. Ank.. s.107.

müslimler⁶²⁶, Rablerinin huzurunda toplanacaklarından dolayı gaibane Allah'tan ve Onun tehdidinden korkarak Kur'an'a ittiba edenler,⁶²⁷ takvası sebebiyle bir arayış ve talep içinde koşarak gelenler⁶²⁸, can kulağıyla dinleyen dinleyebilme özelliğine sahip olanlar⁶²⁹ ve Cenab-ı Hakk'ın kendilerine hidayet verdiği kimselerdir.⁶³⁰ Ama "ölü"ler, arkalarına dönüp kaçan "sağır"lar, "kör"ler, apaçık sapıklık içinde bulunanlar⁶³¹, Allah'ın zikrine sırt çeviren, dünya hayatından başkasını arzu etmeyen kimseler.⁶³² Allah'ın ahiret nasibi vermediği küfre koşuşan insanlar⁶³³ ve Allah'ın hidayet nasib etmediği kafirler⁶³⁴ zerre kadar öğütten istifade edemezler.⁶³⁵

İletişimin içinde gerçekleştiği ortamın sosyal, kültürel ve fiziksel durumu da göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen Peygamberlerin, davetleri esnasında iletişim ortamının bu özelliklerine dikkat ettiklerini ve ona göre mesajlarını sunduklarını görmekteyiz. Hatta Peygamberlerin risaletlerini ispatlamak amacıyla gösterdikleri mucizelerde bile o toplumun sosyokültürel yapısının dikkate alındığını görüyoruz; Sihir sanatının gelişmiş olduğu topluma gönderilen Hz.Musa'nın sihri yutan mucizesi, tıp alanında gelişmiş olan topluma gönderilen Hz.İsa'nın bir takım hastalıkları tedavi eden mucizesi, fesahat ve belâgat alanında ilerlemiş olan Arap Toplumu içinden çıkan Hz.Muhammed (a.s) ile birlikte nazil olmaya başlayan Kur'an mucizesinin bu alandaki harikuladeliği v.s ortamın sosyal ve kültürel yapısına verilen önemi gösteren örneklerdir.

Bunun yanında Peygamberlerin insanlarla diyalog kurmak için çok değişik zaman ve zeminlerden istifade etmeleri de değişik ortamların iletişim sağlamadaki

⁶²⁶ Neml (27). 81; Zâriyat (51). 55.

⁶²⁷ En'am (6). 51; Fâtır (35). 18; Yasin (36). 11; Kaf (50). 45.

⁶²⁸ Abese (80). 8-9.

⁶²⁹ En'am (6). 36.

⁶³⁰ Kasas (28). 56.

⁶³¹ Neml (27). 80-81; Zuhurf (43). 40.

⁶³² Necm (53). 29.

⁶³³ Al-i İmran (3). 176.

⁶³⁴ A'lâ (87). 9.

⁶³⁵ Önkâl: Rasulullah'ın Davet Metodu. s.246-247.

ehemmiyetine delalet eden önemli bir işarettir. İşte Hz.Nuh'un bu konuda gösterdiği çabayı anlatan ayetler: *"Nuh dedi ki: "Rabbim! Doğrusu ben, milletimi gece gündüz davet ettim." (...)* *"Sonra doğrusu ben onları açıkça çağırdım."* *"Sonra onlara açıktan açığa, gizliden gizliye de söyledim."*⁶³⁶

Bir başka örnek, Hz.Musa'nın davet ve tebliğini baltalamak isteyen Firavun ve diğer ileri gelenlerin Onu yenmek için çağırdıkları sihirbazlara karşı bir meydanda toplanan halkın huzurunda gösterdiği mucize ve bu vesileyle bütün halka bir anda mesajını sunmasıdır.⁶³⁷

Peygamber Efendimiz'in hayatında da yukarda verdiğimiz örneklere benzer değişik uygulamalar variddir. Mesela aleni tebliğe başladığı ilk günlerde bütün akrabalarını bir yemek daveti vesilesiyle bir araya getirmesi,⁶³⁸ daha sonra diğer Mekkelilerin hepsini Safa tepesine toplaması⁶³⁹ ve her iki vesileyle de mesajını onlara sunması üzerinde durulması gereken örneklerdir.

Ortamın iletişim üzerindeki etkisi o kadar önemlidir ki, Kur'an-ı Kerim'in Mekki ayetleriyle Medeni ayetleri hem muhteviyat ve hem de üslup bakımından çok bariz farklılıklar arz etmektedirler. Yine Kur'an'da davet için uygun yerlerin seçilmesi ve her türlü ortamda davetin yapılmamasının emredilmesi de Kur'anın iletişime verdiği önemin bir başka göstergesidir: *"Allah'ın ayetlerine küfredildiğini ve onlarla eğlenildiğini işittiğiniz zaman onlar bundan başka bir söze dalıncaya kadar yanlarında oturmayın."*⁶⁴⁰

D) Mesajın Düzenlenmesi ve Sunulması

⁶³⁶ Nûh (71), 5,8,9.

⁶³⁷ Bkz: A'râf (7). 109-126.

⁶³⁸ İbn İshak: Muhammed b. İshak b. Yesar: Siretu İbn İshak: Konya, 1981. s.188 v.d. İbnu'l-Esir. 'Izzuddin Ebu'l-Hasen' Ali b. Ebi'l-Keram. el-Kâmil fi't-Târih, Beyrut, 1965-1966, II, 62-63.

⁶³⁹ en-Nedvi. Ebu'l-Hasen 'Ali el-Haseni. en-Nubuvve ve'l Enbiya' fi-Dav'i'l-Kur'an, 2.bas., Kahire, 1965. s.12-14.

⁶⁴⁰ Nisâ (4). 140.

Mesajların düzenlenmesi (kodlama süreci), iletişimin başarısında en önemli etkenlerden biridir. Bu süreçte kaynak vermek istediği mesajını, içinde bulunduğu iletişim ortamına uygun ve muhatapları tarafından algılanıp anlaşılabilir bir tarzda düzenler.⁶⁴¹

Neyi, nasıl ileticeğine karar veren kaynak, kodlamayı gerçekleştirmeden önce hangi kodlama sistemlerinden yararlanacağını da seçmek durumundadır. Kuşkusuz, kaynak tarafından bu konuda yapılan seçim iletişim durumu, konusu ve hedefle ilgilidir.⁶⁴²

Muhteviyatı ve muhataplarının kapsamı açısından gelmiş-geçmiş bütün kitaplardan vs. kaynaklardan daha geniş bir alana sahip olan Kur'an-ı Kerim'in kendine has üslubu bu açıdan incelenmeye değer bir konudur.

Çağdaş alimlerden ez-Zerkânî üslubun istilahi manasını şöyle kaydeder: Konuşmacının konuşmasını oluştururken kelime ve cümlelerin diziliş biçimlerini seçerken izlediği yoldur.⁶⁴³ Hiç şüphesiz bu seçimde etkili olan unsurlar. Muhatapların durumu, sunulan mesajların muhteviyatı, iletişimin ortamı gibi amillerdir...

Kur'an üslubu derken de, yukarıda kastedilenlerden pek farklı şeyler söylenmemektedir; kelimelerin seçiminde ve cümlelerin tertibinde Kur'an'ın kendisine mahsus yöntemiyle takip ettiği metottur.⁶⁴⁴

Kur'an-ı Kerim, hem ortama uygun ifadelerle mesajlarını sunarak "belağat" açısından, hem de muhatabını en güzel şekilde etkilemek için düzenlediği kelime ve cümle kurgusu bakımından eşsizliğini dosta-düşmana kabul ettirmiş bir kitaptır.⁶⁴⁵

⁶⁴¹ Zıllıoğlu, İ.Nedir? s.230.

⁶⁴² Zıllıoğlu, İ.Nedir? s.232.

⁶⁴³ ez-Zerkânî; Menâhilu'l-İrfân, II. 199.

⁶⁴⁴ ez-Zerkânî; a.g.e., II. 199.

⁶⁴⁵ Çiçek; Kur'an İlimleri. s.82.

Kur'an üslubunun özelliklerine baktığımızda, mesajlarında ana hatlarıyla şu özellikleri görmekteyiz.⁶⁴⁶

1-Lafzın Azlığı ve Mânânın Çokluğu:

Kur'an-ı Kerim, nüzulünden itibaren Kıyamete dek yaşayacak olan bütün insanlığa hitab eden bir kitab olarak her zemindeki ve zamandaki insanın, ondan kendisine hitab eden ve onu tatmin eden mesajlar alabileceği tarzda engin manaları muciz lafızlarında gizleyen eşsiz bir kaynaktır.

114 sûre ve 6200 kûsür ayetten meydana gelerek yirmi üç sene gibi uzun bir sürede peyderpey nazil olmasına rağmen başından sonuna kadar "lafzın kısalığı ve mananın çokluğu" ilkesini korumak Kur'an'ın dışında hiçbir kitapta bulunmayan bir özelliktir.⁶⁴⁷

2-Kur'an Mesajlarının Avam ve Havasa Yönelik Olması

Kur'an, lafız ve cümle terkiibinde öyle bir üslup kullanmış ki, kültürleri, bilgi seviyeleri ve hayat şartları çok farklı kimseler aynı hitaptan kendisine uygun mesaj ve dersi alabilmektedir.

3-Mesajların Hem İcmali (Genelleyici), Hem Beyani (Açıklayıcı) Olması:

Kur'an birbirine zıt görülen ve kelamı ilgilendiren bu iki farklı olayı olağanüstü bir şekilde kendi üslubunda birleştirmiştir.

Kur'an üslubundaki bu olağanüstü esneklik ve mana zenginliği, bir taraftan her dönemdeki insanlara hitabetmesi açısından diğer taraftan islam dünyasında ortaya çıkan çok değişik fikri yapıların teşekkül etmesi açısından önemli bir etkiye sahiptir.

4-İstidlâl Üslûbu:

⁶⁴⁶ Geniş bilgi için bkz.: Draz, Muhammed Abdullah, en-Nebeü'l-Azimn. Beyrut, 1970, s.113 v.d.; Bereke, Abdulğani, Üslûbu'd-Da'veti'l-Kur'âniyye, Kahire, 1983. s.285, v.d.

⁶⁴⁷ Çiçek, Kur'an İlimleri, s.84.

Kur'an özellikle vahdaniyyet, nübüvvet, haşr ve Kur'an'ın gerçekliği konularında sıkça delil getirmektedir. Bazen de bu istidlali kendisiyle hasmı arasında bir mücadele formuna sokarak sunmaktadır.⁶⁴⁸

“Ey Muhammed! De ki: Hamd Allah'a mahsustur, seçtiği kullarına selam olsun. Allah mı daha iyidir yoksa O'na koştukları ortaklar mı?” Yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indirip onunla, bir ağacını bile bitirmeye gücümüzün yetmediği, güzel güzel bahçeler meydana getiren mi? Allah'ın yanında başka bir tanrı mı? Hayır; onlar taptıklarını Allah'a eşit tutan bir millettir. Yoksa yeri, yaratıklarının oturmasına elverişli kılan ve aralarında ırmaklar meydana getiren, yeryüzüne sabit dağlar yerleştiren, iki deniz arasına engel koyan mı? Allah'ın, yanında başka bir tanrı mı? Hayır; çoğu bilmezler. Yoksa, darda kalana, kendisine yakardıği zaman karşılık veren, başındaki sıkıntıyı gideren ve sizi yeryüzünün sahipleri yapan mı? Allah'ın yanında başka bir tanrı mı? Pek kit düşünüyorsunuz. Yoksa karanın ve denizin karanlıklarından size yol bulduran, rüzgarları rahmetinin önünde müjdeci gönderen mi? Allah'ın yanında başka bir tanrı mı? Allah, koştukları eşlerden yücedir.”⁶⁴⁹

5-Tasvir Üslûbu:

Tasvir, muhatabı çabucak manaya götüren ve dile getirilen olaya katılmasını sağlayan kestirme bir yoldur. Tasvir ne kadar güzel, ilgi çekici ve ustaca yapılmış ise; mananın somutlaşması ve okuyucuyu, muhatabı cezbetmesi o kadar kolay ve süratli olur.⁶⁵⁰ Günümüzde gelişen sinema, tiyatro, piyes v.s sahne sanatlarının insanlar üzerinde yaptığı te'sirin en önemli sebebi de insanların tasvirici sunuma olan meyilleridir.

Kur'an-ı Kerim, mesajlarının önemli bir kısmında tasvire başvurmaktadır; soyut bir mânayı, psikolojik bir durumu, manevi bir vasfi, insani bir tiplmeyi,

⁶⁴⁸ el-Akk: Halid Abdurrahman, el-Furkan. s.169-170.

⁶⁴⁹ Neml (27). 59-63: Ayrıca bkz.: Ankebût (29). 61-69.

⁶⁵⁰ Çiçek, Kur'an İlimleri, s.75.

yaşanmış bir olayı, geçmiş bir kıssayı, kıyametin bir manzarasını, bir nimet veya azab tablosunu ve bir tartışma havasını sunarken hep bu tasvir yöntemini izler.⁶⁵¹ Bu şekilde düzenlenip sunulan mesajlar, muhatabın hayalinde canlı bir vaziyete, hareketli bir şekle dönüşür. Birden o soyut manalar somutlaşmış, hareketli ve canlı hale gelmiş olur.

Bu hususa bazı örnekler verelim:

a-Kur'an, kafirlerin amellerinin kendilerine hiçbir fayda vermeyeceğini ifade ederken şöyle der: *"Onların yaptıkları amele yöneldik ve onu dağınık toz haline getirdik."*⁶⁵²

Burada kafirlerin yaptıkları amellerin uhrevi açıdan bir faydasının olmadığı, amellerinin dağınık bir toz haline gelmesi şeklinde bir tasvirle canlandırılmış ve gözler önüne serilmiştir.

b-Allah'a iman etmeyenlerin cennete girmelerinin imkansızlığı da şu tasvirle anlatılmaktadır: *"Ayetlerimizi yalanlayıp onlara karşı böbürleneler için gök kapısı açılmadıkça ve kalın gemi halatı iğnenin deliğinden geçmedikçe onlar cennete giremezler."*⁶⁵³

Kur'an-ı Kerim'de bu iki örneğe benzer daha bir çok örnek verilebilir.

Kur'an-ı Kerim'in mesajlarında açıkladığımız özelliklerin yanında te'kid, tekrar ve dil güzelliği gibi hususiyetlerde belâğatçıların ve müfessirlerin üzerinde önemle durduğu konulardır.⁶⁵⁴

⁶⁵¹ Kutub: Seyyid: et-Tasviru'l-Fenni fi'l-Kur'an, bas.y.y. trs., s.29.

⁶⁵² Furkan (). 23.

⁶⁵³ A'raf (7). 40: Ayette geçen 'Cemel' kelimesini bazı alimler "kalın halat" şeklinde tefsir etmişlerdir: (bkz., et-Taberi, Muhammed İbnu Cerir, Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an, Beyrut, 1988, V. 180-181; ez-Zamahşeri, el-Keşşaf, II. 78, el-Kurtubi, Muhammed Ebû Abdullah, el-Cami'u li-Ahkami'l-Kur'an, Beyrut, 1983, VII, 207. Bazıları ise 'camel' kelimesini "deve" diye tefsir etmişlerdir. (bkz., et-Taberi, V. 178-179; el-Kurtubi, VII, 206).

⁶⁵⁴ Bu konularla ilgili geniş bilgi ve yapılmış çalışmalar hakkında bilgi için bkz.: Çiçek, Halil, 20. Asırda Kur'an İlimleri, s.81-90.

Görüldüğü gibi Kur'an-ı Kerim hitabettiği alanın genişliğine uygun olarak mesajlarını çok değişik tarzlarda düzenlemiş ve değişik yöntemlerle sunmuştur. Böylece her seviyeden insanın etkilenebileceği ve dile getirilen hususları anlayabileceği bir mesajlar manzumesi ortaya çıkmıştır.

F) Kur'an'ın Öngördüğü İfade Biçimi:

Sunulacak mesajların içeriği ne kadar önemli ise, o mesajları sunma şekli de o kadar önemlidir. Bu açıdan iletişim kurduğumuz kişiler bize ilk anda ifade tarzımıza göre değer verirler.⁶⁵⁵ Hatta dil üslubunun kişinin şahsiyetini ortaya çıkardığına dair genel kabulün çok eskilere dayanan bir inanç olduğu söylenmektedir. Nitekim, Benjohnson'a atfedilen bir sözde öyle denilmektedir: "Konuş ki ne olduğunu anlayayım."⁶⁵⁶

Söylemenin bir çok şeklinde birini seçme hürriyetine sahip olarak insanlar, en barışçı, en hoşgörülü ifadelerden, en kavgacı en saldırgan ifade ve eylemlerin bir kaçını benimseyebilir ve kullanabilirler. Eğer ifade tarzı, komplocu, saldırgan, husûmet dolu ise, ortak anlamlar, gerçek dışı, güvensiz, şüpheli bir temele oturacaktır. Eğer üslup, gerçeği yansıtan uzlaşmacı ve barışçı ise, ortak anlam doğruya ve sağduyuya malik olacaktır.⁶⁵⁷

İnsanın psikolojik olarak, iyi muameleden, yumuşak üsluptan, güler yüzden, güzel söz ve tatlı dilden hoşlandığı bilinen bir gerçektir. Kaba ve sert davranış, kırıcı yıkıcı ifade tarzı ise soğutur, ürkütür ve nefret uyandırır.⁶⁵⁸

Kur'an-ı Kerim bir çok ayette ifadenin, güzel, faydalı, yapıcı, etkili ve tutarlı olmasına işaret etmektedir:

*"İnsanlara güzel söz söyleyin."*⁶⁵⁹

⁶⁵⁵ Çaplı, Orhan; İnsanın İç Dünyası. Ankara, 1992, s.81.

⁶⁵⁶ Krech, Crutchfred, Ballackey; Cemiyet İçinde Fert (Terc: Mümtaz Turhan), M.E.B., Yay. 1.bas. İst., 1971. s.29.

⁶⁵⁷ Sözen; Medyatik Hafıza, s.98-99.

⁶⁵⁸ Önkâl, Rasulullah'ın Davet Metodu, s.161.

⁶⁵⁹ Bakara (2). 293.

“Kullarıma söyle, en güzel ne ise onu söylesinler...”⁶⁶⁰

“...Ve onların içine işleyecek (etkili) güzel söz söyle!”⁶⁶¹

“Firavun’a gidin, doğrusu o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt dinler veya korkar.”⁶⁶²

Yukarıdaki ayette görüldüğü gibi, en azılı düşmanla bile sağlıklı bir iletişim kurabilmek için ona yumuşak söz söylemek gerekmektedir.

Yapıcı ve yumuşak ifade tarzı iletişim kurmada etkili olduğu gibi sağlanan beraberliklerin devamı için de elzemdir. Nitekim Kur’an-ı Kerim Peygamber Efendimizin şahsında bu hususun ehemmiyetine işaret etmektedir:

“Allah’ın rahmetinden dolayı, ey Muhammed, sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalbli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onlara mağfiret dile, iş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah’a güven, doğrusu Allah güvenenleri sever.”⁶⁶³

Yapacağı etki bakımından “güzel söz” le “kötü bir sözün” kıyasını yapan şu ayetler Kur’an’ın meseleye bakış açısını ortaya koyan çarpıcı ifadelerdir.

“Allah’ın hoş bir sözü; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan Rabbinin izniyle her zaman meyve veren hoş bir ağaca benzeterek nasıl bir misal verdiğini görmüyor musun? (...) Çirkin bir söz de, yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.”⁶⁶⁴

Muhakkak ki güzel bir söz-hak ve hakikat sözü-güzel bir ağaç gibidir. Güçlü, kuvvetli, sağlam ve meyvelidir. Sağlamdır, hiçbir sarsıntı ve fırtına onu yerinden koparamaz. Bâtıl yönünden esen rüzgarlar en ufak bir tesirde bulunamaz.

⁶⁶⁰ İsra (17), 53.

⁶⁶¹ Nisa (4), 63.

⁶⁶² Ta-hâ (20), 43-44.

⁶⁶³ Al-i İmran (3), 159.

⁶⁶⁴ İbrâhim (14), 24-26.

Kötü söz ise kötü bir ağaca benzer. Kökü toprağın derinliklerine inmemiştir, yüzeyde kalmıştır. Onun canlılığı ve cesameti bir an içindir sonra birden bire söner ve kopup gider yeryüzünden. Gövdesi üzerinde sabit duramaz, toprağın derinliklerine kök süremez.⁶⁶⁵

F) Kur'an Mesajının Odaklandığı Azalar:

Kur'an-ı Kerim mesajlarında insanın kalp (lubb, kalb, fuâd) görme duyusu (basar, ru'yet) ve işitme duyusu (sem', üzûn) nu hedef almaktadır.

⁶⁶⁵ Kutup; Fizilâl, IX, 54.

1-Kalbe Hitap:

Kur'an, kalbi insanın gerçek benliği, ölümsüz hakikati ve ölümsüzü yakalayan farkediş, eriş ve seziş kudreti olarak tanıtmaktadır. Bu kalp, duyularüstü idrakin biricik aleti olarak realiteye direkt temasın da tek aracıdır.⁶⁶⁶ İzutsu kalbin bu fonksiyonunu şöyle izah etmektedir: "Kur'an'a göre insanın anlaması, kaynağını psikolojik bir yetenekten alır ki buna "lubb" yahut "kalb" denir. Kalb, insanı ilahi ayetleri anlamaya muktedir kılar, bu prensip (yetenek) örtülüp mühürlendiği, normal çalışmadığı zaman insan hiçbir suretle anlayamaz."⁶⁶⁷ "...onların kalplerine mühür vuruldu. Bu yüzden onlar anlayamazlar."⁶⁶⁸

Daha bir çok ayette Kur'an mesajlarının hedef noktası olarak kalbe vurgu yapılmakta ve kimi kalplerin etkilendiğinden kimilerinin de etkilenmediğinden bahsedilmektedir:

*"İnananlar ancak o kimselerdir ki: Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, ayetleri okunduğu zaman bu onların imanlarını arttırır."*⁶⁶⁹

*"Allah kimin gönlünü İslama açmışsa, o Rabbi katından bir nur üzere olmaz mı? Kalpleri Allah'ı anmak hususunda katılaştırmış olanlara yazıklar olsun; işte bunlar apaçık sapıklıktadırlar."*⁶⁷⁰

*"...Rablerinden korkanların, bu Kitab'tan tüyleri ürperir. Sonra hem derileri ve hem de kalpleri Allah'ın zikrine yumuşar ve yatıştır."*⁶⁷¹

*"Yoksa o Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinin üzerinde kilitleri mi var ki hiçbir hakikat gönüllerine girmiyor?"*⁶⁷²

⁶⁶⁶ Öztürk, Kur'an'ın Temel Kavramları, s.269.

⁶⁶⁷ İzutsu, Kur'an'da Allah, s.130.

⁶⁶⁸ Münâfikûn (63), 3.

⁶⁶⁹ Enfâl (8), 2.

⁶⁷⁰ Zümer (39), 22.

⁶⁷¹ Zümer (39), 23.

⁶⁷² Muammer (47), 24.

2-Göze Hitap:

Kur'an dile getirdiği hakikatlerin insanlar tarafından iyice kavranması için onları, kendilerini kuşatan nesnelere ve hadiselere ibret gözüyle bakmaya davet etmektedir. Diğer bir ifadeyle hepsi birer ayet olan varlıklara, tabii hadiselere, geçmiş olaylara v.s. bakarak gerekli mesajları almalarını onlardan istemektedir. *"Allah'ın rahmetinin eserlerine bak ki, nasıl yeri ölümünden sonra diriltiyor? Şüphe yok ki, O, ölüleri de diriltecektir. O her şeye kadirdir."*⁶⁷³ *"Bakıyorlar mı deveye, nasıl yaratıldı? Göğe nasıl yükseltildi? Dağlara nasıl dikildi? Yere nasıl yayılıp döşendi?"*⁶⁷⁴ *"Göklerde ve yerde olanlara bakın (...)"*⁶⁷⁵ *"De ki: "Yeryüzünde gezin, öncekilerin somunun nasıl olduğuna bakın. Onların da çoğu ortak koşanlardan idi."*⁶⁷⁶ *"Sizden önce de nice olaylar gelip geçti. Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların somunun nasıl olduğunu görün."*⁶⁷⁷ *"İnsan neden yaratıldığına bir baksın: Atılan bir sudan yaratıldı. Bel ile kaburga kemikleri arasında çıkan bir sudan. O Allah onu tekrar döndürüp yaratmaya kadirdir."*⁶⁷⁸

3-Kulağa Hitap:

Kur'an mesajlarında bir çok yerde kendisinden bahsedilen duyulardan biri de dinleme ve işitme duyusudur. Kur'an'da normal olarak "işitmek, işitme gücü" gibi manaları ifade etmek için "semi'a" ve "sem'a" kelimeleri kullanıldığı gibi, kalbin işitmesi için de aynı kelimeler kullanılmaktadır. Kalbin duymasından bahsedilirken üzerinde durulan temel husus, duyulanı anlamak, kavramak, yerini ve niteliğini tespit etmektir. Özellikle Kur'an mesajları karşısında duyarsız davrananlardan söz eden ayetlerde bu hususa dikkat çekilmektedir:

⁶⁷³ Rum. (30). 50.

⁶⁷⁴ Ğaşıye (88). 17-20.

⁶⁷⁵ Yunus (10). 101.

⁶⁷⁶ Rum (30). 42.

⁶⁷⁷ Al-i İmran (3). 137.

⁶⁷⁸ Tarık (86). 5-8.

“İşitmedikleri halde işittik diyenler gibi olmayın!”⁶⁷⁹

“Onları çağırırsanız işitmezler, işitseler bile size icabet etmezler.”⁶⁸⁰

“De! “Ben ancak sizi vahy ile uyarıyorum. Ama, sağır (lar) uyarıldıklarında çağırışı işitmezler.”⁶⁸¹

“Ona ayetlerimiz okunduğunda, işitmemiş gibi büyüklenip yüz çevirdi.”⁶⁸²

Kur’an-ı Kerim’in iletişim sürecindeki önemine dikkat çektiği (pisokoljik yetenek), göz (görme) ve kulak (işitme) duyuları etkili bir iletişim için aktif bir şekilde devrede olması gereken usurlardır. Bunun için de muhatap üzerinde etkili olmak isteyen iletişim kaynaklarının mesajlarını zikrettiğimiz duyulara hitabedecek tarzda kodlamaları gerekmektedir. Bu unsurlardan herhangi biri dikkate alınmadığı takdirde sunulan mesajın muhatap tarafından algılanmasında yeterli başarı sağlanamayabilir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de geçen bazı ayetlerde her üç organ birlikte zikredilerek meselenin ehemmiyetine işaret edilmektedir:

“Allah sizi annelerinizin karnından bir şey bilmez halde çıkarmıştır. Belki şükredersiniz diye size kulak, göz ve kalb vermiştir.”⁶⁸³

“Oysa sizin için kulaklar, gözler ve kalbler vareden O’dur. Pek az şükrediyorsunuz.”⁶⁸⁴

Ayet-i Kerimelerde de işaret edildiği gibi insan hiçbirşey bilmez halde dünyaya gözlerini açmakta, ama daha sonra kulakları, gözleri ve kalbiyle çevresiyle girdiği değişik iletişim süreçleri neticesinde çok değişik bilgilerle donanmaktadır.

⁶⁷⁹ Enfâl (8), 21.

⁶⁸⁰ Fatır (35), 14.

⁶⁸¹ Enbiya (21), 45.

⁶⁸² Lokman (31), 7.

⁶⁸³ Nahl (16), 78.

⁶⁸⁴ Mü’minün (23), 78.

Son olarak ayetlerde değinilen duyu organlarıyla ilgili sıralama (kulak-göz-kalb)ya iletişimci ve eğitimcilerin üzerinde durduğu bilgilenme düzeyleriyle ilgili derecelendirme açısından değinilmekte fayda vardır.

Yapılan gözlem ve deneylerle, kişilerin, dinlediklerinin belirli bir oranını, gördüklerinin; dinlediklerinden daha fazla bir oranını, hem dinleyerek ve hem de görerek muhatap oldukları mesajların ise çok daha önemli bir kısmını algılayabildikleri tespit edilmiştir. Buna bir de kişinin muhatap olduğu mesajı kalben de almaya ve özümsemeye hazır olduğu psikolojik durumu da eklenince herhalde söz konusu mesajdan maksimum düzeyde etkilenmesi beklenir.

G) Emredilen Okuma Adâbının İletişimdeki Rolü:

Allah-insan iletişimin kelimele dökülmüş ve kitaplaşmış en son şekli ve mükemmeli olan Kur'an-ı Kerim muhatapları tarafından en güzel şekilde anlaşılabilmesi için sahip olması gereken tüm özellikleri üzerinde barındırdığı gibi bir de muhataplarına mesajlarını kavrayabilmeleri için bir okuma tarzı önermektedir. Kur'an'ın önerdiği bu okuma şekli aslında her türlü iletişim kaynağı için uyulması gereken kurallar ifade etmektedir. Eğer bir kaynaktan azami derecede istifade etmek istiyorsak onu önerilen tarza âdaba bu riayet ederek okumalıyız.

Kur'an'ın önerdiği okuma adabıyla ilgili ifadeler değişik ayetlerde geçmektedir. Bu ayetleri bir araya getirdiğimizde ortaya mükemmel bir okuma şekli formülü çıkmaktadır. Şimdi bu ayetleri, Kur'an'ın nüzul anından, başkalarına tebliğ edilmesi sürecine kadar okuyucunun takınması gereken tavırlarla ilgili önerileri şeklinde sıralayalım:

“Sana O'nun vahyi tamamlamazdan önce Kur'an'ı (okumakta) acele etme ve “Rabbim, benim ilmimi artır” de.”⁶⁸⁵

⁶⁸⁵ Tâ-hâ (20), 114.

“(Resulüm) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et. Sonra şüphelen olmasın ki, onu açıklamak da bize aittir.”⁶⁸⁶

“Namazda yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut.”⁶⁸⁷

“Kur’an okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın! Gerçek şu ki: İman edip de yalnız kalblerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) bir hakimiyeti yoktur.”⁶⁸⁸

“Biz onu, Kur’an olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (ayet, ayet, sûre, sûre) ayırdık; ve onu peyderpey indirdik.”⁶⁸⁹

“Kur’an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.”⁶⁹⁰

Demek ki sunulan mesajları yeterince anlayabilmek için:

1-İlgili mesajları sabırla, teenniyle dinlemek gerekiyor; “acaba söylenenlerden bir şeyi kaçırmıyım?” diye söylenenleri anında tekrarlayarak dikkatleri dağıtmamak icab ediyor.

2-Ne kulakları tırmalayıcı yüksek bir ses tonu, ne de okuduğunu işitmeyecek derecede kısık bir ses; ikisinin arasında mutedil bir tarzda okumak gerekir. Burada müziksel etkinin mesajları anlamada ve anlamlandırmadaki rolüne dikkat çekmek gerekiyor. Kısaca okunan metne uygun bir ses tonuyla oluşacak müziksel etki, metinde bir derinlik duygusu oluşturarak, anlatılan hususlara belirli bir ağırlık kazandıracak, karakterleri tekdüzelikten kurtardığı gibi inandırıcı

⁶⁸⁶ Kıyâmet (75). 16-19.

⁶⁸⁷ İsra (17). 110.

⁶⁸⁸ Nahl (16). 98-99.

⁶⁸⁹ İsra (17). 106.

⁶⁹⁰ A`raf (7). 204.

kılacaktır. Ayrıca anlatım sürecinde belirli bir derinlik, zenginlik, çok boyutluluk ve imge üretimi hasıl olacaktır.⁶⁹¹

3-Kur'an'ı okurken okuyucuyla kaynak arasına girerek çıkaracağı "gürültü"yle mesajları saptırmaya çalışacak olan her türlü şeytani vesveseden arınmış olmak gerekir. Kur'an okuma sürecinde şeytanın giriştiği engelleyici faaliyetler, iletişim bilimdeki "gürültü" sorunuyla önemli oranda örtüşmektedir. Kısaca "kaynak birimin gönderdiği mesajla, hedef birimin aldığı mesaj arasındaki fark"⁶⁹² olarak tanımlanan gürültü, fiziksel sebeplerden, psikolojik sebeplerden, toplumsal ve kültürel nedenlerden kaynaklanabilir. Bazı ayetlerde işaret edildiği gibi şeytan ve diğer Kur'an muhalifleri okuyucusunun veya dinleyicisinin onun mesajlarını sağlıklı bir şekilde duymaması için bu yönde değişik faaliyetlerde bulunacaklardır: "İnkâr edenler, Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırırınız, dediler."⁶⁹³

4-Mesajların yeterince anlaşılabilmesi için Kur'an'ı tane tane ve ayetlerin üzerinde düşünerek okumak gerekir.

5-Kur'an okunurken susup onu dinlemek de üzerinde önemle durulan bir husustur.

H) Besleyici Tepki (Feed Back)

Bir iletişim sürecinin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesinde en önemli hususlardan olan ve iletişimin temel bir ögesi sayılan besleyici tepki kısaca şöyle tanımlanmaktadır: "Kaynak birimin gönderdiği mesaja karşılık hedef birimin gönderdiği olumlu cevap, şeklindeki mesajdır."⁶⁹⁴

⁶⁹¹ Kaplan; Yusuf. Enformasyon Devrimi, s.125.

⁶⁹² Cüceloğlu, İnsan İnsana, s.74.

⁶⁹³ Fussilet (41). 26.

⁶⁹⁴ Cüceloğlu, İnsan İnsana, s.78.

Kur'an-ı Kerim, hem bireylerarası iletişimle ilgili, hem de herhangi bir kaynağın mesajlarıyla ilgili olarak muhatap durumunda olan kişilere besleyici bir tepki ortaya koymalarını istemektedir:

*“Bir selam ile selamlandığınız zaman siz de ondan daha güzeli ile selamlayın, yahut aynı ile karşılık verin. Şüphesiz Allah her şeyin hesabını arayandır.”*⁶⁹⁵

Bu ayet-i kerimenin önerdiği davranış şekli gereği gibi pratiğe aktarılsa belki de toplumların en fazla muzdarip oldukları toplumiçi anlaşmazlıklar büyük oranda çözülecek ve insanlar toplumsal tesanüdün sağladığı huzuru yaşayacaklardır. Ayetin üzerinde durduğu selamlaşma, ilk anlamda basit gibi görünmekle beraber bireyler arası iletişimi daimi kılmada ve insanları birbirlerine yakınlaştırmada çok büyük te'sirleri olan bir davranıştır. Bir de bu davranış Kur'an'ın öngördüğü gibi “daha güzeliyle karşılık verme” şeklinde olursa etkisi daha da fazlalaşacaktır.

Allah-insan iletişiminin hem aracı ve hem de kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, muhataplarından da besleyici tepki göstermelerini istemektedir. Aynı zamanda mesajlarını anlayabilmek için de böyle bir tepkinin şart olduğunu beyan etmektedir:

*“Ancak (samimiyetle) dinleyenler daveti kabul ederler. Ölümlere gelince, Allah onları diriltecek, sonra da O'na döndürülecekler.”*⁶⁹⁶

*“Ey iman edenler! Allah'a ve Resûlüne itaat edin. İşittiğiniz halde O'ndan yüz çevirmeyin. İşitmedikleri halde işittik diyenler gibi olmayın.”*⁶⁹⁷

*“Kendilerine Rablerinin ayetleri hatırlatıldığı zaman, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar.”*⁶⁹⁸

⁶⁹⁵ Nisa (4), 86.

⁶⁹⁶ En'am (6), 36.

⁶⁹⁷ Enfâl (8), 20-21.

⁶⁹⁸ Furkan (25), 73.

“Şüphesiz Allah katında hayvanların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir.”⁶⁹⁹

Ayetlerde işaret edildiği gibi, ifadesinin etkileyiciliği ve güzelliği bakımından başka sözlerle kıyaslanmayacak derecede üstün olan Allah kelamı da olsa sunulan bir mesajın hedefine ulaşabilmesi için muhatabın o mesaja besleyici tepki göstermesi mutlak surette gerekmektedir. Aksi taktirde bir ölüye, şuursuz bir hayvana hitap etmiş gibi nafil bir uğraş vermiş olursunuz.

⁶⁹⁹ Enfâl (8), 22.

SONUÇ

Farklı yönleri dikkate alınarak yüzlerce tanımı yapılan iletişim en yalın ifadeyle, karşılıklı mesaj alış verişi olarak tanımlanabilir.

Aslında iletişim sadece insanlar arası gerçekleşen bir etkileşim değil; aynı zamanda canlı ve cansız diğer varlıklar arası etkileşim için de kullanılabilen bir tabirdir. Başka bir ifadeyle bütün kâinatın çok farklı boyutlarda gerçekleşen bir iletişim düzeni vardır.

Araştırmamızda daha fazla üzerinde durduğumuz insan iletişiminin insanın bir takım üstün özelliklerinden dolayı farklılık arzeden yönleri vardır. Bu açıdan insan iletişimini diğerlerinden ayırt edecek bir şekilde şöyle tanımlayabiliriz: “Anlamlarında uzlaşmış simgeler aracılığı ile bilgilerin, düşüncelerin, duyguların biriktirilip aktarılmasının ve alışverişinin hem ortak hem de değişik zaman ve mekân boyutlarında gerçekleştirilmesidir.”⁷⁰⁰

İletişim, ferdi ve ictimai planda insanlar için hem hayati bir ihtiyaç hem de çok çeşitli etkileri olan bir etkileşim türüdür.

İletişimin hayati bir ihtiyaç olması dolayısıyla tarihi de insanlıkla başlayan bir süreçtir. Bu süreç ilk insanla başlamış olup dünyanın artan nüfusuyla birlikte insan toplulukları içinde sürekli olarak yeniden yapılanarak devam edip gitmektedir.

Kur’an-ı Kerim, ilk insanla başlayan ve değişik şekillerde devam edegelen Allah-insan iletişiminin yazıya dökülmüş son şekli olduğu gibi insanlar arası iletişim için de hem bir araç hem de bir düzenleyici olarak başta iletişimciler olmak üzere eğitimciler, davetçiler, liderler vs. her kes için çok önemli mesajlarla dolu bir kaynaktır.

Kur’an-ı Kerim’in bir kitap olarak sahip olduğu özellikler, onun nüzul gayesinden bahseden ayetler, “en-Nûr”, “el-Hidaye”, “ez-Zikr” gibi özel isimleri,

⁷⁰⁰ Zıllıoğlu, İletişim Nedir?, s.13.

“Nur”, “Furkân”, “kasas”, “Fussilet” gibi süre isimleri; içerdığı, okuma, dinleme, anlama, kalem, yazı, ilim, ilâm gibi yüzlerce iletişimle ilgili kavram ve ayrı ayrı üzerinde durduğu Allah-İnsan, Allah-diğer varlıklar, insan-insan, insan diğer varlıkların iletişim türleriyle ilgili açıklamaları ve bu konularla ilgili iletişim sahnelerinden sunduğu kesitler onun başlı başına bir iletişim kitabı olduğunu gösteren hususlardır.

İletişim açısından incelediğimizde görüyoruz ki Kur’an âdetâ kainatın bir iletişim düzenini ortaya koyduğu gibi, kıyamete dek mucizeliğini koruyacak anlatım tarzı ve uslubuyla, işaret ettiği bir takım ilkelerle evi içinde sağlıklı bir iletişim düzeni kurmaya çalışan aile fertlerinden toplumlara söyleyecek sözü olan kişilere ve iletişim alanında ilmi çalışmalar yapmak isteyen herkes için çok önemli dersler ve ibretler barındıran kitaptır.

BİBLİYOGRAFYA

- 1) Abdulkerim el-Hatib, el-Kasasu'l-Kur'ani fi Mantûkihi ve Mefhûmihi, Beyrut, 2.Bas, 1975.
- 2) Akdoğan, Yalçın; Görsel İktidar; İstanbul, 1995.
- 3) Alûsi, Muhammed Şükrü el-Bağdâdi; Ruhul Meâni fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'il-Mesâni, Beyrut, trs.
- 4) Ateş, Süleyman; İslama İtirazlar, Ankara, 1983.
- 5) Ateş, Süleyman; Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul, 1989.
- 6) Avcı, Nabi; Kitle Kültürü ve Enformatik Cehalet; Ankara, 2.Bas, 1990.
- 7) Aydın, S.Mehmet; "Diyalojik Eğitim", Türkiye 2.Eğitim Felsefesi Kongresi, (23-26-10, 1996, VAN), Y.Y.Ü. Yay., 1.Bas, 1997.
- 8) Aziz, Aysel; Radyo ve Televizyona Giriş, Ankara, 1976.
- 9) Baydur, Mustafa Çetin; İslam ve Radyo Televizyon, Ankara, trs.
- 10) Bereke, Abdulğani; Üslûbu'd-Da'veti'l-Kur'aniyye, Kahire, 1983.
- 11) Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail; el-Camiu's-Sahih, İstanbul, 1315.
- 12) Cereci, Sedat; İletişiverelim; İstanbul, 1997.
- 13) Cevheri, Ebû Nasr İsmail b. el-Hammad, es-Sihah fi'l-luğati ve'l-ulûm, Beyrut, 1.Bas, 1974.
- 14) Cevheri; el-Cevâhir fi Tefsiri'l Kur'ani'l Kerim, byy, trs.
- 15) Cüceloğlu, Doğan; Yeniden İnsan İnsana; İstanbul, 13.Bas, 1996.
- 16) Çaplı, Orhan; İnsanın İç Dünyası; Ankara, 2.Bas, 1992.
- 17) Çapman, Nedim; Kitle Haberleşmesi, İzmir, 1970.
- 18) Çelik, Muhammet; Kur'an'ın İknâ Hususiyeti, İzmir, 1991.
- 19) Çiçek, Halil; 20.Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları, İstanbul, 1997.
- 20) D.Krech ve R.S. Crutchfeld; Sosyal Psikoloji, (Çev:E.Güçbilmez; O.Onaran), Ankara, 1967.
- 21) Dökmen, Üstün; Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati; İstanbul, 4.Bas, 1996.

- 22) Draz, Muhammed Abdullah, en-Nebeü'l-Azim, Beyrut, 1970.
- 23) Duman, M. Zeki; Vahiy Gerçeği, Ankara, 1. Baskı, 1997.
- 24) E. Cassirer, İnsan Üstüne Bir Deneme, (Çev: N. Arat), İstanbul, 1980.
- 25) Ebu Ceyb, Sa'di; el-Kamusu'l Fıkhî, Dımaşk, 2.Bas, 1998.
- 26) Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani; Sünen-i Ebi Davûd, Mısır, 1952.
- 27) Ebu Hayyan; Muhammed b. Yusuf; Tefsiru'l Bahri'l Muhit, Beyrut, 2.Bas, 1990.
- 28) Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-Amâri; İrşâdu'l Akli's-Selim ilâ Mezeya'l kur'ani'l Kerim, Beyrut, 2. Bas.1992
- 29) el-Akk, Halid Abdurrahman; el-Furkan ve'l-Kur'an, Beyrut, 1992.
- 30) el-Bedevi, Ahmet; Min Belâğati'l Kur'an, Mısır, 3.Bas, 1950.
- 31) el-Firûzâbâdi, Muhammed İbn Yakub; el-Kâmussu'l-Muhit, Beyrut, 1987.
- 32) el-Ğalayini, Muhammed Muveffik, Vesail'ul-İlâm ve Eseruhâ fi Vahdet'il Ümme, Cidde, 1. Bas. 1985.
- 33) el-İsfehâni, Ragıb; Müfredat u Elfazi'l Kur'an, Beyrut, 1.Bas, 1996.
- 34) el-İsfehâni, Ragıb, Müfredat fi Garib'il-Kur'an, Beyrut, trs.
- 35) el-Kirmâni; Şerhu'l Buhâri, Kahire, 1. Baskı, 1939.
- 36) el-Kiyânî, Mûsa Zeyd; el-İ'lâmu's-siyasiyyu ve'l İslâm; beyrut, 1.Bas, 1985.
- 37) el-Meraği, Ahmed Mustafa; Tefsiru'l Merâği, byy, trs.
- 38) en-Nedvi, Ebu'l Hasen Ali el-Haseni; en-Nubuvve ve'l Enbiya fi-Dav'il Kur'an, Kahire, 2.Bas, 1965.
- 39) er-Rifai, Abdulkarim, el-Ma'rife fi beyâni akideti Müslimi, Şam, 2. Bas, 1990.
- 40) Esed, Muhammed; Kur'an Mesajı, (Çev: Cahit Koytak), İstanbul, 1. Baskı 1996.
- 41) es-Semerkândi, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim; Bahru'l Ulûm, Beyrut, 1993.
- 42) es-Suyuti, Celaluddin Abdurrahman İbn Ebi Bekr, el-İtkan fi Ulûmi'l Kur'an, Beyrut, 2.Bas, 1993.

- 43) ez-Zemahşeri; Ebu'l Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer; el-Keşşâf an hakaiki't-Tenzil ve uyuni'l ekâvil, Mısır, 1.Bas, 1983.
- 44) ez-Zerkânî; M. Abdu'l Azim; Menahil'ul İrfan fi Ulûmi'l Kur'an; Beyrut, 1995.
- 45) ez-Zerkeşi, Bedruddin; el-Burhân fi Ulumi'l-Kur'an, (Thk.M.Ebu'l Fadl İbrâhim), Beyrut, 1972.
- 46) Feyzullah, Muhammed Fevzi; el-Va'yu'l İslâmiyyu (Dergi), Sayı: 315 (10-1992), Kuveyt.
- 47) Fredman, J.L; D.O.Searsi, J.M.Carlsmith; Sosyal Psikoloji (Çev:Ali Dönmez), Ankara, trs.
- 48) Gökçe, Orhan; İletişim Bilimine Giriş; Ankara, 1993.
- 49) Ğalveş, Ahmed; el-İ'lâm fi'l Kur'an, Mekke, 1986, 1. Baskı.
- 50) Habenneke, Abdurrahman Hasan el-Midani, Emsâlu'l-Kur'an, Beyrut, 1992.
- 51) Hamze, Abdullatif; el-İ'lam fi Sadri'l İslâm, Kahire, trs.
- 52) Hatib, Abdulkerim, el-Kasasu'l-Kur'ani fi Mantûkihi ve Mefhûmihi, Beyrut, 2. Baskı, 1975.
- 53) Hicâzi, Muhammed; el-Vahdetu'l Mevduiyye fi'l Kur'an'il Kerim, b.yy, trs.
- 54) İbn Aşûr, Muhammed Tahir; Tefsiru't Tahrir ve't Tenvîr, b.yy, trs.
- 55) İbn Hanbel, Ahmed; Müsned, Mısır, 1313.
- 56) İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdu'l Melik; es-Siretu'n Nebeviyye, Mısır, trs.
- 57) İbn İshak, Muhammed b. İshak b. Yesar; Siretu ibn İshak; Konya, 1981.
- 58) İbn Kesir, Ebu'l Fida, İsmail İbn Kesir el-Kureşi; Tefsiru Kur'ani'l Azim, Beyrut, 2.Bas, 1988.
- 59) İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el Kazvini; Sünen-ü İbn Mace, Mısır, 1952.
- 60) İbn Manzur, Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed Mukrem; Lisanu'l Arabî, Beyrut, 2.Bas, 1992.
- 61) İbnu'l Esir, Izzuddin Ebu'l Hasen Ali b. Ebi'l Keram, el-Kâmil fi't-Târih, Beyrut, 1965-66.

- 62) İkbâl, Muhammed; İslâmın Ruhu, (Tercüme:E.A), 1963.
- 63) İnuğur, M.Nuri; Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul, 1982.
- 64) İzlenim Dergisi, 1996, Sayı:30.
- 65) İzutsu, Toshihiko, Kur'an'da Allah ve İnsan, (Çev: Süleyman Ateş), Ankara, 1975.
- 66) Kağıtçıbaşı, Çiğdem; İnsan ve İnsanlar, İstanbul, 1988.
- 67) Kaplan Yusuf; Enformasyon Devrimi Efsanesi, Kayseri, 1991.
- 68) Kaplan; Yusuf, Televizyon, İstanbul, 1992.
- 69) Kara, Necâti; Kur'an'a Göre Hz.Musa, Firavun ve Yahudiler, İstanbul, 2.Bas, 1991.
- 70) Karagöz, İsmail; Kur'an'a Göre İnsana Verilen Değer ve Görev; İstanbul, 1996.
- 71) Kâsîmi; Cemalü'd-Din; Tefsiri'ül Kasîmi; Mısır, 1957.
- 72) Kırca, Celal; Kur'an'a Yönelişler, İstanbul, trs.
- 73) Krech, Crutchfoed, Ballachey; Cemiyet İçinde Fert, (Terc:Mümtaz Turhan), İstanbul, 1.Bas, 1971.
- 74) Kurtûbi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensâri; el-Camiu li Ahkâmî'l-Kur'an, Kahire, 1988.
- 75) Kutub, Seyyid, et-Tasvirü'l Fenniyyu fi'l Kur'an, byy, trs.
- 76) Kutub, Seyyid, Fizilâl'il Kur'an, (Çev: M.Emin Saraç ve Arkadaşları), İstanbul, trs.
- 77) Le Bon, Gustave; Kitleler Psikolojisi, (Çev:Selahattin Demirkan), İstanbul, 1969.
- 78) Mevdudî, Ebu'l Al'a; Tefhimü'l Kur'an (Çev: M.Han Kayani ve Arkadaşları), İstanbul, 1996.
- 79) Mutlu, Erol; İletişim Sözlüğü; Ankara, 1.Bas, 1994.
- 80) Müslim, Ebu'l Hüseyin, Müslim ibn-el-Haccac, el-Kuşeyri, Sahihu Müslim, Mısır, 1955.

- 81) Nesâ'i; Ebu Abdirrahman, Sünen, Mısır, 1930.
- 82) Nursi, Said; "Sözler", Risale-i Nur Külliyyâtı, İstanbul, 1994.
- 83) Oksay, Ünsal; Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş; Ankara, 1973.
- 84) Önkal, Ahmet; Rasulullah'ın İslama Davet Metodu, Konya, trs.
- 85) Özankaya, Özcan; Toplum Bilimleri Terimleri Sözlüğü; Ankara, 1984.
- 86) Özkök, Ertuğrul; sanat, İletişim ve İktidar, Ankara, 1982.
- 87) Öztürk, Yaşar Nûri; Kur'an'ın Temel Kavramları, İstanbul, 1997.
- 88) Pazarlı, Osman; Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metodlar, İstanbul, 1967.
- 89) Razi, Fahrüddin Muhammed ibn Ömer, et-Tefsiru'l-Kebir, Tahran, trs.
- 90) Serinsu, A.Nedim ve Taşkiran, Hüseyin; "Kur'ani İfadelerin Mekânda Kullanımı", Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Kasım, 1997, İstanbul.
- 91) Seyithanoğlu, Kenan ve Arkadaşları, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, 1994, Konya.
- 92) Sözen, Edibe; Medyatik Hafıza, İstanbul, 1.Bas, 1997.
- 93) Şenyapılı, Önder; Toplum ve İletişim, Ankara, 1981.
- 94) Tabatabâi, Muhammed; el-Mizân fi Tefsiri'l Kur'an, Kum, trs.
- 95) Taberi; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir; Camiu'l Beyan an Te'vili Ayi'l Kur'an, Beyrut, 1988.
- 96) Tamer, K.; İletişim Davranış Bilimleri, Eskişehir, A.B.F. Yay., No:59, 1986.
- 97) Tantavi, Cevheri; el-Cevahir fi Tefsiri'l Kur'an, Mısır, trs.
- 98) Tirmizi, Ebu İsa Muhammed ibn İsa; Sunenu't Tirmizi, Mısır, 1975.
- 99) Tokgöz, Oya; Temel Gazetecilik, Ankara, 1994.
- 100)Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Ankara, 7. Bas, 1983.
- 101)Türk Dil Kurumu; Türkçe Sözlük; Ankara, 7.Bas, 1983.
- 102)Türkmen, Ali; İslâm İletişim Hukuku, Samsun, 1996.
- 103)Ünal, Ali; Kur'an'da Temel Kavramlar, İstanbul, 1.Bas, 1986.

- 104)Werner J, Severin, James W.Tankard, Wr; İletişim Kuramları (Çev: Atıf Bir ve Arkadaşları) Eskişehir, 1.Baskı, 1994.
- 105)Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, trs.
- 106)Yıldırım, Suat; Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar, A.Ü, İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Sayı:5, Ankara, 1979.
- 107)Yolcu, Muhammed, Çetin, Nurullah; Modern Arapça Sözlük, Ankara, 1992.
- 108)Yumlu, Konca; Kitle İletişim Araştırmaları; İzmir, 1990.
- 109)Zebidi, Muhammed Murteza el-Huseyni; Tâcu'l Arûs min Cevahiri'l Kamûs, Kuveyt, 1965.
- 110)Zielke, Wolfgang; Sözsüz Konuşma, (çev: Esat Necmi), 1993, İstanbul, 1. Baskı.
- 111)Zılhoğlu, Merih; İletişim Nedir?; İstanbul, 1.Bas, 1993.

**TC YÜCEKÖKÜMÜHÜR
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**